

Kras

JUNIJ 2011 št: 110/111 cena 8€

Sežana
dz 0
KRAS
2011

908 (497. 12-14)

0154142, 110/111

COBISS

KOSOVCELOVA KNJIZNICA SEŽANA

9 771318 325772

430
LET

Od priprave ...

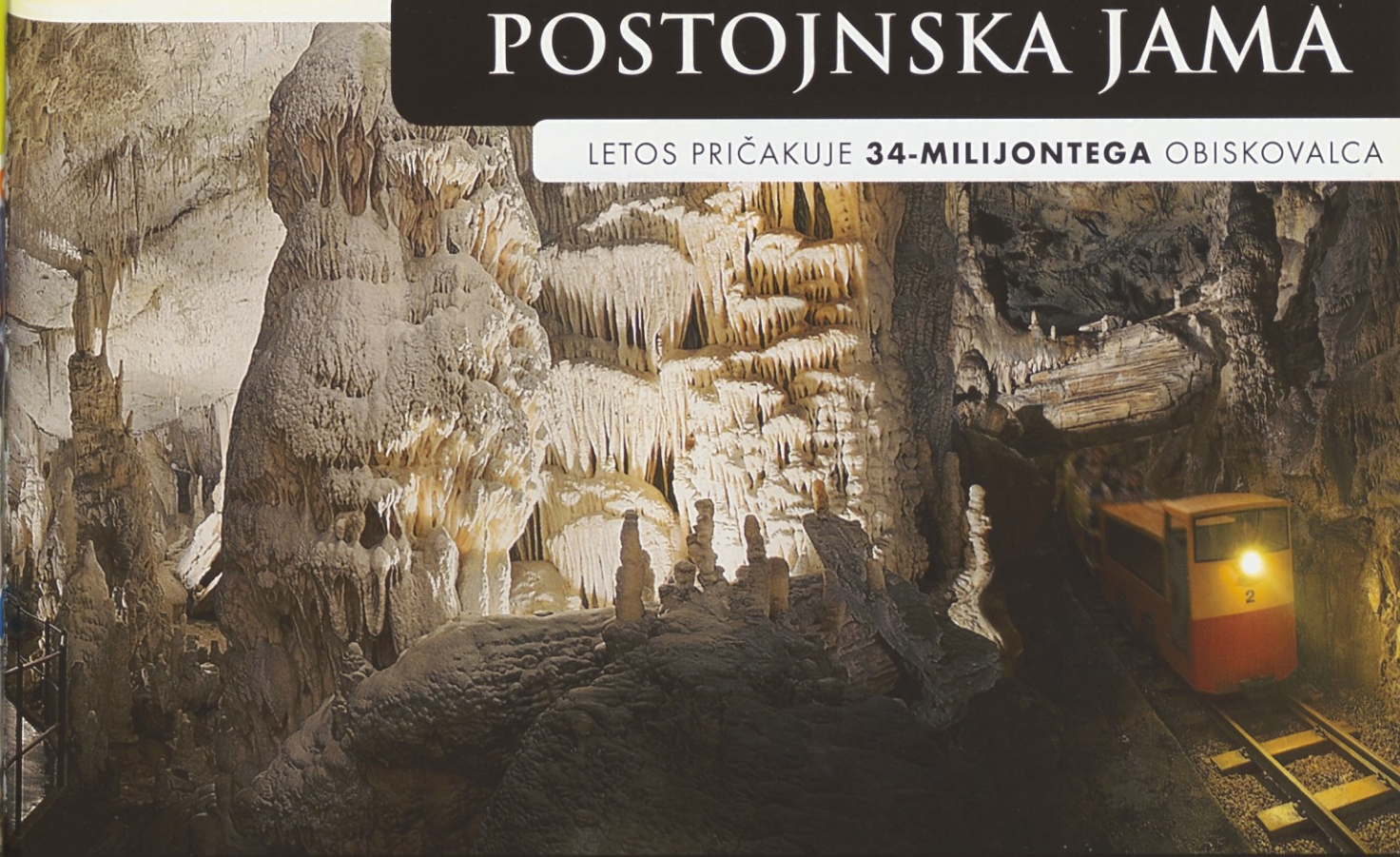
... do dodelave.

tiskarna
GRAFIKA SOČA

www.grafika-soca.si

POSTOJNSKA JAMA

LETOS PRIČAKUJE **34-MILIJONTEGA** OBISKOVALCA

SVETOVNO ZNANA TURISTIČNA ZNAMENITOST SLOVENIJE

Postojnska jama je labirint 20 kilometrov zakapanih rogov, galerij in dvoran, v katerega so od leta 1818, izkušeni vodniki pospremili že skoraj 34-milijonov obiskovalcev. Je edina jama na svetu, v kateri se obiskovalci skozi čudoviti in dih jemajoči podzemni kapniški svet zapeljejo z edinstvenim jamskim vlakcem. Le 10 km od Postojnske jame se nahaja **Predjamski grad**, eno najslikovitejših čudes človekove zgodovine. Že več kot 700 let kraljuje v 123 m visoki skalni steni, mogočen, izzivalen in nezavzeten.

**DVE NAJBOLJ OBISKANI ZNAMENITOSTI SLOVENIJE
LE NEKAJ KILOMETROV NARAZEN**

Postojnska jama d.d., Jamska cesta 30, 6230 Postojna, Slovenija
Tel.: +386 5 7000 100, E-mail: info@postojnska-jama.si

www.postojnska-jama.si

POSTOJNSKA JAMA
CAVE-GROTTA-HÖHLE

BANKA MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI. VARNA. OKOLJU PRIJAZNA. USPEŠNA.

Banka Koper je del mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, ki je prisotna v 40 državah po vsem svetu, z več kot 19 milijonov komitentov in 400-letno tradicijo delovanja.

Uspešnost bančne skupine potrjujejo naslednje mednarodne uvrstitve:

- **Najvarnejša bančna skupina v Sloveniji** in visoko na svetovni lestvici najvarnejših bank
(Global Finance World's 50 Safest Banks, avgust 2010)
- **Ena najbolj okoljsko ozaveščenih na svetu** saj je visoko na lestvici 100 najbolj »zelenih« organizacij na svetu (Newsweek, oktober 2010)
- **Banka leta v Zahodni Evropi** kar predstavlja najvišji standard odličnosti v bančništvu na podlagi dobrih poslovnih dosežkov v preteklem letu
(The Banker, december 2010)

BANKA KOPER

Z vami gledamo naprej.

Slika na naslovnici:
Lipiške kobile na poti na pašo
Fotografija: Paavola Terhi, Finska

VSEBINA

JUNIJ 2011, št. 110-111

Služba za odnose z javnostmi Kobilarne Lipica
LIPIKUM - MUZEJ LIPICANCA 4

Majda Širca
MUZEJI SO TREZORJI SPOMINA, BANKE NAŠE VEDNOSTI IN VIDNOSTI 5

Guro Katharina Helwig Vikor
MUZEJ BO PROMOVIRAL REGIJO IN V LIPICO PRITEGNIL VEČ LJUDI 6

Sanja Jurca Avci
DOŽIVETI LIPICO 7

Prof. dr. Borut Juvanec
ZNANSTVENO DELO BO DALO TEŽO, KI SI JO KRAS ZASLUŽI 12

Doc. dr. Domen Zupančič
NORMAN HADDOW - MOJSTER SUHOZIDA S ŠKOTSKE 18

Doc. dr. Domen Zupančič
ZID NAJ NE RAZMEJUJE: ZDRUŽUJE NAJ LJUDI Z ZNANJEM IN S KULTURO 22

Eda Belingar
DOMAČIJA "PRI MUHI" V LOKVI 26

Drago Božac - pogovor z uredništvom
VSI MORAMO SVOJA PRIČAKOVANJA PRILAGODITI RAZMERAM 30

Dr. Branko Marušič
DRŽAVNI IN DEŽELNI POSLANCI S KRASA (1861-1918) 34

Mag. Igor Blažina
ROJSTVO ERAZMOVE PENINE 38

Sergeja Kariž
BOJEVITI ČAR VITEŠKEGA TURNIRJA 40

Drago Kolenc
SUHORSKI SVETILNIK, OSTROŠKA BOLNICA IN KOZJANSKI GRAD 44

Stane Švigelj
ŠPARGLIJADA IN ŠE KAJ V BRESTOVICI PRI KOMNU 48

Matej Trobec
VPLIV FITOFARMACEVTSKIH SREDSTEV NA ČEBELE 52

Uredništvo
ŠTREKLJEV NAGRAJENEC ZA LETO 2011 DR. ENGELBERT LOGAR 55

Igor Teršar
LJUBITELJSTVO SE PREPLETA Z ZNANOSTJO 56

Vesna Vidakovič
LJUBEZEN DO GLASBE PREMAGA VSE 57

Andrej Marušič
KOT ZADRUGA NAJ BANKA POMAGA ČLANOM 60

Sabina Čuk, Primož Sturman
REDNI IN IZREDNI OBČNI ZBOR 61

Davorin Vuga
O KOLIŠČARJIH IN KOLIŠČARSKI KULTURI 62

Dr. Manca Košir
ALENKA REBULA: STO OBRAZOV NOTRANJE MOČI 64

Maja Smotlak
»MEDKULTURNA SPLETIČNA« JOLKA MILIČ 66

Nadja Mislej-Božič
JOLKA - IKONA, PRISOTNA VES ČAS 67

Niver Marvin
SLIKE »PREMIKI IN PLASTENJE« 68

Ljudska univerza Sežana
USTANOVA, V KATERI SE ROJEVA ZNANJE 70

Tanja Arandjelović
KRAS SPET DIŠI PO SIVKI 72

MEDIACARSO d.o.o.

Telefon revije Kras:

05/766 02 90

05/766 02 91

Email: revijakras@siol.net

Kras, revija o Krasu, o ohranjanju njegove kulturne in naravne dediščine, zgodovini, kulturi, gospodarstvu in dejavnostih ljudi tega prostora. Revija Kras izdaja Mediacarso, d.o.o., leto 39, p.p. 17, 6223 Komen. Telefon: (+386) 05(766-02-90; fax: (+386) 05(766-02-91; e-mail: revijakras@siol.net Glavni urednik: Lev Lisjak Odgovorna urednica: Ida V. Rebolj Oblikovanje: Lev Lisjak Naslov uredništva: leto 39, p.p. 17, 6223 Komen Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV: enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €. Letna naročnina za šest zaporednih števil: pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 32 €, na naročnikov naslov v tujini 45 €. Letna naročnina račun pri Novi ljubljanski banki, podružnici Ljubljana Center, ul. republike 2, Ljubljana: 01-0008-9675-302; AN Mediacarso, d.o.o.: 060201000098675302 Letni račun pri Novi ljubljanski banki: 01-27620-89675302 WIFT cod: LJ BA SJ 2X Letni naročniki rokopiisov in fotografij ter rokovega gradiva uredništvo ne vrača. Objave ali kakršno koli povzemanje, kopiranje in preslikavanje objavljenih besedil iz revije Kras je dovoljeno le z uredniškovim pisnim soglasjem. Za navedbo uporabljenega vira. Letna naročnina standardna serijska številka: 1318-3257. Mediacarso d.o.o. Mediacarso d.o.o.

**Center kulturne
in turistične ponudbe**

LIPIKUM - MUZEJ LIPICANCA

**Služba za odnose z javnostmi
Kobilarne Lipica**

Slavnostni trak pred vhodom v muzej lipicanca – Lipikum so prerezali ministrica za kulturo Majda Širca (levo), veleposlanica Kraljevine Norveške v Sloveniji nj. eks. Guro Katharina Helwig Vikor in direktor JZ Kobilarne Lipica Tomi Rumpf.

V Lipici so 18. maja 2010, na svetovni dan muzejev in na predvečer rojstnega dneva Kobilarne, s kratkim kulturnim programom in s prerezom traku slavnostno odprli najnovejšo pridobitev - muzej lipicanca Lipikum, ki bo pomembno prispeval k sodobni prezentaciji Lipice in lipicanca. Program ob otvoritvi muzeja je potekal na tako imenovanem grajskem dvorišču, historičnem središču Lipice. Ta je ob znamenitem hlevu Velbanca, sicer neobhodni točki ogleda kobilarne, z muzejem dobil nov impulz k načrtovani oživitvi nekdanj središčnega dela kobilarne. Po otvoritveni točki baletne skupine Mehki čevlji iz Sežane so zbrane nagovorili ministrica za kulturo Majda Širca, veleposlanica Kraljevine Norveške v Sloveniji nj. ekselenc Guro Katharina Helwig Vikor ter direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf, ki so nato tudi skupaj prerezali trak in tako muzej uradno odprli za javnost.

Direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf je v nagovoru izpostavil: »Lipica je nekaj posebnega in tega se zavedamo vsi, ki tukaj delamo. Samo eno okolje na svetu je, kjer se že več kot 430 let gradi zgodba naravne in kulturne dediščine - Lipica. S sodobnim muzejem bomo to tudi s ponosom pokazali obiskovalcem. Muzej, ki ga danes odpiramo in ki ga bomo od jutrišnjega dne kazali obiskovalcem, pa je le eden izmed projektov, ki jih v Lipici še načrtujemo. Lipica se je v svoji zgodovini razvijala z različnim tempom in prepričan sem, da je pred nami obdobje intenzivnejšega tempa urejanja stavbnega in krajinskega bogastva kobilarne.«

Kot je svoj nagovor začela ministrica za kulturo Majda Širca: »Ni lepšega kot praznovanje svetovnega dneva muzejev z rojstvom novega muzeja« in nadaljevala: »Muzej Lipikum ima jasen cilj: umestiti Lipico in lipicanca na zemljevid najpomembnejših lokacij evropske kulturne dediščine in okrepiti vlogo lipicanca kot nacionalnega simbola ... Kobilarne Lipica je z njim dobila nov center kulturne in turistične ponudbe.«

Pri oblikovanju muzeja je Kobilarni Lipica s finančnimi sredstvi izdatno pomagala tudi kraljevina Norveška, ki - kot je v Lipici izpostavila njena veleposlanica v Sloveniji Guro Katharine Helwig Vikor - močno podpira ohranjanje kulturne dediščine. Poudarila je: »Vsak prispevek k oživitvi nekdanje slave svetovno znane kobilarne in obogatitve ponudbe Lipice za turiste, ki želijo o Lipici izvedeti več, je brez dvoma vreden podpore.«

Muzej Lipikum bo z vsebinsko zasnovo, ki temelji na sodobnih principih muzejske interpretacije, ter z oblikovalsko postavitvijo, v kateri ne manjka doživljajskih elementov in interaktivnih ter multimedijskih predstavitev, obiskovalcem Lipice v samem historičnem jedru ponujal povsem novo izkušnjo srečanja z zgodbo konja, Lipice in lipicanca. Hkrati pomeni tudi nov korak v razvojnem ciklu Kobilarne Lipica, ki predvideva tudi nujno prenovu in ureditev Lipice. V Lipici so izredno veseli, da bo lahko nadaljevanje načrtovane prenove sedaj steklo hitreje, saj bo Lipica od Ministrstva za gospodarstvo prejela milijon evrov za prenovu vstopnega parka v kobilarno in za ureditev historičnega jedra ter sredstva za prenovu turističnega hleva, v katerem bodo namestili sodobne bokse za konje in uredili njegovo streho.

S slavnostnim odprtjem Lipikuma - muzeja lipicanca se je sicer končal v letu 2005 začel projekt muzeja Lipica, ki sta ga s finančno podporo omogočila Norveški finančni mehanizem, Finančni mehanizem RGP in Ministrstvo za kulturo. Aktivnosti, ki so povezane z njegovo izpeljavo, pa s tem še ni konec. V Lipici so namreč v okviru projekta pripravili tudi elaborate za prenovu vodenih ogledov, ki jo načrtujejo, z informacijskimi tablamami in s potrebno ureditvijo za obiskovalce do sedaj nedostopnih delov posesti pa želijo omogočiti tudi bolj samostojen ogled in spoznavanje Lipice. Ne le njenega stavbnega jedra, pač pa tudi širšega lipiškega posestva z vsemi zanimivostmi, ki so se izoblikovale skozi stoletja načrtne uporabe prostora.

**Nagovor Majde Širca, ministrice za kulturo
na otvoritvi Muzeja lipicanca Lipikum 18. maja 2011**

MUZEJI SO TREZORJI SPOMINA, BANKE NAŠE VEDNOSTI IN VIDNOSTI

*Ni lepšega kot praznovanje svetovnega dneva
muzejev z rojstvom novega muzeja.*

Ministrice za kulturo Majda Širca

Tu, v Lipici, težko pričakovanega, že pred leti načrtovanega, s pomočjo norveškega in slovenskega »mehanizma« dograjenega, s konceptom strokovnjakov nadgrajenega ... in končno sedaj živega muzeja - Muzeja lipicanca. Muzeja z jasnim ciljem: umestiti Lipico in lipicanca na zemljevid najpomembnejših lokacij evropske kulturne dediščine in okrepiti vlogo lipicanca kot nacionalnega simbola.

Skratka, Kobilarna Lipica ima od sedaj naprej nov center kulturne in turistične ponudbe. Ni klasičen in ni stereotipen. Je sodobno oblikovan, zraščen v okolje, ki naj bi bil naš dragulj; torej govori o dolgi premici našega spomina: o včeraj, danes in o jutri. Nekaj podobnega, kot je pred leti na tem mestu »konstruiral« že dragi Avgust Černigoj.

Proces obnove Lipice je postopen in daleč od tega, da bi bili na začetku. Dogaja se postopoma: korak za korakom. Včasih se ti koraki spotaknejo, včasih upočasnijo, včasih prehitijo. Z novim muzejem so se usmerili naravnost v srce, na »Hof«, na dvorišče - in na dvoriščih se (vsaj na Krasu) dogaja vsa intima in zgodovina našega življenja.

Muzej lipicanca je ena izmed prvih večjih zaključnih investicij v Lipici v zadnjih nekaj letih - pred nekaj deset leti so bile zaključene tudi druge, bolj smeje, ki danes zahtevajo že obnovo.

Torej, nekatere investicije še čakajo - ne toliko na denar (ta je bil iz skladov Evropske unije zagotovljen na začetku tega mandata), temveč na izpeljavo - se pravi na projekte, ki lahko Lipico še bolj odprejo, povečajo njeno gostoljubnost, pretočnost, mreženje in uživanje v njej.

Mi na Ministrstvu za kulturo smo v tej smeri pazljivi in smo zavarovali njeno vplivno območje. Verjemite, da ne z razlogom, da jo zapremo kot školjko, temveč zato, da bo še naprej ohranjala in oblikovala svoj biser. Teh pa na svetu ni na pretek. Naše načelo je namreč ljubiti naturo in jo združevati s kulturo.

Če kdo danes meni, da lahko v ta potencialni raj vstopa neobčutljiva, za kraški prostor ogrožajoča roka/noga, mu na ministrstvu odgovarjamo, da ni vedno vse zlato, kar se sveti. Za nas je zlato dediščina (dedovati = hraniti gene, gojiti dobro, zagovarjati lepo).

Za nas je zlato spomin, ki ga velja kultivirati.

Za nas je zlato zeleno (ki ga velja ohranjati).

Za nas je dragoceno vse, kar se drago ceni: Življenje. Lepota. Burja. Koncept. Zid. Kamen. Zemlja. Telo. Milina. Galop. Pogled. Vztrajnost. Spomin.

Muzeji so trezorji spomina, banke naše vednosti in vidnosti. So biblije naših zgodb, življenj, identitet. Prav je, da jih utrjujemo in s tem ustvarjamo dodano vrednost!

Nagovor veleposlanice Kraljevine Norveške v Sloveniji nj. eks. Guro Katharine Helwig Vikor na otvoritvi muzeja lipicanca Lipikum

MUZEJ BO PROMOVIRAL REGIJO IN V LIPICO PRITEGNIL VEČ LJUDI

Osemnajstega maja 2011 je v Lipici udeležence otvoritve muzeja lipicanca Lipikum veleposlanica Kraljevine Norveške v Sloveniji nj. eks. Guro Katharina Helwig Vikor nagovorila z naslednjimi mislimi:

Zelo me veseli, da sem lahko danes z vami v Lipici na otvoritvi še enega projekta, ki je bil delno financiran s finančnim mehanizmom Evropskega gospodarskega prostora (EGP) ter z norveškim finančnim mehanizmom. Rada bi se zahvalila direktorju Tomiju Rumpfu, ki me je povabil, da pozdravim ustanovitev muzeja lipicanca.

Naj najprej pojasnim, kaj sta podpora EGP in Norveške in kakšen je njun namen! Podpore EGP so bile formalno ustanovljene maja 2004 v zvezi z zgodovinsko širitvijo Evropske unije, ko se je deset novih članic pridružilo ne samo Evropski uniji, temveč tudi Evropskemu gospodarskemu prostoru. Pristop Slovenije je odnosom med našima državama pridal pomembno novo dimenzijo. Sedaj smo partnerji v skupnosti, ki povezuje 30 držav in skoraj 500 milijonov državljanov - članic Evropske unije, Norveške, Islandije ter Liechtensteina. V obdobju med letoma 2004 in 2008 je bilo novim državam - članicam ter Španiji, Portugalski in Grčiji dodeljenih 1,23 milijarde € podpore; 18,6 milijona € od tega zneska je bilo namenjenih Sloveniji.

Prav tako bi rada dodala še nekaj besed o prihodnosti podpore EGP in Norveške! Nova sporazuma za obdobje od leta 2009 do leta 2014 sta bila podpisana med obiskom kraljevega para Norveške 9. maja letos v Sloveniji. V novem obdobju bo Slovenija prejela približno 40 odstotkov več sredstev, kar je 26,9 milijona €. Upamo, da bo vse za črpanje sredstev iz novega finančnega mehanizma nared enkrat v začetku naslednjega leta. Podpora bo na voljo javnim institucijam, zasebnim podjetjem, nevladnim organizacijam ter posameznikom.

V Sloveniji je za podporo vladalo veliko zanimanje in ob vsakem razpisu se je za finančna sredstva potegovalo mnogo kakovostnih in dobro pripravljenih projektov. Vsak projekt, ki mu je uspelo dobiti podporo, je potemtakem projekt velikega pomena. Ustanovitev muzeja lipicanca spada v prednostno področje kulturne dediščine, ki ji tudi Norveška namenja veliko pozornost. Kobilarna Lipica je ne le objekt nacionalnega pomena; znana je tudi po svetu. Vsak poskus obuditev njene stare slave in obogatitve ponudbe za turiste, ki bi radi vedeli več o zgodovini tega starodavnega kraja, je vredno podpreti.

Novoustanovljeni muzej bo pomagal promovirati regijo in bo v Lipico pritegnil več ljudi.

Naj vam še enkrat čestitam za ustanovitev muzeja in vam želim vse najboljše pri njegovi uporabi v prihodnosti.

Udeležence otvoritve muzeja lipicanca – Lipikum je nagovorila veleposlanica Kraljevine Norveške v Sloveniji nj. eks. Guro Katharina Helwig Vikor.

Oblikovanje razstave
je pripovedovanje zgodbe v prostoru

DOŽIVETI LIPICO

Sanja Jurca Avci

Lipicanca so vzredili skozi stoletno zgodovino na Krasu s križanjem avtohtonih kraških pasem z drugimi pasmami konj. Ustvarili so konja, ki ga odlikuje dostojanstvena drža, inteligenca, skromnost in nadarjenost za učenje.

The Lipizzaner horse has been bred throughout the century in the Karst region by crossbreeding indigenous Karst breeds with other horse breeds. A horse characterised by a dignified posture, intelligence, modesty and talent for learning was developed.

natural

Postaviti razstavo v novem muzeju Kobilarne Lipica - Lipikumu je bila edinstvena naloga in priložnost. Njen glavni namen je bil obeležiti tako pomen Kobilarne Lipica kot tudi njenega bistva - konja lipicanca.

Ko sem začela delati s strokovno skupino kustosov, je bilo takoj jasno, da bomo skupaj ustvarili muzej, ki bo nekaj posebnega. Muzeji navadno temeljijo na predmetih, tu pa smo že takrat vedeli, da bo predmetov v vitrinah malo, ter da bo zgodbo o lipicancih in Kobilarni Lipica treba povedati na drug način. Kmalu je bilo dogovorjeno, da bomo obiskovalce muzeja povabili k dožemanju zgodbe tako, da jih bomo vanjo vpletli - z interakcijami za otroke in odrasle, s preprostimi in računalniškimi. V želji, da bo muzej kar se da sodoben, smo v načrtovanje vključili tudi multimedio. Kako temeljito bo to, tedaj še nismo vedeli. In kmalu mi je kot avtorici postavitve postalo jasno, da bom za pripovedovanje razstavne zgodbe uporabila prav vse, tudi arhitekturne elemente (obodne stene, predelne stene itn.) ter tako dosegla, da bo doživetje za obiskovalce res intenzivno in na več ravneh.

Dovolite mi, da vas v tem članku popeljem po muzeju Lipikum v želji, da vas ga bo zamikalo obiskati tudi v resnici!

Vhodni prostor

Majhen vhodni prostor najprej preseneti s temnimi stenami. Tu barva obodnih sten začne pripoved o barvi lipicancev - rodijo se skoraj črni, nato do sedmega leta počasi sivijo, dokler ne postanejo skoraj beli. Tudi v muzeju zato začnemo v prostoru skoraj črne barve, obisk pa končamo v skoraj belem prostoru. Nato zaslišimo topot konjskih kopit in na stenah opazimo vrtljive lesene valje, kakršne uporabljajo v Kobilarni Lipica na mestih, kjer večje število konj spustijo skozi ozek prostor - da se ne poškodujejo. Tako za hip postanemo tudi sami konji - tudi nas so spustili skozi ozek hodnik! Pred sabo zagledamo logotip - predstavitveni znak Muzeja Lipikum, ki nas usmeri tja, od koder slišimo topot.

Lipircanci v diru

Za steno zagledamo lipicance, kako dirjajo proti nam. V muzeju doživimo, česar v resnici ne bi mogli - začutimo njihovo moč, povezanost črede, povezanost z na-

ravo, njihovo lepoto. Zvok dopolnjuje izkušnjo - oglušujoč topot spremlja dir teh lepih živali. Na tem mestu na hitro zaobjamemo tudi glavno sporočilo razstave: **Lipicanca so tu, v Kobilarni Lipica vzgojili skozi stoletja z načrtnim križanjem avtohtonih kraških pasem z drugimi pasmami konj.** Prostor se za vogalom odpre v del razstave, ki je posvečen konju kot živalski vrsti.

Ta čudoviti konj - LIPICANEC

Pogled na ta prostor nadvladujejo tri okostja - to napoveduje »znanstveno« témo - kot biologi se bomo posvetili lipicancem in s tem konjem nasploh.

V najmanjši vitrini v muzeju zagledamo **nad vse važen predmet - so to zobje prednika lipicancev?** Fosilne ostanke zob so namreč našli na Črnem Kalu, se pravi zelo blizu Lipice, kar dokazuje, da so se predniki težkega kraškega konja tu pasli že v davni.

Kdo so predniki današnjega konja? Kar dva izmed prednikov oziroma dve rekonstrukciji njunih okostij si lahko natančno ogledamo. Preseneti zlasti starejši, manjši, saj kot srednje velik pes, ki se vzpenja na (umišljeno) grmičevje, komaj spominja na velike, ponošne konje, kakršne poznamo danes. Okostji prednikov lahko primerjamo s pravim okostjem lipicanca in se ob njem poučimo o delih konjevega telesa in še o nekaterih zanimivostih.

Kaj pa konjev psihološki ustroj? Na bližnji steni si lahko ogledamo ilustracije in fotografije o konjevih razpoloženjih in čutilih. Natakne si konjska ušesa in pred ogledalom poskusimo, če znamo oponašati konjeva razpoloženja. S pritiskom na gumb poslušamo jeznega in veselega konja.

So lipicanci res beli? Že vemo, da ne, vendar se lahko na razstavnem elementu - stojalu poučimo, zakaj je tako. Če smo radovedni, ugotovimo, kako se imenujejo konji drugih barv in pobožamo njihovo dlako.

Konji so kopitarji - vendar te ločimo na sodo-prste in liho-prste. Kam spadajo konji, se lahko tudi najmlajši naučijo s pomočjo sestavljanke.

Konji so danes domače živali, vedno pa ni bilo tako. Na sosednjem stojalu so predstavljeni divji konji.

V ta prostor, poln zanimivih podatkov o konjih, se z višjega nivoja muzejskega prostora, v katerem se razstava nadaljuje, že napoveduje naslednje poglavje razstavne zgodbe - sobivanje človeka in konja. »Gale-rijska« stena, ki predeljuje prostor, namenjen tej témi, je v močni kontrastni barvi in predstavlja ozadje za bogato razstavo umetniških slik, na katerih je slikar Johann Georg de Hamilton nekoč upodobil Lipico in lipicance.

V dobrem in slabem

Bogat in večplasten odnos, ki ga ljudje gojimo s konji, je predstavljen v tem prav zato bogato oblikovanem prostoru. Že stena z umetniškimi slikami konj je namenoma skoraj prenasočena. S podobami lipicancev, ki izvajajo capriole in druge like ter z veliko sliko zgodovinske Lipice odpira

poglavje o upodabljanju konjev v umetnosti. Na bližnji steni je prikazanih in razloženih nekaj slik znamenitih slikarjev skozi zgodovino. In ker vse to najmlajše gotovo vzpodbudi k ustvarjalnosti, so s posebno površino, ki je temu namenjena, povabljeni, da postanejo umetniki tudi sami.

Konji pa so od nekdaj razburjali človeško domišljijo ne le v umetnosti. V času antike je bilo konja pogosto srečati tudi v mitologiji v najrazličnejših in najbolj presenetljivih podobah. In v tem duhu poskrbi za presenečenje velika stenska poslikava z upodobitvami izbranih pravljicnih in/ali polbožjih bitij, ki se vrtinčijo do vrha, do Samoroga. V sredini se lahko otroci v ogledalu občudujejo kot Kentavri - od pasu navzgor vidijo sebe, od pasu navzdol pa pravljničnega konja. S kotom očesa zaznamo, da se pod stropom nekaj pojavlja in izginja: seveda, saj je Pegaz konj s krili, zato leti! To témo v prostoru ponazarja tudi avtorska ambientalna glasba.

Naša povezanost s konji pa ni le eterična - je tudi vsakdanja, delovna, polnokrvna. Česa vsega si brez konja ne moremo niti predstavljati (ali pa je bilo tako vsaj v preteklosti)! Kmetovanja, potovanja, vojskovanja, lova, športa ... O vsem tem najdemo podatke in slikovni material na drugi strani tega dela muzeja. Tu je v vitrini na ogled veterinarski kovček z zanimivimi orodji, ki je spremljal lipicance v njihovem izgnanstvu.

Ker smo ljudje tako povezani s konjem, so se skozi čas razvili tudi mnogi poklici, ki so v povezavi z njim. Nekateri danes izumirajo; tiste, ki jih potrebujejo v Kobilarni Lipica, pa si je mogoče ogledati v kratkih filmih na dotikalnem ekranu. In otroci? Ti lahko počesejo konjička - igračko tako, kot to vidijo delati konjarje na filmu.

Ta barviti prostor, poln poslikav, na eni strani omejuje zanimiva steklena stena črk, ki žarijo. Omejuje vstop v prostor, ki predstavi naslednje poglavje razstavne zgodbe - Kobilarno Lipica.

Lipica - zibelka lipicancev

Zdaj vstopimo v prostor, ki je z obeh strani omejen s steklenima pregradama, nad njim pa je spušen strop. To simbolizira »ustanovo«, Kobilarno Lipica. Pogled nam zaobjame horizontalne pasove z razstavnimi besedili in slikovnim materialom, ki jih že poznamo iz prejšnjih prostorov, posebej pa nas pritegne že omenjena žareča stena črk in panoji, nanizani v krogu - za njimi pa se skriva pravi pravcati konj!

Posvetimo se vsakemu elementu posebej! S te strani ugotovimo, da črke na osvetljeni steni predstavljajo imena šestih glavnih linij lipicancev. Lepo zvenceča imena so pazljivo oblikovana v atraktiven prostorski element, ki omogoča zanimive delne poglede z obeh strani stene. Pred steno je postavljen dotikalni ekran, ki obiskovalce vabi, da se lotijo težke naloge in po natanko določenih pravilih imenujejo potomca dveh lipicancev. V asketsko oblikovanem miznem elementu se skriva multimedijska atrakcija - interaktivna miza, ki več obiskovalcem hkrati ponudi vpogled v bogato zgodovino Kobilarne Lipica in jo vpne v zgodovino Slovenije in Evrope.

Na eni strani prostora si nato lahko ogledamo, kako, kdaj in zakaj je nastala Kobilarna Lipica. Da so v njeni zgodovini konje zaradi vojnih viher zelo pogosto selili v razne kraje in na razne razburljive načine, si lahko ogledamo v kratki risanki. Témo dopolnjuje vitrina s predmeti konjske opreme, ki so bili najdeni na območju Lipice, ter za primerjavo z njimi, z nekaterimi predmeti, najdenimi drugje v Sloveniji.

Nasproti izvemo, kako konje označujejo (v tem se lahko poskusijo tudi otroci, za katere so v ta namen pripravljene štipiljke) v Lipici in drugje. Kopija vzrejne knjige v vitrini pa napove témo o glavni aktivnosti Kobilarne Lipica - o vzreji konj. Tu si lahko na osvetljenem ozadju ogledamo še primerjavo človeškega in konjevega genoma.

Stojalo v sredi prostora napove naslednje poglavje tako, da nas izzove z znanim rekom, da se konjevo starost spozna iz njegovih zob. Zobe lahko otipamo tako odrasli, kot otroci - ti, kot posebno presenečenje, skozi tkanino.

In že smo pri krogu v sredi prostora. S šestimi velikimi vrtljivimi vpetimi panoji ponazarja življenjski krog konjev v Kobilarni Lipica. Življenjska obdobja so na eni strani panojev prikazana z velikimi umetniškimi fotografijami, na drugi strani pa podrobneje obrazložena v besedilih in slikah. Otroci se lahko pozabavajo s sestavljanjem treh obdobjev v rasti konjev na vrtljivem valju.

Podrobneje si življenje lipicancev v Kobilarni Lipica lahko ogledamo tudi v filmih na velikem monitorju na sosednji steni.

Na drugi steni ob krogu v prostoru zagledamo dva velika vrtljiva panoja z izrezi za fotografije in pojasnila. Eden pripoveduje o poteku dneva žrebca v Kobilarni Lipica, drugi pa o poteku dneva kobile in žrebet - oba se namreč med seboj močno razlikujeta. Postane nam jasno, kako natančen je urnik življenja v kobilarni in koliko truda zahteva od zaposlenih!

Zdaj smo se že dovolj približali modelu konja v tem prostoru, da ugotovimo: da lahko sedemo nanj. Da je izkušnja čim bolj popolna, si na glavo nadenemo jahalno čepico in v ogledalu preverimo, ali je naša drža pravilna. Z otrokom se lahko igramo tudi igrico »Trenner in konj« tako, da se otrok po liku na tleh poskuša premikati po naših navodilih, oba pa se gledata v ogledalu znotraj steklene stene, ki nas deli od naslednjega prostora.

Lipicanci seveda tudi tekmujejo - na to nas opozori vitrina, polna prelepih pokalov in z lutko v uniformi jahača, ki si jih je na tekmovanjih prislužil - gospod Alojz Lah. Besedila ob vitrini pojasnijo temeljito in trdo šolanje, ki lahko privede do takih uspehov.

Vse faze kasa (vrste konjskega teka) si odrasli in otroci ogledamo na vrtljivem valju - stroboskopu, ko bodisi skozi luknjico pri strani gledamo iluzijo teka ali pa od zgoraj vidimo, kako ta trik deluje ...

Dotikalni ekran na filmih šolanje za nastope in tekmovanja predstavi še podrobneje.

Ves ta čas smo že radovedni, kaj nas čaka v zadnjem, najsvetlejšem prostoru muzeja - skozi stekleno steno se namreč napoveduje nekaj zanimivega tako s spremenljivo svetlobo, pa tudi z zvokom.

Z rodnega Krasa v širni svet

Vstopimo v bel prostor s prostorsko projekcijo in postanemo del nje. Okoli nas, po stenah in po tleh, se menjavajo letni časi na Krasu, pojejo ptički, slišimo grom nevihte, zavija burja. Na osrednjem delu stene pa sredi vsega tega gledamo lipicance kot del te narave, kako jo v miru uživajo med pašo, pitjem vode ali med valjanjem po travi. Zavemo se okolja, ki je dalo lipicanca, okolja, v katerem je prav zaradi njegove specifičnosti nastal prav tak, kakršen je.

Vse fotografije: Selcuk Avci

Preberemo si nekaj o naravnih fenomenih Krasa in lipiške okolice. Otroci s približanjem roke sprožijo burjo (v škatli), ogledamo si določeno kost iz konjevega telesa, s katero se preverja zrelost neke druge znamenitosti Krasa - pršuta.

Posestvo Kobilarne Lipica ima pomen tudi kot vrednota kulturne dediščine. Nekatere arhitekturne in krajinske posebnosti (npr. drevoredi), predvsem pa dejstvo, da je posestvo še danes tako, kot je bilo pred stoletji (o čemer se lahko prepričamo s pomikanjem drsnega panoja), govorijo, da ima Lipica tudi velik kulturni pomen ne le za Slovenijo, ampak širše. Od nas je odvisno, kako bomo znali to dediščino ohraniti in jo razvijati!

Reliefni zemljevid sveta na nasprotni steni prostora kaže, kje vse so danes kobilarne, ki vzrejajo lipicance. Razlogi zakaj so bile te kobilarne ustanovljene, so raznoliki in zanimivi. Seveda jih je največ v Evropi, celo v relativni bližini Lipice, a vendar jih najdemo celo v Avstraliji in Južnoafriški republiki. Če je Lipica torej zibelka lipicanca, pa danes še zdaleč ni edino posestvo, na katerem te konje tudi redijo. Od tod najbrž izvira toliko nesporazumov.

Preden muzej zapustimo, za trenutek posedimo na klopi sredi prostora in uživamo mir. Otroci se medtem lahko zaposlijo z igrico v klopi, kjer se z Lipicanci lahko selijo po svetu.

In če nas o kateri izmed naštetih vsebin zanima še kaj, se napotimo k dotikalnemu ekranu, kjer so zbrani podatki vseh vrst. Tu je tudi seme nadaljnega razvoja vsebine muzeja - obiskovalce namreč vabi, da za muzej prispevajo svoje vtise in fotografije z obiska v Kobilarni Lipica.

Naš obisk muzeja končuje citat iz pesmi E. Kobeka, ki nas še enkrat spomni, kaj nam, ljudem, konji pomenijo.

Muzej Lipikum je ustvarjen kot muzej doživetij. V njem zgodbo o Kobilarni Lipica in konjih lipicancih pripovedujejo poleg predmetov tudi barve, projekcije, zvoki, interakcije in celo arhitekturni elementi. Obiskovalci zgodbo odkrivajo plast za plastjo in se vanjo lahko tudi sami vključijo.

Kot tak Lipikum predstavlja pri nas novo vrsto muzeja, saj razstavna zgodba obiskovalca ne pusti zunaj, ampak ga sprejme vase.

Sanja Jurca Avci, univ.dipl.inz., arhitekture, Ljubljana - avtorica interpretacije vsebin in oblikovanja razstave v muzeju Lipikum

Kustosi razstave in avtorji besedil:

Taja Vovk van Gaal; Davor Kernel, Goriški muzej Kromberk, Nova gorica; Nataša Kolenc, Kobilarna Lipica; Irena Marušič, Tehniški muzej Slovenije in Staša Tome, Prirodoslovni muzej Slovenije

Strokovni vodji projekta: Taja Vovk van Gaal, Nataša Kolenc

Interpretacija vsebine in oblikovanje razstave: Sanja Jurca Avci

Grafično oblikovanje: Dolores Gerbec

Projekt je zasnovan strokovno

ZNANSTVENO DELO BO DALO TEŽO, KI SI JO KRAS ZASLUŽI

Borut Juvanec

Kras je kot krajina, torej kot narava, strokovno in znanstveno imenitno obdelan. Predvsem z geografskega vidika; tudi z jamarskega. Kras v svetu nekaj pomeni za razliko od domačih logov. Poplava projektov na drugih področjih do danes - žal - ni prinesla omembe vrednih rezultatov. Zato ne preseneča izjava ministrice za kulturo Majde Širca, da "ima dosti strategij", da torej pričakuje rezultate. Povsem se strinjam z njo.

Projekt Kras 2011 se bo ukvarjal tudi s teorijo, a vedno tako, da bo izsledke analitičnega in raziskovalnega dela postavil kot temelj za konkretno delo. S Krasom se ne more ukvarjati le ena sama stroka, en sam poklicni profil. Kras predstavlja izrazito multidisciplinarno tematiko, ki ji lahko vsak doda svoj kamenček. Naj bo še tako majhen: dragocen bo.

Kras v svetu nekaj pomeni, pravimo. Zakaj? Ker je obdelan z vidika krasoslovja in ker so strokovnjaki delali desetletja; ne le na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni. In ne le delali. Marsikaj so zares naredili. Zato poznajo naš Kras in Slovenijo, nas poznajo, cenijo. Tujci uporabljajo naše besede v zvezi s krasom. Naš Kras prihajajo gledat ...

Projekt Kras 2011 je zato zasnovan multidisciplinarno in multilateralno. Kot arhitekt se najbolj spoznam na svojo stroko, zato kot primer predstavljam pač arhitekturo!

Že stokrat sem rekel in zapisal, da arhitektura ni najpomembnejša reč na svetu. Je pa najvidnejša. In prav v tem je problem! Kultura naših dedov je stara stoletja. Zato je stara. Pa je tudi zastarela?

Da, lahko je tudi taka! Toda, če jemljemo arhitekturo kot smisel, kot zasnovo in kot izvedbo, se je v stoletjih presneto malo spremenila. Spreminjala se je, kot se je spreminjal človek: neopazno, počasi, a temeljito.

Pred štiridesetimi leti sem bil mlajši. Vsaj to, da o detajlih ne govorim. A staranje je normalno. Vsaj teoretično v svojih letih vem več, kot sem vedel takrat. Dokaz za to je preprost odgovor na vprašanje: ali bi zamenjal s petindvajsetletnikom. Ta odgovor je: da, z veseljem, a le, če bi obdržal pamet, ki jo imam danes. Zato nisem pripravljen na to zamenjavo.

So pa detajli, tudi v arhitekturi, ki govorijo o rešitvah, izjemno naprednih in ki smo jih takrat jemali kot samoumevne, potem pa so jih izumili drugi. Je to, kar sem napisal, napaka? Ne, nekatere sklope arhitekture so tehniki preprosto ponovili, pri njih uporabili druge materiale in jih uspešno vgradili v razvoj.

Naj omenim le dva primera!

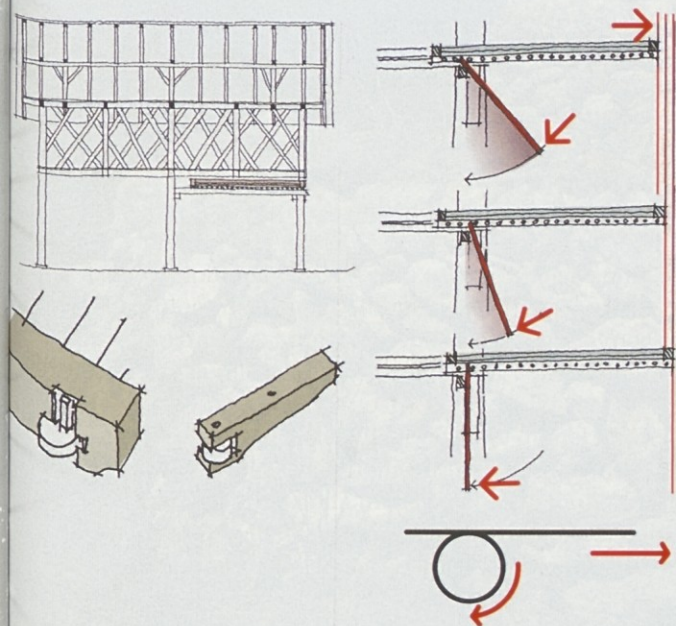
Zobato kolo je razmeroma redka reč v lesu. Ampak pri mlinu je nujen detajl, ki zagotavlja delovanje. Zobato kolo je pravzaprav neskončen trak s povezanim začetkom in koncem. Tehniki so to razumeli in so ta trak razvili in ga uporabili v nekaterih strojih (avto in njegov mehanizem upravljanja je že tak). To je bilo v začetku devetnajstega stoletja. Imeniten izum tehnike.

Dera v kozolcu je nekakšen predal (docent Zupančič pravi, da je to prav zares največji predal na svetu - in prav ima) za sušenje, največ prosa. Dera je velika nekaj metrov v kvadrat, mora biti dvignjena zaradi živali, podprta zaradi statike in seveda zelo gibljiva. Vse to gre zelo težko skupaj.

Človek je slabotno bitje, fizično namreč. Umsko pa je lahko še kako premeten. Graditelj kozolca je uporabil teorijo odnosov, ki dokazuje, da je sila krat pot na obeh straneh enaka. In če je pot daljša, je potrebno za enak učinek manj napora. In obratno: z enako silo lahko z dolgo palico dvignemo mnogo več kot kar z roko. To je princip za premikanje v kozolcu.

Strojniki so zobato letev izumili okrog leta 1800 ali kako leto prej. Kozolec pa tako deluje že vsaj nekaj stoletij.

Ali pa ključavnice z zatiči in z luknjami. Kdaj smo jih dobili na tržišče? Morda je tega trideset let, ampak takrat je bil to pravi tehniški čudež! Stara arhitektura pa uporablja lesene ključavnice na letvice, na zatiče in na luknje že stoletja. Enega izmed takih tehniških čudežev lahko vidimo v bajtah z Velike planine. Od kdaj že stojijo te bajte?

Kozolec z dero za sušenje uporablja princip zobate letve, čeprav je izveden s kolom na lestvi (primer: Knej na Dolenjskem).

projekt KRAS 2011

A naj se vrnem k našemu projektu!

Ko omenjam multinacionalnost problematike, s katero se bomo ukvarjali na Krasu, naj spet pokažem primer z arhitekture. Kamnito zatočišče je hišica, ki varuje pastirja, ponekod tudi živino, pred zunanjimi vplivi. In ko govorim načelno o zatočiščih, naj se zahvalim gospodu Borisu Čoku, ki me je ob najinem drugem srečanju opozoril, da sem na spletu napisal, kako služijo naše hiške za zaščito človeku in živini. Ne, je rekel, pri nas ščitijo le pastirje!

Res je! S svojim pisanjem sem mislil načelno in na vsa zatočišča, res pa je, da sem to napisal ob 'hiškah' s Krasa in pri tem mislil na sosedске kažune, kamor se - res ne vedno in ne povsod - zatekajo tudi ovce in koze. Zato sem gospodu Čoku hvaležen. Človek se vedno kaj novega nauči, kar le potrjuje star izrek, da skupaj vemo več.

Naj se vrnem na problematiko zatočišč in na značilne elemente krajine s kamnom: z multilateralnostjo sem mislil povedati, da obstajajo hiške povsod po svetu. Včasih bolj logično, včasih manj.

Imeniten primer so objekti v kamnu na Krku. Otok ločuje reka, ki ga deli na dva dela, na dva gorska hrbta. Vsak hrbet je v lasti svoje vasi, ki sta v dolini sicer sosedni. Tradicija je pomembna reč, treba jo je upoštevati in negovati. Včasih pa je to prav neumno. Na enem hrbtu so vaščani gradili komarde, kamnita zatočišča v suhem kamnu. Na drugem gorskem masivu pa so sosedni vaščani gradili enake konstrukcije v kamnu, ki pa niso hiške, namenjene ljudem, pač pa so namenjene zbiranju vode. So vodnjaki. Človek potrebuje streho nad glavo, a tudi vodo.

jih moramo, prepoznati in prikazati. Vsaj za arhitekturo lahko rečem, da je dobesedno del že narejen: da sicer večina še manjka, da se bomo še marsičesa naučili, a temeljni del je že narejen. Načinu stoji kar nekaj konceptov, ki jih moramo prepoznati in prikazati. Vsaj za arhitekturo lahko rečem, da je dobesedno del že narejen: da sicer večina še manjka, da se bomo še marsičesa naučili, a temeljni del je že narejen.

Toda prav tu je vir neumnosti: tradicija zahteva, da eni gradijo vodnjake in drugi hiške. Tako so delali; tako delajo. Rezultat pa je, da eni spijo pod milim nebom, drugi pa imajo streho nad sabo, a so žejni. Kamna je zadosti; tudi znanje imajo. A včasih tradicija ni najboljša rešitev ...

Razširjenost hišk je logična zadeva. Vendar ne vedno in ne povsod! Teoretično gradijo zatočišča tam, kjer jih potrebujejo, kjer je kamna dovolj in je na razpolago in kjer jih je mogoče graditi. A zakaj ponekod hiške so in jih druge ni, ni mogoče razložiti.

Zatočišča najdemo na Islandu, kjer so jih uporabljali za sušenje rib, pa tudi za zaščito ovcam. Seveda so tiste za ribe prosojne in so sestav konstrukcije same, brez okvirja in strehe. Veter mora pihati skozi, požrešni ptiči, ki bi ribe z veseljem jedli, pa ne. Enako je s cleitom na otoku St Kilda. Fjarborg, tudi na Islandu, ima za ovce majhen vhod, pokrit pa je z zemljo, na kateri raste trava in ščiti živali pred vlago.

Weinbergshauschen ali hišica v gorici je okrogla stražarnica v okolici Wormsa v Nemčiji, ob meji s Francijo. Na zunaj so prav različne - danes imajo predvsem z betonom 'popravljenе' strehe - njihova skupna značilnost pa je širina. V njej je namreč klopca za stražarja, ki ni smela biti daljša od polovice višine človeka. Zakaj? Zato, da stražar ne bi nanjo legel in zaspal. Čuvati je moral namreč vinsko gorico, a ne vino, pač pa lesene kole, ki so nosili vinske trse. Ljudje so jih kradli, da so z njimi kurili in se gregli. Stražnice niso delovale le ob prehodu Napoleonovih vojakov, ki jih je bilo, po izročilu, preprosto preveč, da bi vinogradniki zmogli obvarovati svoj les.

Na Sinaju stoji kar nekaj koncentriranih 'nase-ljij' z objektom, imenovanim nawamis. Ko so nawamise nazadnje uporabljali, so v takih objektih zlagali kosti umrlih. Šlo je seveda za sekundarni pokop: v nawamisih so bile vse do sinajske vojne zložene sortirane kosti, iz katerih so jih že med vojno Izraelci skrbno odnesli. Morda se imamo tudi temu zahvaliti, da sploh še obstajajo. Domačini se namreč bojijo duhov in se kamnitim objektom niti ne približajo. Vhod v objekt je izjemno majhen: da sem prišel noter, sem moral najprej razstaviti fotoaparatus in v notranjost poriniti posebej aparat in posebej bliskavico, potem pa eno svojo roko, glavo in potem še vse ostalo. Za grobnico je tak vhod povsem zadosti. Profesor Lassure iz Pariza pa zastavlja vprašanje: ali ni mogoče, da bi bili nawamisi nekdanje kašče? V četrtem tisočletju pred našim štetjem je bila Sahara zelo plodna in zeleno območje. Morda ima prav?

Živali sem srečeval v kašunih, v katerih so se ovce, včasih tudi koze, skrivale pred soncem.

Barraca na Menorki (največje zatočišče, kar jih poznam), ki sprejme kakih dvajset konjev, ima notranjo višino osem metrov in pol, premer osnovnega kroga tlora je deset metrov. Jasli pred vhodom, na višini metra in pol, to uporabo potrjujejo. Nedaleč stran pa najdemo barraco za ovce: ta ima vhod komaj zanje.

Še zanimivejša je kombinacija, ko živita v istem objektu človek in žival. Prav poseben objekt je el bombo okrog Tomellossa v deželi La Mancha pod Madridom v Španiji. Tricelični objekt ima skupni vhodni prostor, potem pa tistega za človeka in posebnega za osla. Obdelana sta različno: do višine 1,5 metra je suhi zid zamazan z glino - v človekovem delu prebeljen, v oslovem ne. Apneni belež prvič dezinficira in odganja mrčes, pa še

Barraca na Menorki ima dva tipa: velikega za konje in malega, starejšega, za ovce.

Vhod v barraco je prilagojen ovcam, ne človeku. Noter pa ležejo le Borut Juvanec in podobni raziskovalci.

Kašun na južni obali Istre, kjer jih ni prav dosti: okolica Rabca (Ravni).

svetlobo iz vhoda povečuje. Zanimiva je povezava med prostoroma: nizka odprtina omogoča človeku kontrolo in pogled, oslu pa ne omogoča vhoda v človekov del el bomba.

In še divje živali, ki jim zatočišča zagotovo niso namenjena, a jih uporabljajo kar na lastno pest. Kolega dr. Berislav Horvatič me je naučil, da moram v vsak prostor, preden vstopim, vreči vsaj dva ali tri kamne, da preženem morebitne stanovalce. Kače prav rade živijo tudi v nišah. Ko sem nekoč segel v tako nišo, da bi izmeril njeno globino (za risbo pač), sta me oba vodnika prav bleda potegnili proč in okregala. Nisem razumel zakaj: naslednji dan pa sta prinesla majhnega, agresivnega poskoka (vrsta modrasa), ki sta ga našla v prav taki niši.

V Franciji pa je gospa Chabert, ki me je vodila okrog Uzesa, vzkliknila: Oh, que belle dame! Res je bila 'bela gospa' in res je bila lepa, ampak sova je merila dober meter čez krili. Zbila mi je sončno zaslonko z objektiiva aparata. In ustrašila se je mene prav toliko, kot sem se ustrašil jaz, ko sem jo prebudil v - dotlej - varnem zatočišču v 'cabanu'.

Na Irskem je 'twlch mochin crwn' namenjen svinjam, pomeni pa dobesedno to, kar tudi je: okrogel svinjski hlev. V Walesu imajo menda stranišče (ki ga sam nisem nikoli našel in verjamem le njihovim risbam), ki se mu reče pravo angleško stranišče s tekočo vodo. Na štrbunk je, a kamnita zgradba stoji nad potokom, ki podarjeno vsebino kaj hitro odnese. 'Ash house' v Devonu v Veliki Britaniji je objekt, kamor odlagajo pepel. V hiške s pepelom hodijo spat kure, ki tam tudi kakajo. Kombinacija pepela z iztrebki, bogata s fosfati, pa je imenitno gnojilo.

Upam, da bo zdaj gospod Boris Čok razumel, zakaj sem napisal, da so zatočišča namenjena ljudem in živalim. Kar seveda ne pomeni, da niso šiške in hiške namenjene le pastirjem.

Na Irskem imajo ob 'clochainih' še 'soothouse', kamor spravljajo saje, ki so, enako kot pepel, dober gnoj. Ampak tam so še 'sweathouses' - 'potilnice', ki jih raz-

Zatočišče ima sicer vrata, ki so namenjena človeku, a senco nudijo tudi tropu ovac (Ravni, Istra).

grejejo kot pri nas krušno peč, potem očistijo in ljudje se po dobri meri popitega whiskyja dajo vanje zazidati. Ne verjamem, da bi jaz iz te hiške prišel normalen, a Irci trdijo, da jim utesnjenost in tema očistita duha in se potem nagi zapodijo v 'black pond', v črni ribnik. Menda so potem prav prerojeni. No, iz radovednosti me sicer mika, a ne verjamem, da bom to kdaj doživel. Da pa bi preživel, prav zares ne verjamem.

Predstavljam še zasnovo, načrte in predlagam nekatera dela

Če sem do zdaj pisal o delu in o narejenem: delati in narediti ni isto. V nekaj zadnjih sestavkih poskušam spodbuditi zanimanje bralcev in po odzivih sodeč nam je to uspelo! Zdaj predstavljam zasnovo, načrte in predlagam nekatera dela, ki nas bodo zaposlovala kar nekaj let.

Bralcem revije Kras je vseč moja ideja, da je 'Projekt Kras 2011' zasnovan velikopotezno. Tudi meni je vseč. In prepričan sem, da bo ministrica Širceva vide-la rezultate!

Rezultati pravzaprav že obstajajo. Le poiskati jih moramo, prepoznati in prikazati. Vsaj za arhitekturo lahko rečem, da je dovršen del že narejen: da sicer večina še manjka, da se bomo še marsičesa naučili, a temelj rezultatov že obstaja.

Moje delo bo tako bolj spodbujanje in usklajevanje. Urejanje rezultatov pa bo sploh užitek.

Za začetek postavljam nekaj shem, ki jih bomo ob delu in tudi po delu še spreminjali: bolj ali manj, odvisno od delovnih rezultatov, okoliščin, možnosti, ho-tenj in želja.

Prva shema je organizacijska

Delovni naslov: **Projekt Kras 2011**

Organizacijski okvir dela:

- A - Organizacija
- B - Tematike
- C - Terensko delo
- E - Usklajevanje
- F - Poročila
- G - Objave, medijska pokritost
- H - Preverjanje ciljev in doseženih rezultatov
- I - Oblikovanje programa za naprej

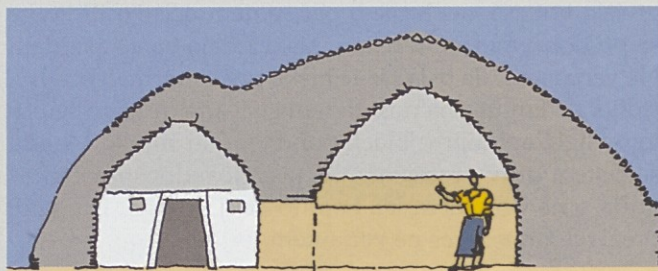
Točke so postavljene kot delovni okvir, med katerimi ni pomembnejših ali manj pomembnih: sledijo si v času in so odvisne od dela in od njegovih rezultatov.

Naj nekatere ključne elemente razložim!

A - Organizacija

Pri tem bi bila za oblikovanje projekta najpomembnejša organizacija. Ta bi obsegala:

- 1 - Pokrovitelj
- 2 - Znanstveni svet
- 3 - Znanstveni odbor
- 4 - Strokovni odbor
- 5 - Delovna telesa (po temah)
- 6 - Okvir in organizacije, v okviru katerih bi delo potekalo
- 7 - Sponzorje

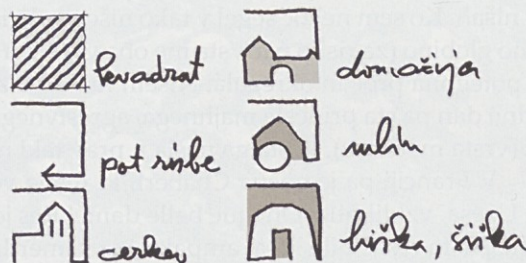

El bombo je edino zatočišče - kar jih poznam - z značilno trocelično zasnovo. Vhod je skupen, leva celica za človeka, desna za osla. Desna stran ima kamnite jasl, leva ognjišče z dvema levama (vdolbinama za spravilo vžigalic in drugih vrednejših reči).

Posebnost je obdelava sten: zaradi insektov, ki bi se zaredili med kamni (zatočišče je grajeno v suhem kamnu), je notranjost do višine ramen zalikana z glino. A ločijo prostor za človeka in tisto za žival: oslov je v barvi gline, človekov je prebeljen z apnom.

Zasnova znakov, ki ponazarjajo objekte na skupni karti:

- kvadrat, prostor, ki omejuje in poudarja
- smer črte, ki v eni sami potezi riše objekt
- primer: cerkev
- desno: domačija, mlin in hiška, šiška

Oblikovanje pokrovitelskih, nadzornih, delovnih, kontrolnih in finančnih teles je ključno za omogočanje dela. Prav pri tem je najpomembnejša multinacionalnost, ne toliko zaradi prostora, kjer se Kras razteza in ga povezuje, pač pa zaradi strokovnih nacionalnih in nadnacionalnih organizacij, ki lahko delo usmerjajo in povezujejo ter odpravljajo nesorazmerja, ki bi nastala zaradi nepoznavanja problematike lokalnega značaja.

B - Tematike (začasni predlog)

Že bežen pregled predlogov pokaže, da je seznam vedno nepopoln: da ga bomo oblikovali sproti in dopolnjevali odvisno od možnosti in od zmožnosti sodelavcev:

- 1 - Dediščina, snovna in nesnovna
- 2 - Geografija
- 3 - Arhitektura
- 4 - Arheologija
- 5 - Antropologija
- 6 - Etnologija
- 7 - Zgodovina
- 8 - Botanika in zoologija
- 9 - Jezik
- 10 - Šolstvo, edukacija
- 11 - Promet, usmerjanje
- 12 - Sodelovanje lokalnih organizacij in posameznikov
- 13 - Razvoj in oblikovanje regije
- 14 - Gospodarstvo (turizem, obrt, industrija)

Vsaka posamezna tema je sestav:

- 1 - Sestav teama (moštva), vodstvo
- 2 - Načrtovanje dela, plan
- 3 - Dogovorjene in sprejete naloge

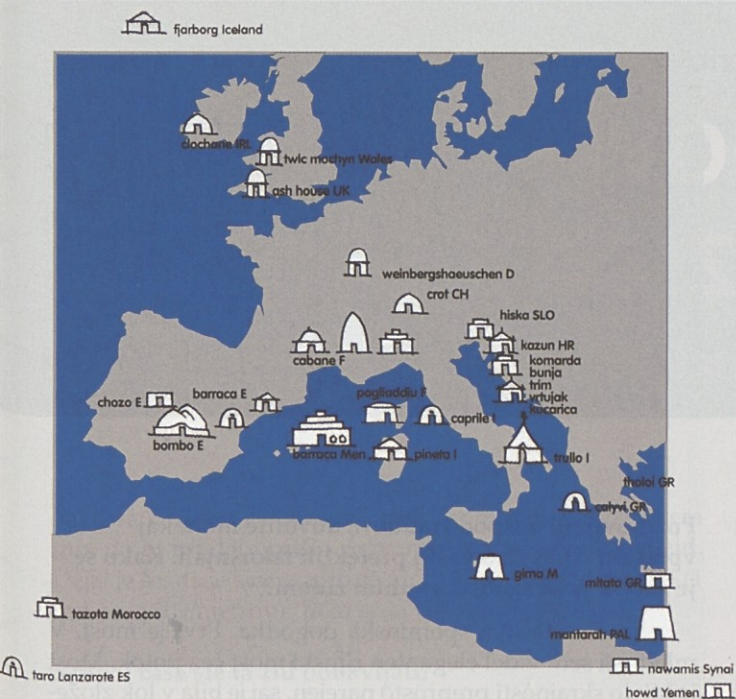
- 4 - Usklajevanje skupnega dela, rezultatov
- 5 - Finance, omogočanje dela
- 6 - Fizično izvajanje programa
- 7 - Formalizacija rezultatov (lokalne, državne, nevladne, mednarodne organizacije, politika)
- 8 - Vklup v celoto Projekta Kras 2011

Vsaka tematika je sestavni del vsega projekta, zato je zadnja točka tako pomembna za celoto, medtem ko so vmesni, parcialni rezultati lokalnega značaja. Včasih so prav ti najpomembnejši, vsekakor pa so najbližje ljudem in najprej najdejo pot do uresničitve.

Ker sem arhitekt in poznam najbolj prav to tematico, navajam predlog elementov za delo s področja vernakularne arhitekture, ki seveda pri točkah hiša, vas, mesto posežejo v strokovno delo, v klasiko in v lokalno upravo na področju urejanja prostora danes in dajejo osnove za delo tudi jutri.

Arhitektura

- 1 - Kamen, menhir
- 2 - Zid
- 3 - Škarpa
- 4 - Terasa
- 5 - Kal
- 6 - Ledenica
- 7 - Hiška, šiška, kutja
- 8 - Vodnjak, štirna
- 9 - Latnik
- 10 - Hiša
- 11 - Domačija
- 12 - Vas, vaško jedro
- 13 - Mesto

Karta Evrope z vrisanimi zatočišči v suhem kamnu, ki jih imam dokumentirane.

Nekaj je takih, ki ne sodijo v Evropo, narisana so v smeri lokacij, zunaj karte (Island, Lanzarote/E, Sinaj, Palestina, Jemen).

To je le nekaj zanimivejših kamnitih hišk, ki jih je največ pravzaprav po Sredozemlju, ampak tam so zares namenjene pastirčkom, ponekod tudi živalim.

Pri tem so detajli sestavni deli celot, tako da je 'hiša' sestav bivalnega dela, gospodarskega dela in borjača. Posamezni deli že presegajo svojo točko in se uvrščajo v naslednjo: na primer - vsi našeti trije že označujejo domačijo. Seveda pa ima hiša pomembne dele, kot so prostori, tloris, streha, zidovi, spahnjenca, dimnik. Ti elementi so deli celot, a šele pregled tematskih sklopov prinese razumevanje problematike in razloži nekatere rešitve.

Obstaja veliko knjig in raziskav s tega področja: celovitega pregleda, ki bi temeljil na znanstvenem delu, še nimamo. Projekta, ki bi na temelju dediščine, pozabljenih znanj in kulture ter skupnega dela vseh strok odpiral nova področja, možnosti in bodočnost Kraševcem, pa sploh ne.

Ob vsem delu, ki nas čaka, navajam cilje projekta:

1. Usklajevanje strok in organizacij, ki vplivajo na oblikovanje prostora Krasa
2. Pregled in vrednotenje značilnosti Krasa z vseh področij
3. Oblikovanje Združenja za konstrukcijo suhega kamna Slovenije
4. Pobuda za združenje vseh lokalnih in nacionalnih združenj za suhi kamen
5. Organizacija kongresa SPS (Association scientifique) 2014 kot začetek mednarodnih dejavnosti novega združenja Slovenije
6. Priprava materialov za vpis Krasa kot prvo čezmejno regijo v Unescovo listo naravne in kulturne dediščine sveta

Rezultati teh ciljev so v prvi fazi:

- seznam organizacij in posameznih strokovnjakov za Kras
- prvi sistem in karta Krasa z vrisom posamičnih elementov (skupna karta vseh strok, posamičnih tem, lokalne karte)
- prvo Združenje za suhi kamen Slovenije
- prvo Evropsko združenje organizacij za suhi kamen, Kongres 2014, ki nam ga ponuja SPS (Societe scientifique pour l'etudes de la pierre seche)
- prvi vpis čezmejne regije v Unescov seznam kulturne dediščine

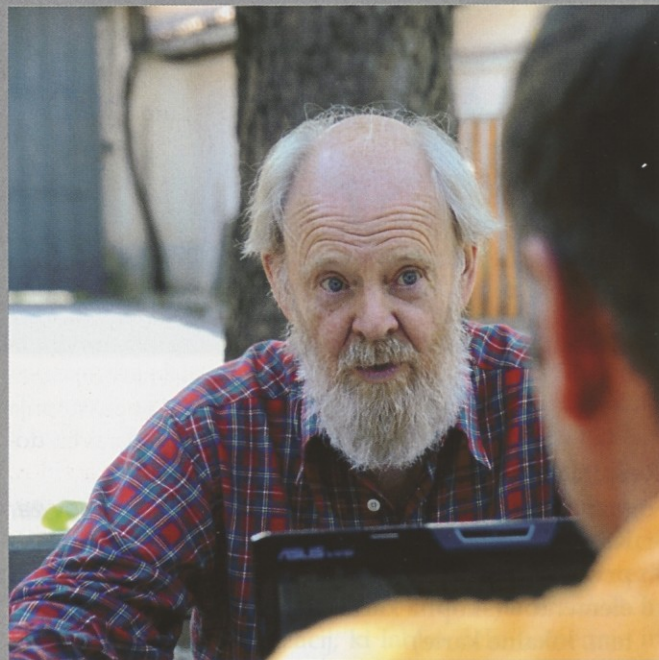
Priprava in usklajevanje obstoječih strokovnih osnov za arhitekturo, priprava karte Krasa z najpomembnejšimi značilnostmi po témah in Arhitekturna delavnica/Architectural Workshop, ki jo vodi doc. dr. Domen Zupančič (predstavljena je v 109. številki revije Kras in v tej izdaji!), kažejo na delo in ne na govorjenje o delu. Medtem ko predstavljajo končne točke bolj obljube (spet le obljube in pričakovane rezultate), so predhodne alineje namenjene vsem, ki nam za Kras ni vseeno. Predstavljajo delo.

Ne gre za nerganje in ne za politično nasprotovanje vsemu. Projekt je zasnovan strokovno in znanstveno delo mu bo dalo težo, ki si jo Kras zasluži. To ni obljuba. Je zagotovilo.

Pogovor na mednarodni delavnici o suhozidu

NORMAN HADDOW - MOJSTER SUHOZIDA S ŠKOTSKE

Domen Zupančič

Gospod Norman Haddow je Škot, drobnega smejčega pogleda. Ima brado, ki spominja na dobrega moža, ki razveseljuje otroke ob koncu leta. Tako kot dobri možje ob koncu leta, tudi on veliko potuje po deželah in spozna ter razveseljuje ljudi. S svojim obiskom v Sloveniji med aprilom in majem pa nas je razveselil že sedaj. Dobri mož iz Škotske ni prinesel daril, ampak nam je omogočil, da smo v času njegovega obiska storili nekaj, kar nas je medsebojno bolj zblížalo. Gospod Norman je cenjeni mojster suhozidnih konstrukcij na Škotskem in po svetu. Večkrat je že obnavljal zidove in mostove tudi za kraljevo družino. Med drugim je bil tudi na osebni čajanki pri kraljici, kar ni kar tako. Navkljub temu Norman ostaja trdno prizemljen mož z umirjenim glasom in urnimi rokami, ki znajo skladati posamezne kamne v čudovite zidove in oblike. In kaj je prinesel nam, da je nas - raziskovalce arhitekture kamna, domačine in razne spomeniško-raziskovalne skupine medsebojno bolj zblížalo? Ne, to ni nikakršna skrivnost, to so pastirske hiške na Krasu. Hiše so precej skromne v svoji pojavnosti, a bogate v tehniki izdelave in uporabe. Prav slednje je močno pritegnilo pozornost našega gosta iz Škotske in botrovalo odločitvi o študijskem obisku našega Krasa. A pojdemo lepo po vrsti!

Pozdravljeni gospod Haddow, dovolite mi nekaj vprašanj o vas in o vaših preteklih izkušnjah. Kako se je začela vaša zgodba s suhim zidom?

Tu sta dva spominska dogodka. Prvi je most. V mladosti sem videl eleganten rimski most čez potok. Most je bil do skrajnosti preprosto narejen, saj je bila v lok zložena le ena linija kamnitih elementov. Spraševal sem se, kako je mogoče, da kamen stoji skupaj po vseh teh stoletjih in še vedno trdno nosi breme traktorjev in vozov. Mnogokrat se vračam k spominu ob potoku in gledam ta lok. Ta most je moja muza za ustvarjanje.

Pozneje sem v mladosti ob neki priložnosti pomagal kmetu v dolini pri obnovi zidu ob pašniku za ovce. Zlagala sva kamne v zid. Kamne sva pobirala kar po vrtu ob hiši in tedaj me je prešinilo, kako čudovito je to delo in njegov rezultat. Očistila sva vrt in hkrati naredila zid, ki preprečuje ovcam, da bi med pašo odtavale drugam. Ujela sva dve muhi na en mah.

Vendar sem na vse to za kar nekaj časa pozabil. Odšel sem študirat mikrobiologijo, nato sem po diplomii več let delal v prehranski industriji in pozneje še pri znani naftni multinacionalki British Petroleum. V vsem tem času nisem naletel na suhozid; to področje sem popolnoma odmisli, saj je bilo v službi in v družini mnogo obveznosti. Morda je bilo tako pravilno, saj ni vsako obdobje namenjeno vsemu.

Ob nekem dogodku sem zapustil British Petroleum in ob tem sem prejel zajetno odpravnino; tedaj se je ponovno pojavila tista vizija o kamnu, mostu in zidovih. Odločil sem se, da se bom udeležil začetnega tečaja gradnje zidu brez veziva. Spomnim se besed učitelja, ki nam je dejal, da nam bo v dveh dneh pokazal tehnike skladanja kamna v zid, potrebovali pa bomo nekaj let, da se bomo teh tehnik naučili. Tečaj je bil izvrsten in po njegovem koncu sem ženi omenil, da se bom začel ukvarjati s suhim zidom. Bila je začudena, saj do tedaj nisem imel nobenih izkušenj na tem področju, ne možnosti, da bi kje začel. Bil sem »towny«, torej mestni človek, ki podeželje vidi le ob vikendih kot idilično pravljico deželo. Priznam, da je bila žena kar precej v skrbeh, a jaz sem verjel v to.

Sprva so bila to drobna naročila, bolj prepoznaven sem postal čez kakšni dve leti, ko sem opravljal manjša dela pri neki hiši. Tam je glavni vodja del za obnovo zidov zamujal z deli, pa sem se ponudil, da to delo opravim jaz. Sprva je bil naročnik skeptičen, a po krajšem premisleku je le pristal. Ko sem končal, me je vprašal, če imam morda še

Pogovor nad Branikom: Ana Brancelj, Mitja Kobal in Norman Haddow. - Fotografija: Domen Zupančič.

kaj časa za še en zid, ki ga je treba popraviti. Odvrnil sem mu, da bi mi delo prišlo prav, nato pa mi je pokazal zid. Dejal je še, da je sicer samo en zid, ki pa je dolg dve miljii (1 milja je 1609 metrov). Tako se je vse skupaj začelo.

Koliko časa ste ta zid obnavljali?

Približno pol leta. Zid je imel luknje in na posameznih mestih se je že zrušil. Izbrani material je bil že poleg, kar je delo močno olajšalo.

Je to vaše delo naporno? Kako ga vi vidite?

Ni naporno, ni pa vedno lahko. Svoje delo vidim kot mešanico dela in počitnic. Tako gre mnogo lažje. Pol leta sem hodil na delo k temu zidu. Vsak dan sem se vozil iz mesta na deželo. Bil sem na prostem - v pokrajini. Kot mestni človek. Tja sem hodil na delovne počitnice.

Bi lahko rekli, da je prav ta relacija, da ste kot mestni človek, ki hodi na deželo, lažje delali to delo? Če bi bil kmet, bi verjetno na zid gledali drugače in bi obnova zidu za vas predstavljala le še eno obveznost pri upravljanju s kmetijo. Mar ne?

Da! S tem se strinjam. Za kmete je zid le meja, ki omejuje polje ali pašnik. Obnova zidu je kmetova obveznost. Dela na kmetiji nikoli ne zmanjka ... Zato je mestni pogled na krajino vedno povezan s predstavami o preteklosti, je bolj idealiziran, kot v resnici je. A vseeno, delo s kamnom mi ni v uteho. Mi je v veselje in seveda s tem se preživljam. To delo ima še en dober učinek: deluje protistresno, doma so opazili, da sem - odkar se ukvarjam s suhozidom - manj stresno obremenjen in mnogo bolj povezan z družino. Zlaganje kamna ima svojo lastno hitrost; nič ne moreš prehiteti. In to je tisto, kar deluje sproščujoče pri vsem tem delu.

Če še omenim kmete in zidove, moram povedati: kmetje so tehnike zidanja osvojili med odraščanjem in so jih spoznali ob vzgoji o kmetovanju. Zame je bila tehnika skladanja naučena s tečaji in okrepljena s prakso, zato je moj pogled na zid vedno izziv v tehniki in izvedbi. Za kmeta je zid načeloma le nuja zaradi potrebe po zidu.

Kako ste vstopili v svet DSWA? Za bralce naj povem, da je DSWA angleška kratica za Dry Stone Walling Association, kar bi prevedel v slovenski jezik kot Združenje za suhozid.

Združenje skrbi za izobraževanje, obveščanje in združuje vse, ki jih taka tehnika gradnje s kamnom veseli. Ko so ustanavljali novo vejo (angleško branch) združenja na Škotskem, sem bil k sodelovanju povabljen. Bilo mi je v veselje in poleg nove veje smo ustanovili še odbor za učenje kmetov. Odbor je dobro sodeloval z lokalnimi oblastmi, ki so politično in finančno podprle naše strokovne napore. Organizirali smo kar nekaj tečajev o tehniki gradnje v suhem zidu za kmetovalce - lastnike zidov. Odziv je bil precejšen in tako nam je uspelo prenesti teoretična ter praktična znanja posameznikom na deželi. Poleg znanj in izkušenj je območje pridobilo tudi na vrednotah zavedanja dediščine. Rezultat sta bila boljše urejena kulturna krajina in boljši turistični obisk območja.

Z mojo udeležnostjo v tem odboru sem postopoma pridobil izkušnje kot učitelj za suhi zid in počasi vstopil tudi v svet izpraševalcev na testih za pridobitev certifikata »mojster suhozida«.

Katere stopnje izobraževanja so v sklopu združenja? Je članstvo obvezno?

Naj torej opišem stopnje tečajev: prvi tečaj je **osnovni tečaj**, na katerem spoznavamo tehnike, orodja in načine obdelave kamnov. Osnovni dvodnevni tečaj omogoča vpogled v skladanje kamnov v zid. Druga stopnja zajema **nadaljevalni tečaj**, na katerem se predstavlja dodatne načine skladanja zidov in izvedbe zaključka zidov. Tretja stopnja pokriva tematiko **opornih zidov in enostranskih zidov**, kot so na primer škarpe in terase. Tehnika se delno spremeni in zaostri se natančnost izvedbe spojev med posameznimi kamni. Enostranski zidovi imajo drugače obdelane strani zidov, zunanje lice ima estetsko vrednost in notranje lice ima statično vrednost, obe pa služita funkciji - statično trdno in vzdržljivo v času. Ko opravite vse te prve stopnje, ste nared za stopnjo **mojstra suhozidu**. Tečaj za mojstra ni preprost. Ima določene naloge: **izvedba loka, stebra in normativ 7 m² suhozida na dan**.

Zahtevna norma. Torej je pri tem delu tudi upoštevana hitrost gradnje.

(Smeš) V bistvu je! Zavedati se morate, da je tečaj za mojstre namenjen tistim, ki se bodo s tem ukvarjali profesionalno na trgu. Od svojega dela morajo preživeti. Res je precej zahtevno, a na tej stopnji so pomembne predhodne izkušnje in znanje. Brez tega ne gre. Moram pa poudariti, da je prav ta normativ stalno torišče naših strokovnih posvetov, s tem mislim nas, članov združenja.

Grobo rečeno se tečajeve za mojstre udeležujeta dve skupini udeležencev. Prva skupina so tisti, ki želijo to delo opravljati v praksi z resnim pristopom in s spoštovanjem do naročnikov. Druga skupina udeležencev pa so tisti zanesenjaki, ki jih to delo izredno veseli in ki jim naziv mojstra pomeni častno priznanje njihovih lastnih naporov. Tak vzorec skupinske delitve udeležencev sem opazil tudi drugje, kjer sem vodil tečaje, na primer v Kanadi, Švici ali Franciji.

Če se vrnem na vprašanje o članstvu v združenju, je to obvezno ali ne?

Ne, ni! Združenje je osnovano kot zbornica, ki omogoča kakovostni servis v znanju in certificiranju znanja na področju suhozida. Obvezni člani smo samo mi, ki organiziramo tečaje in smo v odborih za ocenjevalce in certificiranje.

Kako pa preverjate mojstre? Je ta naziv stalen?

S tem je pa takole: ljudje smo različni in ker nam znanje ter izkušnje s časom pešajo ali pa se spreminjajo, smo v združenju organizirani tako, da moramo vsi mojstri suhozida (master drywallers) opraviti preveritve. Take preveritve se odvijajo vsaki dve leti. Na takih preveritvenih srečanjih se zberemo vsi in postavimo zid ali več zidov, glede na lokalne tradicionalne načine. Medsebojno se ocenjujemo in vrednotimo. Pogledamo rezultate drugih in jih primerjamo. Tako se krepimo in ostajamo v formi. Ta srečanja so vedno pri nas v Združenem kraljestvu. Torej ne glede na to, od kod ste, morate priti k nam na otok.

Na teh srečanjih so možna odstopanja do 10% od povprečja mojstra. Taka preverjanja jemljemo precej resno, saj gre za posameznikovo čast in za jasno zavedanje, da smo združenje, ki presega okvire Združenega kraljestva. Mnogo nas pred takim skupinskim preverjanjem opravi domačo nalogo (trening na domačem vrtu). Naše veje združenja delujejo tudi v Kanadi, Avstraliji in Švici.

To zna biti kar naporno, mar ne?

Predvsem je naporno to, da se ljudje iz prakse srečamo z znanjem, ki ga uporabljamo na lokalnem nivoju. Zidovi so zelo različno grajeni od kraja do kraja; ne samo zaradi različne vrste kamna, temveč tudi zaradi tehnike gradnje. Spomnim se lastne izkušnje iz Mallorce (Baleari, Španija), ko se mi je zdelo, da sem na začetku, saj so tam gradili zidove brez horizontalnih linij. Njihov zid je tak kot rožni cvetovi, kamni so obloženi drug ob drugem. Da sem to tehniko dojel in osvojil, sem potreboval kar nekaj dni. Bil sem mojster, pa tega nisem vedel. Popolnoma drugače, kot sem se učil do sedaj. Te razlikosti so izrednega pomena. To ustvarja bogastvo lokalne kulturne krajine na področju suhozida.

In kje ste naleteli na nas, na Slovenijo, na Kras in na hiške? Morda je to vprašanje za naju, ki se poznavata, smešno, a je za bralce nujno.

Na hiške na Krasu sem naletel na svetovnem kongresu za suhi zid (Ambleside, Cumbria, september 2010), na vašem predavanju, kjer ste predstavili hiške in zidove. Presenetila me je njihova izredna skromnost in različnost izvedb. Pojavnost hišk je bila tako različna, da nisem mogel verjeti, kako da so vse hiške tako blizu vsaka sebi in hkrati tako različne.

Zavoljo vaših skic, fotografij in pripovedi, da je to področje vaše kulturne dediščine precej zapostavljeno v stroki, me je prepričala želja po delovni avanturi na Krasu. Kot se spomnite, sem vas prosil, da mi pomagate pri pridobivanju štipendije.

Se spomnim! Priznam, bilo mi je strašno zabavno, ko ste mi razlagali, da boste zaprosili za študijsko štipendijo za izobraževanje na tujem. Pomislil sem,

Norman med delavnico s svojim cimrom in sodelavcem Damjanom Hidičem, Prekmurcem in bodočim arhitektom. Fotografija: Domen Zupančič.

morda pa bo gospodu uspelo dobiti kakšnega mecena ali pa bo to opravil na lastne stroške. Vsekakor sem se veselil sodelovanja z vami.

O, da, to je bil resnično hec. Kar takoj po tem kongresu sem napisal prošnjo za dodelitev štipendije pri Skladu Winstona Churchilla (Winston Churchill Memorial Trust). Za to sem potreboval izčrpno predstavitev mojega namena potovanja in priporočila pisma mnogih organizacij. Hvaležen sem tudi vaši fakulteti za arhitekturo, ki me je podprla pri mojih naporih. Prijavi se jih več kot tisoč.

Sklad podeli le 100 štipendij na leto, upravičenci do štipendije so vsi državljani Združenega kraljestva, ki jasno in utemeljeno opredelijo edinstveno tehnično znanje, ki ga bodo pridobili in nato posredovali drugim prebivalcem kraljestva. Vaše hiške so grajene z edinstvenim tehničnim znanjem, ki mu ni para v našem kraljestvu.

Ko sem prišel v London na predstavitev mojega predloga za štipendijo, sem bil zagotovo najstarejši med čakajočimi. Zdelo se mi je, da me ostali čakajoči gledajo kot enega izmed članov skladove komisije. Nikoli nisi prestar, da bi se kaj novega naučil.

Sliši se kot v pravljici. Kras in kraški pastirji prek naših mojstrov in nas posredujejo svoje znanje vam v kraljestvo!

V bistvu je to res. Da! Prav imate! Mislim, da je organiziranje delavnic s temo suhozid in gradnja hišk dobra pot, ki vodi k večji prepoznavnosti lastne kulturne dediščine. Kultura se začneja s sprejemanjem lastnih korenin in izvorov.

Ste zadovoljni z znanjem, ki ste ga dobili pri nas?

Seveda! V času delavnice smo postavili tri hiške, od tega dve popolnoma na novo in eno smo obnovili. V

času po delavnici smo postavili še dve hiški in obnovili zid v Lokvi. Bilo je kar polno dogodkov. Postavili smo hiško slovensko-škotskega prijateljstva: Smiling hiška. Gospa Jelena Uršič je vklesala še naša imena v gurnc (se zasmeji svoji slovenščini).

Zanimivo je bilo, ko sva z Borisom Čokom obnavljala zid v vasi in so mimo hodili tudi starejši ljudje in kramljali z nama. Spominjali so se svoje mladosti in dejali, da so takole tudi oni delali in da delava prav.

O, seveda, pa še v filmu sem igral. Drugi dan mojega gostovanja v Lokvi sem srečal televizijsko ekipo in igralce s smešnimi kostumi. izkazalo se je, da je med igralci prav Boris Čok. Kaj hitro so me preoblekli v rdečelasca in me posadili k ognju. Naučili so me stavek »da bi dobro obrodilo« (smehe). Upam, da bom dobil kopijo filma.

Zanimivo. Torej ste pred hiškami postali igralec. Bi lahko rekli, da je bilo vaše študijsko gostovanje v Lokvi kulturno osvežujoče?

Da! Resnično sproščujoče: srečal sem obilico dobrih ljudi, ki znajo dobro združiti življenje in delo. Gostoljubnost domačinov je bila vedno prisotna. Imate resnično dobro vino, pršut in deželo. Kot mikrobiolog sem opazil mnogo živali in rastlin, ki so pri nas zelo redke in cenjene. Morda bi potrebovali malce več ozaveščenosti pri ravnanju z okoljem in se posvečati lastni kulturi, kot so jezik, krajina, običaji, arhitekturna dediščina, flora in favna. Kot nekdanji zaposleni v prehranski industriji vam povem, da je vaša hrana odličnega okusa in da ima še tiste prave prvine značilnosti dobre nepredelane hrane.

Glede na vaše dolgoletne izkušnje, ali bi lahko rekli, da s svojimi delovnimi počitnicami lažje razumete zgodovino in kulturo tistega območja?

Nedvomno! Navadno sem prišel na območja, kjer se je to tehnično znanje v praksi že pozabilo. Prav na tem mestu mora biti mojster še posebno dovzeten za učenje in spoznavanje kulture krajine. V bistvu v takem trenutku oživljam kulturo. Spoznavam tehnike, razmišljam, primerjam z lastnimi izkušnjami in nato v najboljši meri posredujem nazaj v prakso s tečaji. Vedno ni preprosto, saj so tečajniki zelo različni, a počasi se ta znanja obujajo.

V Združenih državah Amerike in v Kanadi so ta znanja skoraj popolnoma izginila, a smo jih oživili in tako je po mnogih letih nastal velik napredek. Viden je predvsem pri krajinskih ureditvah vrtov in parkov.

Imate morda še kašno misel za vse nas, ki nas ta kultura suhega zidu zanima in veseli?

Hmmm! V svoji dolgoletni karieri še nisem naletel na tako visok suhozid, kot sem ga videl pri vas v Kačičah. Ledenica v Kačičah ima 17 do 19 metrov visok zid brez veziva, ki stoji še danes. Izvedba je presenetljivo natančna, kar je ključnega pomena pri obstojnosti suhozida. In najbolj zanimivo pri tem je, da je zid popolnoma pravokoten, kar v teoretičnem pogledu ni pravilno. Zidovi so praviloma v preseku v obliki velike črke A, tu pri vas v Sloveniji pa so novi zidovi ravni, pravokotni na tla. Nad Branikom pod istoimenskim gradom pri Kobalovih me je presenetila natančnost in kvaliteta zidu ter hiške. Tudi zame, kot pro-

fesionalca, je bila natančnost izvedbe presenetljiva. Torej znanje imate, le še posredovati ga morate drugim.

Drugo pomembno spoznanje je, da ste tu v Sloveniji to oživljanje podprli arhitekti. To je velika redkost drugje po svetu. Ta pot je prava, saj ste prav arhitekti in krajinski arhitekti glavni načrtovalci v prostoru. V sodobnem načrtovanju manjka odločnejša podpora tej tehniki. Ob vaši delavnici me je veselila tudi prisotnost mladih in otrok, saj so le-ti vaša prihodnost. Z njimi morate deliti svoje poglede in jim predstaviti zgodovino, da jo bodo lahko razumeli in negovali za prihodnje rodove.

Ali obstaja kakšen rek med mojstri?

Morda, predno povem naš pregovor, omenim še tole zgodbo: Pred leti sem bil v komisiji za oceno škode na zidu ob neki vili. Zid se je namreč v letu dni porušil in bilo je jasno, da zaradi slabe izbire kamna in ne zaradi tehnike zidanja. Nato smo zid s primernim kamnom popravili. Takrat je k meni pristopil lastnik vile in me odločno vprašal, koliko časa bo sedaj stal ta naš popravljeni zid, pa sem mu odvrnil, da bo zid brez vzdrževanja preživel skoraj sto let. V isti sapi pa sem ga vprašal, koliko časa misli, da bo stala njegova steklena vila? Pa mi je odgovoril takole, da mu je izvajalec del dal kar 10 let garancije na material. Potem pa se je zamislil in molčal.

Sodobni čas je v družbo navideznega izobilja prinesel garancije in življenje, kjer je za vse poskrbljeno. Pa je res tako?

A naj se vrnem k zaključni misli. Navadno rečemo takole: **Da bi imeli hkrati potrpljenje in trdnost kamna.**

Gospod Norman, hvala vam za vaš cenjeni čas in vaše misli.

Gospod Norman Haddow ni starec. Ima 73 let in pridno piše svoj blog. Zavoljo svetovnega spleta in spletne telefonije ostaja v stiku s svojo številno družino in z mnogimi mojstri po vsem svetu. Ker se vsak dan dobro razgiblje z dolgimi sprehodi in vsakodnevnim skladanjem kamna, je v dobri kondiciji. Zanj so leta le formalnost in ne dejstvo. In še to: kot pravi Škot uporabi eno čajno vrečko za dva čaja. Z njim je bilo pravo veselje sodelovati ter se pomenkovati, še posebno dobro sva obdelala klasični angleški humor (Večerja za enega, The Goons in Leteči Cirkus Monty Pythona). Angleški humor je nemogoče ubesediti. Morate ga doživeti!

Še nekaj virov

Winston Churchill Memorial Trust
www.wcmt.org.uk/about/who-are-we-funding-of-travelling-fellowships-and-bursaries.html, <maj, 2011>.

Blog Normana Haddowa
www.blogger.com/profile/09528360033956221757, <maj, 2011>.

Združenje za suhi zid
<http://www.dswa.org.uk/>

Doc.dr. Domen Zupančič - Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

Poročilo o delavnici Suhozid Kras 2011

ZID NAJ NE RAZMEJUJE: ZDRUŽUJE NAJ LJUDI Z ZNANJEM IN S KULTURO!

Domen Zupančič

Naša delavnica je bila zagotovo naprej vzeta pri bogovih vremena, saj so nas ves teden dni spoštovali burja, sonce, oblaki in dež. No, tudi mi smo spoštovali njih, zraven pa še kamen, ljudi, hrano in vino. Bili smo si enaki z njimi. V knjigi »Svet brez nas« (The World Without Us, Alan Weisman, 2007) avtor razmišlja o mestih, deželah in svetu brez nas ljudi. Opisuje človekov vpliv na okolje in opisuje utopične vizije svetâ, če bi nekega dne preprosto izginili, sprašuje se o naših ostankih in moči narave nad našo nečimrnostjo. Ob teh zgodbah se mi je v glavi porodila misel o nas in o našem delu v praksi. Komu bi vse to naše arhitekturno ustvarjanje služilo? Nikomur? Ne! Služilo bi še naprej, a novim uporabnikom - živalim in rastlinam. To je skrajni pogled, ki v bližnji in daljni prihodnosti nima realne osnove. A vprašanje še vedno ostaja: komu služi naše ustvarjanje, oblikovanje prostora in ustvarjanje kulturne krajine? Nam. Ne samo Kraševcem, ne samo Italijanom, ne Istrianom, ne turistom. Vse to služi nam - ljudem.

Kultura je končni rezultat. Kulture ne ustvarimo zaradi nje same, čeprav je tudi to možno, a taka ima tako kratko razpolovno dobo, da jo lahko imenujemo kulturni blisk. Kultura, ki služi ljudem danes, je podedovana od včeraj in je preoblikovana jutraj: taka je ponujena novim rodovom. Ali jo bodo razumeli? Morda. Ali jo bodo razumeli tako, kot bi mi želeli? Ne vemo ... Ali jo morajo tako razumeti, kot mi želimo? Ne nujno ... Torej, kje smo? Če bomo tu in sedaj delali to, kar nas iskreno veseli, se spoštovali in trezno upravljali z našo krajino, bomo še najbližje idealom trajnosti kulture ljudi.

Kamen je trajen, trden in je s poljubi vode kot ljubeč mož. Zna popustiti tam, kjer lahko in z vodo oblikuje podobo krajine. Kras je suh. Da. Vendar samo zgoraj; spodaj, v Hadovem kraljestvu, tečejo reke, potoke in tam so celo jezera. Kraški svet brbota v nedrjih. Ne brbota zaradi naših neumnosti; takrat bi bobnel. Kras brbota, ker se kamen in voda pomenkujeta. Drug drugemu izpričujeta skrivnosti preteklosti. Voda liže kamne, jih luknja, a jih tudi zaliva, da rastejo. Kapniki, zavese, špageti ... mmm slastno elegantno! Kaj pa vidimo mi opazovalci? Vidimo sledove časa, časa brez ljudi in časa z ljudmi ...

*Udeleženci gradnje hiške v Trebčah.
Fotografija: Boris Čok.*

*Rekonstrukcija hiške na Tresi pri Vilenici.
Fotografija: Borut Juvanec.*

Naši prvi koraki v svet suhozida. Obnova zidu nad Branikom pri Kobalovih. - Fotografija: Borut Juvanec.

Zid iz kamenja, zložen brez veziva, je sled rok, ki jih je vodila pamet in gnala klana volja po preživetju. Zid je kultura. Lahko zid zaščitimo in ga postavimo v muzej? Ne. Naša naloga je učenje govornice kamnitih zidov, ki nemo pričajo povest o ljudeh in o njihovi kulturi. Učenje govornice ni preprosto; poznati moramo etimologijo, glasove črk, slovnico, skladnjo in drugo pravopisno znanje. Ko bomo osvojili te osnove, bomo brali in prebrali še mnogo kamnitih domačih branj. Šele, ko bomo prebrali resna dela, bomo lahko naredili obnovo prebranega. Ne bo vsaka obnova odlična, a bo vsaj zelo dobra. Za to se moramo truditi. In po mnogih obnovah bomo zreli za lastno *kamnokladje* in *kamnopisje* ... Pa nas bodo zanamci potem razumeli? Morda. Nas bodo razumeli tako, kot si mi želimo? Morda. A nekaj je gotovo: mi bomo kulturo svojih prednikov prenesli na prag svojih zanamcev.

In kaj smo v naši delavnici počeli za boljši, kvalitetnejši jutrišnji dan Krasa? Počeli smo mnogo resnih zadev na precej sproščen način. Vseh aktivnih udeležencev je bilo 60. To so bili otroci, bodoči arhitekti, bodoče pedagoginje in pedagogi, bodoče etnologinje in antropologinje, bodoči oblikovalci, kamnoseki, gradbeniki, zaposleni in upokojeanci. Zbrali smo se z različnih območij in iz različnih organizacij. Projekt **Naš KRAS 2011** poteka v organizaciji Univerze v Ljubljani, Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter družbe Mediacarso z revijo Kras. Delavnica je bila izvedena pod okriljem tega projekta, hkrati pa so pri delavnici sodelovale še naslednje organizacije: **Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani**, **JZ Park Škocjanske jame**, **Winston Churchill Memorial Trust iz Velike Britanije**, **Združenje za suhozid (DSWA) iz Velike Britanije**, **Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije - Območna enota Nova Gorica**, **Znanstvenoraziskovalni center SAZU**, **Raziskovalna postaja Nova Gorica** in še osnovne šole s Krasa: **OŠ Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje**, **OŠ**

dr. Bogomirja Magajne Divača, OŠ Antona Šibelja-Stjenka Komen in OŠ Dutovlje ter domačini iz Lokve in Trebč. Res je, seznam institucij je dolg, a vendar so prav vse organizacije dejansko in iskreno sodelovale, kar je redkost glede na naše pretekle izkušnje. Pohvale si zaslužijo prav vsi udeleženci, saj so s svojim delom pokazali, da zmorejo in znajo.

In kaj smo opravili v tem kratkem času delavnice? Z eno besedo: precej več kot smo organizatorji pričakovali. Presežek ni nastal zavoljo naših netočnih predstav o naših zmoglostih, temveč je nastal zaradi resnično aktivnega sodelovanja vseh udeležencev. Delavnica na terenu je potekala med 18. aprilom in 22. aprilom.

Ponedeljek, 18. aprila

Začela se je na borjaču Pri Muhi v Lokvi, kjer nam je nekaj besed namenil predsednik krajevne skupnosti Lokev gospod Dušan Ban. Hkrati smo v našo sredo sprejeli gospoda Normana Haddowa, gosta s Škotske. Preostanek dneva smo namenili ogledu hišk in zidov v okolici Lokve. Po terenu nas je vodil mojster Boris Čok. Spoznavali smo različne izvedbe zidov, ki se medsebojno močno razlikujejo tako po zasnovi kot izvedbi. Zidovi blizu naselja imajo skrbneje oblikovane kamne in ponekod imajo vgrajene še nosilne kamnite konzole za latnike.

Vse večere od ponedeljka do četrтка smo namenili projekcijam filmov in predavanjem o suhozidnih konstrukcijah po svetu. Ti dogodki so se odvijali bodisi v gasilskem domu Lokev bodisi na borjaču Pri Muhi.

Torek, 19. aprila

Naslednji dan smo namenili ogledu novejšega kamnitega zidu pri Kobalovih nad Branikom, na nekdanji pristavi gradu Rihemberk. Posebnost zidu je, da ima navkljub mladosti (zid je star manj kot 5 let) značilno

patino časa - sivo barvo. Kamen je zložen skrbno in preudarno. Kot nam je povedal Mitja Kobal, sta z očetom Adolfom Kobalom zid gradila postopoma, s kamenjem iz okolice in ga v zid vstavljala tako, da je ožgana siva stran obrnjena navzgor. Ta skrb ni zanemarljiva: to veliko pove o odnosu do kamna in o kulturi ljudi. Poleg tega je ta zid grajen drugače, kot so grajeni zidovi pri Lokvi. Starejši zidovi imajo značilen prečni prerez v obliki trapeza: spodnji del zidu, ki stoji na utrjenih tleh, je širši kot zgornji del zidu. Zid nad Branikom pa je v prečnem prerezu kot pravokotnik, ima ravni - navpični - bočni ploskvi. Izdelava takega zidu zahteva več skrbnosti in znanja pri izbiri in vgradnji kamna. Vizualno tak zid deluje bolj monumentalno in trdno. Prednost tega zidu je tudi v tem, da se vanj zloži več kamenja, tako lahko očistimo večjo površino in pridobimo več obdelovalnih površin.

Pa ni bil samo zid, ki nas je pri Kobalovih navdušil; tam je v zid vgrajena tudi nova hiška, ki sprejme vsaj 12 ljudi. Na Braniku smo že zavihali rokave in obnovili nekaj metrov zidu v novem slogu. Sprva preprosto delo se je kmalu izkazalo za zahtevno delo, saj se vsaka napaka v spodnji plasti zidu »obrestuje« s težavami v naslednji, višji plasti. Kratko praktično delo nas je privedlo do spoznanja, da je ključna vloga pri gradnji s kamenjem dobra izbira gradnika. Skladnja se torej začne že s pogledom na posamezne kamne in z iskanjem primerne oblike, ki nam jo vrzel v zidu narekuje. Vsak kamen v zidu mora biti trdno utrjen. Za utrjevanje uporabljamo kamniti drobir ali manjše kamne, ki jih zatikamo, podlagamo ali vstavljamo v vrzeli med večjimi kamni.

V popoldanskih urah smo si ogledali še lokacijo ledenice v Kačičah ter zidove na prostoru Parka Škocjanske jame. Zidovi so tudi tu medsebojno različni v zasnovi in izvedbi. Izpostavil bi obnovljen zid ob poti, ki je izveden tako, da ima polnilo zidu iz mešanice kamnitega drobirja in prsti. Zid je speljan ob poti na osojni legi, kar je dobro za tako izvedbo, saj lahko na tej prsti zraste mah. Mah na zidu ne škoduje konstrukciji; v bistvu jo ščiti, saj blazine mahu delujejo kot streha.

Sreda, 20. aprila

Naslednji trije dnevi so bili namenjeni hiškam v Lokvi in v Trebčah. Prvo hiško smo postavili na vrtu v naselju v Lokvi. Kamen za hiško je bil že uporabljen za hiško, ki so jo začasno postavili ob Dnevih Krasa v Ljubljani v parku pred Etnografskim muzejem. Sedaj smo isti kamen sestavili v hiško v Lokvi. Pri tem delu so graditeljsko sodelovali še učenske, učenci in likovni pedagogi iz OŠ Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje, OŠ dr. Bogomirja Magajne Divača, OŠ Antona Šibelja-Stjenka Komen in OŠ Dutovlje. Pridne otroške roke so pod taktirko besed mojstra Borisa Čoka hitro skladale posamezne kamne v trdno kamnito konstrukcijo. Pri večjih kamnih smo jim priskočili še mi odrasli. Tak večji kamen je bil *gurnc* ali preklada, ki se pne prek odprtine hiškinih vrat. Ko je bila hiška postavljena, smo jo s

Zbor poslušalcev ob obhodu zidov v Lokvi. - Fotografija: Domen Zupančič.

Utrjevanje in zakladanje gurnca v Trebčah. - Fotografija: Domen Zupančič.

Gradnja Male hiške v Lokvi. - Fotografija: Borut Juvanec.

Utrinek z odprtja razstave Kras 2011 - suhozid v Kosovelovi knjižnici v Divači. - Fotografija: Darja Kranjc.

kolegi izmerili za namene izdelave arhitekturne dokumentacije.

Blizu Vilenice smo obnovili hiško na Tresi. Hiška je bila v slabem stanju: v bistvu je od nje ostalo le nekaj kamenja. Sprva smo lokacijo očistili vegetacije in odstranili zrušeno kamenje. Pripravili smo lokacijo za gradnjo, preverili smo obstoječo konstrukcijo ter jo utrdili. Šele nato smo se lotili zbiranja kamnov, izbiranja, skladanja in vgradnje kamnov v konstrukcijo. Morda se zdi, da vse te besede nimajo posebnega pomena in da so napisane le zaradi njihovega *lepozvočja*. Vse te besede imajo svoj pomen pri gradnji in si sledijo prav v tem vrstnem redu. **Zbiranje** kamnov pomeni **iskanje** primernih kamnov po okolici lokacije, pri tem delu nas vodi predstava o verjetnih frakcijah in oblikah gradnikov, ki jih konstrukcija hiške narekuje. **Izbiranje** poteka med gradnjo; takrat so najboljše orodje naše oči in jasna predstava, kakšen gradnik iščemo. Ko tak gradnik izberemo, ga poskušamo **uskladiti** z obstoječo konstrukcijo. To delo je zahtevno z vidika rok in telesne moči; včasih moramo kamen obrniti na glavo ali pa ga zasukati v ravnini. Ko mu najdemo lego, ga natančno zadelamo z drobirjem. Šele sedaj je kamen **vgrajen** in je del konstrukcije. Te korake smo ponavljali, se medsebojno izmenjavali pri delu in kmalu smo hiško rekonstruirali.

Tu moram omeniti, da sem bil presenečen nad našo hitrostjo dela, saj sem ob snovanju delavnice pričakoval, da nam bo praktično delo vzelo mnogo več časa. Pričakoval sem, da bomo hiško obnovili v dveh delovnih dnevih, pa smo to naredili le v nekaj več kot treh urah. A nismo bili furjasti. Tu sem se uštel jaz, saj kot raziskovalec teh kamnitih konstrukcij do tedaj še nisem prisostvoval taki gradnji.

Četrtek in petek, 21. in 22. aprila

Zadnja dva dneva našega druženja na terenu smo bili v Trebčah v Italiji. Tam smo zastavili novo hiško, ki je delno vgrajena v zidu. Imenovali smo jo hiška Pino, saj je njen lastnik Pino Hrovatin. Zastavili smo jo pošteno, kar znaša slabe tri metre in pol na dva metra osemdeset. Kamna smo imeli ravno dovolj. Tudi tu je naše delo potekalo po usklajenih korakih, le pri delu smo se menjavali bolj pogosto, da se nismo preveč utrudili. Obodni zid smo zložili kar hitro, naš tempo se nam je zmanjšal pri strehi, saj je bila zaradi razpona precej zahtevna. Pri tem smo se naučili še nekaj.

Kadar gradimo konstrukcije brez veziva, z uporabo krožnega previsevanja plasti, kar v strokovnem jeziku označujemo kot *korbeling*, moramo streho graditi na poseben način. Pri klasični gradnji streho naredita tesar in krovec. Pri korbelingu pa streho gradimo sočasno

od znotraj in navzven. Glavni je ta, ki je v notranjosti, saj se od tod vidi vse fuge in vrzeli prekrivnega kamenja - škrljev. Vse vrzeli moramo previdno in natančno zadelati. Na zunaj pa na rep škrljev polagamo *raztežilnike*, kamne, ki vežejo škrlje v konstrukcijo. Zato se delo tu upočasni, saj zahteva več zbranosti pri delu, ker nam prav to še najbolj odtehta trud pri dobri izbiri kamna, da nam ni treba tolikokrat sestopati in plezati na konstrukcijo ... Trud se je izplačal, saj je rezultat Pinove hiške tudi tu odličen.

Za konec naših tedenskih naporov so nas pogostile študentke in študentje **Pedagoške fakultete iz Ljubljane** pod mentorstvom doc. dr. Beatriz Tomšič Čerkez in dr. Stojana Kostanjevca. V Pliskovici v hostlu so nam pripravili odlične tradicionalne velikonočne jedi s Krasa. Pripravili so okusne jedi, ki so nam prijetno razvajale naše brbončice na jeziku.

Naši napor pa niso ostali le v spominu udeležencev, temveč so postavljeni tudi na ogled kot razstava. Razstava obsega 20 panojev s 60 fotografijami, grafikami in načrti, ter komentarji ob njih, ki so nastali v okviru delavnice. Prvo tako razstavo smo odprli 13. maja v Kosovelovi knjižnici v Divači. Lokacija ni bila naključno izbrana, saj je knjižnica hram napisane besede in drugih modrosti. In tudi naše delo je kot knjižnična enota: zbrano kamenje, ki je urejeno v arhitekturno urejeno obliko. Če je zlog najmanjša enota besede, je kamen najmanjša enota zidu; in zid je kot poved. Več povedi je odstavkov in več odstavkov tvori zgodbo. Več zidov pa tvori zgodbo o kulturni krajini in vrednotah ljudi, ki to zgodbo gradijo ter negujejo. **Zid naj ne razmejuje: združuje naj ljudi z znanjem in s kulturo!**

Razstava Kras 2011 - delavnica suhozid bo postavljena še v Trebčah, na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, na naši Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani, na ZRC SAZU in v JZ Park Škocjanske jame. Vabljeni na ogled!

Delavnica je odmevala tudi v naslednjih medijih: RAI televizija, časopis Dnevnik, časopis Večer, časopis Primorske novice, časopis Primorski dnevnik, občinsko glasilo Občine Sežana, revija Kras in Zavod Dragodid Hrvaška.

Zahvaljujem se prav vsem udeležencem in podpornikom delavnice. V tem času sta nas družili radovednost in želja po učenju, pri delu smo si bili enaki, povezoval nas je zvok trkov kamna ob kamen, žgojenje kosa v Trebčah in mirno medsebojno mrmranje nas udeležencev. Rezultat je viden, otipljiv in berljiv.

Gostilna, ki je še vedno središče družbenega dogajanja

DOMAČIJA "PRI MUHI" V LOKVI

Eda Belingar

Lokev, važna postojanka ob nekdanji pomembni poti iz zaledja proti morju, je ena izmed šestih vasi na Slovenskem, ki je dobila ime po lokvah¹. Zaradi številnih tovarnikov in furmanov ter njihove živine, ki so potovali tu mimo, je bilo namreč potrebnih več kalov in lokev, kjer so se potujoči lahko odžejali in napojili svojo živino.

V tej, še v letih po drugi svetovni vojni drugi največji kraški vasi², je v 17. stoletju zrasla domačija Pri Muhi, po izročilu trgovina in pozneje furmanska gostilna.

Družina, katere prednik naj bi prišel v Lokev iz bližnjega Škocjana v 17. stoletju, je gostinsko dejavnost - z le kratko prekinitvijo po drugi vojni - obdržala vse do danes, za kar gre pohvala vsem dosedanjim gospodarjem. Marsikateri med njimi je bil pomemben mož tudi zunaj zidov svoje hiše.

Tako je bil Anton Muha konec 18. stoletja ločavski župan³. Njegov naslednik Anton (1838-1913), župan v Lokvi, je bil goriški deželni poslanec. V času njegovega življenja se je domačija opremila z večino kamnoseškega dekorja. Obenem je bil napreden gospodar, ki je na Kras pred prvo vojno pripeljal odlično plemensko živino sivorjave švicarske pasme⁴. V časniku Gorica so ga označili kot »jednega izmed najinteligentnejših in naobraženih mlajših mož gorenjega Krasa«⁵. Imel je sina Antona (1871-1951), ki je nadaljeval tradicijo očeta in nonotov ter bil prav tako izvoljen za župana.

Domačija je tako rezultat prizadevanj vseh njenih gospodarjev. Na glavno prometnico skozi vas se navezuje asketsko oblikovano stegneno nadstropno poslopje hiše z bivalnim podstrešjem - čefito, ki deluje kot zapora za preostali del domačije, umaknjene v ozadje.

V gostinski del se je še v 20. letih 20. stoletja vstopalo skozi kamnit portal s trikotniško preklado, na kateri je zapisana takratna št. hiše Lokev 94. Vhod so zapirala polna lesena dvokrilna vrata. Letnice se žal ne prebere. - Fotografija: Arhiv družine Muha

*Izhod iz kuhinje na borjač ob spahnjenci, posnet leta 1930, je premoščen z ravno preklado in opremljen z datacijama in monogramoma tedanjih lastnikov, 1687 IM : 1891 AM.-
Fotografija: Arhiv družine Muha*

Na podstrešju sta našla svoje mesto tudi prostor za prekajevanje mesnin z odprtim kuriščem...

*... in tudi shramba z ohranjenimi lončenimi posodami, ki je služila vsakodnevni rabi hlapcem in deklam.
Fotografiji: Eda Belingar.*

Kot edina poudarka se na obcestni fasadi poleg sedmih okenskih osi pojavijo z ravnim kamnitim okvirom zaključena vhodna vrata, ob katerih sta levo in desno kamniti klopki za posedanje, nad vrati pa se pne na kamnite konzole postavljen kratek balkon s kovano ograjo. Bogatejše, profilirano obdelane preklade imajo tudi okna pritličja in vrata balkona. Tako sama vhodna vrata kot tudi kamnita preklada in balkonska ograja so bili v 20. letih 20. stoletja zamenjani.

Nekoliko nižje se v *lupo*, ki vodi na *borjač*, odpira velik polkrožen segmentno sestavljen portal z volutastim sklepnikom, ki nosi častitljivo letnico 1679. K obsežni domačiji sta sodili še poslopji, nastali na drugi strani deželne ceste, ki zaokrožujeta trg pred gostilno. Furmanska štala je bila po drugi vojni nacionalizirana in preurejena v zadružni dom. V njej so na senu v nadstropju furmani tudi prenočevali. Nekoliko zahodnejše postavljena štala s senikom v nadstropju pa svojemu namenu pravzaprav ni nikoli prav služila. Ker je bil pod senika zelo soliden, se je v času angloameriške uprave na njem odvrtil marsikateri ples.

Na *borjač* obrnjena stran hiše je florisno precej razčlenjena. Oblikovno z izjemo oken nadstropja, opremljenih s profiliranimi prekladami, kaže fasada prav strogo podobo. Osrednji del pritličja hiše je bil po izročilu vse od leta 1770 posvečen gostilniški dejavnosti s kuhinjo. V sobi ob izhodu na *borjač* - *hlapčevski kamri*, so poleg dekel in hlapcev obedovali tudi domači.

Levo od izhoda, gledano z *borjača*, je bila gostilniška klet za priročno shranjevanje vina in drugih pijač; desno, naprej od prehodne *lupe*, pa je bil hlev in štala za domačo živino. V nadstropju nad gostilno se je od-

Posebno mesto ima prav gotovo omara z jedilnim priborom, s katerim so včasih postregli gostom.- Fotografija: Eda Belingar.

Pod pergolo se je streglo na dolgi mizi, danes postavljeni ob gostilniško poslopje, datirani z letnico 1895. Posnetek je nastal okrog leta 1900. Takratni lastnik, Anton Muha, je četrty z leve. Fotografija: Arhiv družine Muha.

vijalo življenje družine. Dodatne sobe so uredili še na podstrehi. V eni izmed njih je Ludvik Muha imel veselje z urejanjem obsežne zbirke knjig.

Danes so na čefiti shranjeni odsluženi gostilniški stoli pa tudi prenekateri izjemen predmet iz bogate gostilniške preteklosti domačije. Po sobah so razmeščeni podedovano pohištvo in druga stanovanjska oprema, s katero so domači oplemenitili svoje bivanje na domačiji.

Življenje se je na domačiji odvijalo umaknjeno od glavne ceste. Sam *borjač* za hišo je bil z lesenim portonom razdeljen na dvoje, v *borjač odspred* in v *borjač odzad*.

Borjač odspred ob hiši proti severu zapirajo gospodarska poslopja, pravokotno eno na drugega navezujoča se *kašča* in *lupa*, ki se na *borjaču odzad* nadaljuje v *skedenj* za spravilo orodja. Enocelično zasnovana *kašča* z obokanim hramom v pritličju je imela v nadstropju *kaščo* za spravilo žita. Do vhoda *kašče* vodijo kamnite stopnice z zidano ograjo in s podestom z nadstreškom, slonečim na dveh kamnitih trebušastih stebričkih. Tako vrata v *hram* kot v *kaščo* so prava mizarska mojstrovina.

Vozove so v *lupo* zapeljali na tlak iz kamnitih skrl skozi mogočen, segmentno sestavljen portal s potlačenim lokom in z letnico 1890 datiranim sklepnikom z monogramom AM. V prostoru nad njo, *nad lupo*, je bil dodaten prostor za shranjevanje žita.

Borjač odspred na preostalem delu omejuje visok zid gostilniškega vrta pod edinstveno kovano pergolo, obraslo z glicinijo in vinsko trto. Pergola se izteče v zelenjavni vrt, ki je od zmeraj oskrboval družino in gostilniške goste.

Ob robu vrta je manjše poslopje, nekdanja divarnica s sobo za hlapca nad njo, sedaj urejeno v apartma za goste.

Na *borjač odzad* se je s ceste zapeljalo skozi veliko kalono z ravno kamnito preklado. Poslopja pod eno streho ob robu so bila pritlična in so služila za kurnik, za hlev za prašiče, za pralnico s kotlom za kuhanje perila in s kuriščem. Tudi ti prostori so sedaj namenjeni gostom.

Pri Muhi je bilo poskrbljeno za zadostno količino vode že dolgo pred napeljavo vodovoda v vas. Če so morali drugi Lokavci ob suši ponjo na izvire, zlasti v oddaljeni Vroček ali na Lanišče, so Muhovi premogli dva vodnjaka. Prvi, z rahlo trebušasto kamnito *šapo*, datirano z letnico 1897 in opremljeno z monogramom AM, je pobiral vodo s *hiše* in *kašče*, na rahlo privzdignjeni stopnici na *borjaču odzad* ob spahnjenci. V drugega, starejšega, z zidano *šapo* in s kamnitim obročem na vrhu, se je stekala voda z *lupe* in delno *kašče*. Postavili so ga na dvignjen in obzidan podest za *lupo* ob vrtu. Še vse do petdesetih let prejšnjega stoletja so pred skednjem imele svoj bazenček z vodo tudi race in kokoši.

Gostilna je bila vedno središče družabnega dogajanja v vasi. Domačini so prišli na kvartin - igrati karte. Furmane so sčasoma nadomestili drugi gostje. Dober glas je privabljal domačine, ob koncih tedna pa so na kosila pričeli zahajati tudi Tržačani. V letu 2006 so na domačiji pomožne gospodarske prostore uredili tako, da gostje pri njih lahko tudi prenočijo.

Sam borjač je bil z lesenim portonom razdeljen na dvoje: v borjač odspred in borjač odzad.

Stanko Muha, ki je domačijo prevzel leta 1951 po svojem očetu Antonu Muhi, na vrtu pred vodnjakom.
Fotografiji: Arhiv družine Muha.

Opombe

1 Lokev skozi čas; 1987: Ljubljana, str. 17.

2 Prebivalstvo in gospodinjstva ob popisih 1948, 1953 in 1961. http://www.stat.si/publikacije/popisi/1961/1961_4_01.pdf

3 Kjuder, Albin; 1956-1960: Zgodovinski mozaik Primorske s posebnim poudarkom gornjega Krasa. - (Tomaj): tipkopis, str. 22.

4 Krajevni leksikon Slovenije; 1968: Zahodni del Slovenije. - Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 320.

5 Soča; 1900: št. 16, Gorica, 08. 02. 1900.

Viri:

Kjuder, Albin; 1956-1960: Zgodovinski mozaik Primorske s posebnim poudarkom gornjega Krasa. - (Tomaj), tipkopis.

Krajevni leksikon Slovenije, *Zahodni del Slovenije*; 1968: Državna založba Slovenije, Ljubljana

Lokev skozi čas; 1987: Ljubljana

Muha, Andrej; Lokev 138

Prebivalstvo in gospodinjstva ob popisih 1948, 1953 in 1961. http://www.stat.si/publikacije/popisi/1961/1961_4_01.pdf

Soča, št. 16, Gorica, 08. 02. 1900.

<http://fonda.amadej.si/>

Eda Belingar, univ. dipl. etnologinja in prof. sociologije –

Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Nova Gorica, Delpinova 16, 5000 Nova Gorica

Bogato profilirana vhodna dvokrilna vrata v kaščo z ohranjenim kovanim okovjem so postavljena v segmentno sestavljen polkrožen portal s sklepnikom, kapiteloma ter bazama. - Fotografija: Eda Belingar, 2011.

Novi župan občine Divača Drago Božac

VSI MORAMO SVOJA PRIČAKOVANJA PRILAGODITI RAZMERAM

Za revijo Kras smo se pogovarjali z novim županom občine Divača gospodom Dragom Božacem. Govoril je o svojem šolanju in o tem, kako je postal slovenski vojaški uslužbenec. Po upokojitvi se je odločil v letu 2010 kandidirati za divaškega župana. Razložil je, kako dojema ter sprejema posledice svetovne finančne in gospodarske krize pri nas, kakšen je njegov pogled na vlogo župana v upravljanju občinskih zadev ter poudaril, da si je med službovanjem v vojski pridobil tudi voditeljske in upravljaljske izkušnje.

Zelo poznavalsko je utemeljil pomen naravnih danosti Divaškega Krasa za razvoj divaške občine ter poudaril, da ne vidi njene bodočnosti v njeni industrializaciji, ampak vidi njeno bodočnost v izrabi njene lege na križišču cestnih in železniških povezav. Divači so z njimi zelo blizu Ljubljana, Reka, Trst in Gorica ter tudi večja mesta sosednjih držav. Razvojni potenciali tega prostora so Škocjanske jame z reko Reko, ki je ustvarila tudi druge podzemne jame pod Divačo in njeno okolico, pa slikovite udorne doline, arheološka nahajališča in ostanki kaštelirjev ter še veliko drugih naravnih in kulturnih spomenikov. Med njimi tudi nastajajoči Muzej slovenskih filmskih igralcev ob rojstni hiši svetovno znane slovenske filmske igralke Ide Kravanja - Ite Rine. Pa tudi bogata ponudba izvrstnih gostiln, kmetij odprtih vrat ter kmečkih turističnih kmetij. Vse to so turistične privlačnosti, na katere je vredno staviti ...

Le posledice svetovne gospodarske krize bo treba čim prej premostiti in prevelik finančni primanjkljaj v občinski blagajni iz preteklih let odpraviti v prvi polovici sedanjega županskega mandata.

Uredništvo

Gospod Božac, kako bi se predstavili bralcem revije Kras?

Rojen sem leta 1950 v kraju Brežec, na obrobju Škocjanskih jam, to je v neposredni bližini Divače. V Divači sem preživel svojo mladost. Starša sta tudi iz tega prostora. Oče je rojen v Košani, medtem ko je mama iz Brežca. Šolo sem obiskoval v Divači. Potem sem hodil v Srednjo gozdarsko šolo v Postojni in po njenem dokončanju študiral na prvi stopnji Ekonomske fakultete v Mariboru. Moja prva zaposlitev je bila v izvozno-uvoznem podjetju Jadran Sežana, kjer sem se ukvarjal s trgovino z rezanim lesom. Potem sem še odslužil vojaški rok v šoli za rezervne oficirje v Bileči.

Leta 1978, ko se je v Sloveniji in tudi v Sežani ustanavljala teritorialna obramba, so me kot rezervnega častnika povabili v službo v njej. Nisem sicer imel kakšnih profesionalnih vojaških ambicij, vojska pa mi je bila vedno blizu - tako način dela kakor tudi orožje. Zato sem ponudbo sprejel. Služboval sem v Sežani

Drago Božac kot poveljnik 42. brigade Slovenske vojske v Ilirski Bistrici. - Fotografija: D. Božac, osebni arhiv.

na štabu za teritorialno obrambo. Opravljal sem razne funkcije in pred letom 1990 sem postal poveljnik teritorialne obrambe v občini Sežana. Leta 1990 sem bil tudi organizator manevrske strukture narodne zaščite in sem kakšno leto pred našo osamosvojitveno vojno neposredno organiziral skrivanje orožja, izbiro skrivališč zanj ter pripravo na osamosvojitveno vojno. In o tistem letu dni bi lahko veliko povedal, kajti še marsičesa ni napisanega in marsičesa o takratnih razmerah ter dogodkih še ni poznanega ... V veteranski organizaciji smo leta 2010 na vseh sedmih skrivališčih namestili spominske plošče.

Po osamosvojitvi sem služboval v Slovenski vojski na vodilnih mestih do leta 2009, ko sem se kot podpolkovnik Slovenske vojske upokojil. Ker sem bil vojak, je bila med mojim službovanjem moja politična dejavnost z zakonom omejena. Ves ta čas, od leta 1978, sem svojo vojaško službo opravljal v različnih krajih Slovenije, zaradi česar nisem imel časa, da bi se bolj dejavno vključeval v družbeno dogajanje. Živel sem s svojo družino v Divači in se v kraje svojega službovanja vozil. Zato sem prav gotovo tudi marsikaj zamudil in pri marsičem tudi nisem sodeloval, kar bi mi zagotovo pri sedanjem županovanju koristilo.

V zadnjem času se je po mojem mnenju marsikaj razvijalo v nepravo smer. Predvsem mislim na zidavo stanovanjskih naselij in blokovne pozidave pa tudi na industrijsko cono, s čemer se kot domačin nisem mogel sprijazniti, ker imam svoj jasno izoblikovan odnos do tukajšnjega prostora in do ravnanja z njim. V mislih imam njegove naravne danosti in njegovo pomembno kulturno dediščino. Zato se z vso to zidavo in z načini njenega financiranja nisem strinjal, saj je kapital izsilil neko drugačno razvojno smer tega prostora, ki mi ni blizu. In ko so se prijatelji, ki delujejo v civilni iniciativi, obrnili name, naj pristanim, da me bodo predlagali kot kandidata za novega župana, sem po treznem premisleku na to pristal, ker sem v tem videl možnost, da sedaj, ko sem upokojen, lahko še kaj naredim za svoj kraj in za našo občino. Veliko mi tudi pomeni to, da sta me v teh odločitvah podpirali tudi moja žena Marija in hčerka Anja.

Kaj ste najbolj poudarili v svojem predvolilnem programu ?

Sem človek, ki ne obljublja nečesa, za kar ve, da ne bo mogel narediti. Tako tudi v svojem volilnem programu nisem nič obljubljal, da bi ljudi pridobil na svojo stran. Meni je bilo v volilnem programu vodilo odnos do okolja, spoštovanje naravne in kulturne dediščine ter promoviranje tega prostora za razvoj in blaginjo njegovih prebivalcev. Imamo namreč prav v teh danostih velik razvojni potencial, ki ga do sedaj nismo znali zadosti izkoristiti. Seveda je sedaj aktualno vprašanje, v kolikšni meri ga lahko aktiviramo.

Divača je razvojno pomembno prometno vozlišče, kar pomeni njeno bližino in povezanost s širnim svetom. Temu pa moramo zagotoviti še potrebno dodatno vrednost. To so neokrnjena narava in Škocjanske

jame, saj je Divača, mesto nad reko Reko, ki je izoblikovala enkratni jamski svet, v mnogočem še neraziskan. Tukaj so slikovite udorne doline, ki imajo vsaka svojo značilnost in zgodovinsko zgodbo. Tukaj se začenjajo Brkini s svojimi naravnimi potenciali. Tukaj so slikovita planina Vremščica, srednjeveška mitnica v Senožecah in turški tabor v Dolenji vasi. In še veliko lepega ...

Na tem prostoru z vsemi njegovimi značilnostmi, posebnostmi in možnostmi, kjer sicer ni velike industrije, lahko vsakdo odkrije in uresniči svojo priložnost ter si zagotovi obilen kos kruha. In če pravilno usmerjamo tako razvojno možnost prostora ter prebivalstvu pomagamo, bo tak kos kruha bolj zanesljiv, kakor velika podjetja, ki sicer danes so, jutri pa jih lahko že ne bo več!

Kaj bo Divača spričo zelo počasnega okrevanja našega gospodarstva in pomanjkanja denarja za nujne razvojne posege sedaj z zgrajenimi stanovanjskimi naselji in s poslovnimi objekti, ki še niso v rabi, ker ni denarja za njihov nakup in za uresničevanje njihove namembnosti?

Svetovna finančna in gospodarska kriza je prizadela tudi Divačo in s tem tudi divaško občino. Zavrta je tudi nezadržen prodor kapitala in bohotne zidave, kar pa ob vsej negativni konotaciji pomeni za kraj korist. Res je, da imamo v našem kraju sedaj več kot dvesto novih stanovanjskih enot, ki ne služijo svojemu osnovnemu namenu, in dve industrijski coni, ki sta še vedno prazni. A srčno upam, da se bodo vse te zmožljivosti sčasoma napolnile s svojimi uporabniki. Zavedam pa se tudi, da bo to pomenilo za Divačo, Divačane ter divaško občino ter njeno občinsko upravo številne nove probleme in veliko trdega dela.

Divača je še vedno vas. Ni mesto! V Divači nimamo tako razvejane in razvite infrastrukture, ki bi zadostila pričakovanemu povečanju njenega prebivalstva ter njene obrtne in industrijske dejavnosti. Zato se nam obetajo veliki problemi. V Divači imamo enega zdravnika, naš vrtec je že sedaj premajhen in tudi šola bo premajhna. Tudi trgovine s svojimi zmožljivostmi komaj še zadoščajo sedanjemu številu prebivalcev. Zato se nam s prehitrim povečanjem števila prebivalcev tukaj obeta otežkočeno življenje. In bojim se, da staroselci v našem kraju s tem ne bodo zadovoljni. Zato si želim, da bo število prebivalcev Divače naraščalo počasi in da se bomo vsi, ki v tem prostoru skrbimo za zagotavljanje ustreznega bivalnega standarda ljudi, na to lahko pravočasno pripravili ter omogočili vsem prebivalcem ustrezno kakovost bivanja.

Kako boste kot župan nekaj manj kot štiri tisoč občanov divaške občine ravnali, da bodo vrata vaše pisarne na Občini odprta vsakomur, ki želi priti k vam, in mu prisluhnili?

Imam kar nekaj življenjskih izkušenj - sicer predvsem v vojaškem okolju, ki so me izučile, da je treba biti z ljudmi povezan. Le tako lahko spoznaš njihove

pogleda na življenje, njihove probleme, se ustrezno odzoveš in k temu usmeriš svoje odločitve ter dejanja. Tak način dela se mi je vedno obrestoval. In ga mislim tudi kot župan nadaljevati. To pomeni, vedno biti dostopen in nuditi ljudem možnost, vendar se morajo tudi ljudje zavedati, da morajo spoštovati županov delovni čas in da je župan omejen v svojih pooblastilih ter zmožnostih ter da mora dosledno spoštovati zakone.

Kaj predvsem pričakujete od sodelavcev v občinski upravi, ki vam bodo s svojim delom in sodelovanjem pomagali uresničevati vaš program, predstavljen pred volitvami?

Ko sem po izvolitvi prišel na občinsko upravo, je bilo osebje občinske uprave že tukaj. Sodelavcev si torej nisem izbiral. Zato sem si najprej vzel čas, da sem svoje sodelavce spoznal, v pogovorih z njimi zvedel, kaj delajo in kako jim to uspeva, kakšna je njihova strokovnost. In ker dela v občinski upravi nisem poznal, sem se najprej od vsakogar med njimi poučil, kaj je njegovo delo in kako mu delo uspeva, pa tudi, kaj moram o tem vedeti kot župan. Spoznavam, da imam srečo, ker sem prišel v dober kolektiv, med strokovnjake svojega dela. Potrjuje se moje pričakovanje, da je zelo pomembno moje usklajevanje njihovega dela s političnim usmerjanjem, sicer pa puščam vsakomur njegovo suverenost v strokovnem smislu ter spodbujam njihovo iniciativnost. Zanašam se na korektnost njihovih predlogov, za katerimi stojijo kot strokovnjaki svojega posla. Zato je mogoče vse odločitve, ki so v moji pristojnosti, sprejemati s prepričanjem, da so tudi strokovno utemeljene. In zato je mogoče predlagati občinskemu svetu v odločanje kar najboljše sklepe, saj temeljijo na zgovornih argumentih. Tako mi kot županu preostaja, da skupaj z občinsko upravo sprejete sklepe uresničujemo ter preverjamo, kako se to odraža v vsakdanjem življenju občanov in kako jih to zadovoljuje.

Za kakšno sodelovanje ste se dogovorili ali poskušali dogovoriti z občinskim svetom oziroma z njegovimi člani?

Občinski svet oziroma člani v njem odločajo in sprejemajo odločitve, moje delo pa je voditi delo sveta in skrbeti, da se odločitve občinskega sveta uresničujejo. Sem povezovalac dela občinske uprave in občinskega sveta. Skrbim, da prejemajo svetniki za svoje odločitve ustrezna gradiva, predloge odločitev in utemeljitve zanje, sklicujem in vodim seje občinskega sveta, sodelujem v razpravi in pomagam pri dokončnem oblikovanju sklepov, o katerih odločajo svetniki, ter bedim nad uresničevanjem sprejetih odločitev ter občinskemu svetu poročam, kako se odločitve uresničujejo. In trudim se, da je čim več predlaganih sklepov sprejetih z večinskim soglasjem svetnikov. Vse to je lahko zelo enostavno ali pa tudi zelo zapleteno, zamotano.

Zadeve se lotevam takole: Najprej vsako stvar, o kateri lahko odločim sam ali mora o njej odločiti ob-

Lani so za praznik divaške občine odprli prenovljeno Škrateljnovo domačijo.

činski svet, analiziram. Kaj bo to pomenilo za občino in občane, kako je zadevo mogoče uresničiti, na kakšen način in koliko denarja bo to zahtevalo. Tako se izoblikuje zamisel. To potem s sodelavci v občinski upravi pretehtamo glede na dane možnosti in preverimo, ali je izvedljivo, na kakšen način, v kakšnem času in s kakšnim zagotovitvijo, da bo rezultat pričakovan.

Tako je bilo tudi pri nastajanju proračuna Občine Divača za leto 2011. Pokazalo se je, da nam za zagotovitev vsega tistega, za kar je zadolžena delati, opravljati in upravljati Občina, primanjkuje denarja. Zato sem vse ugotovitve najprej predstavil svetnikom. Da sem jim predložil, kaj vse se je v predvolilnem obdobju obljubljalo in napovedovalo, kaj so neodločljive obveznosti in naloge občine in česa zaenkrat ne bo mogoče uresničiti. Ker veslamo vsi v istem čolnu, sem se zavzel za čim večjo složnost in usmerjenost k temeljnemu cilju: delati za čim boljše življenje in počutje občanov z denarjem, ki ga imamo, oziroma, ki ga bo Občina objektivno lahko ustvarila oziroma imela, preudarno, gospodarno in varčno. In poudaril sem, naj bo naš letošnji cilj predvsem kar najbolj zmanjšati primanjkljaj v proračunu in storiti, da v naslednjih letih čim prej pridemo v finančnem smislu na zeleno vejo. In, kakor sem pričakoval, so svetniki pokazali veliko širino v razumevanju in dojemanju situacije ter upravičili pričakovanja svojih volivcev. Čeprav je po svoji sestavi svet zelo raznolik in pisan, je dobro izbran. Tako, da sem za svoj predlog dobil njegovo soglasje in da so svetniki podprli odločitve, ki so v prid občanov. V tem svetu si upam trditi, da v njem ni ljudi, ki bi naše skupno veslanje k sprejetim ciljem ovirali!

V kakšni finančni kondiciji je Občina Divača sedaj? S kakšnimi težavami se boste morali župan in občinska uprava pa tudi občinski svetniki najprej ubadati in kako ste delo Občine Divača zastavili za leto 2011?

O finančni kondiciji Občine Divača je kar težko govoriti. V bistvu so gospodarske razmere še pred nekaj leti narekivale nadaljevanje zagona, ki ga je Občina imela, vendar sta jo svetovna finančna in gospodarska kriza pripeljale v stanje, ki sedaj ni rožnato. Finančni primanjkljaj Občine Divača, ki je majhna, je ogromen. Vendar je to treba sprejeti kot dejstvo in ga reševati. Po naravi sem optimist. S pravnimi cilji - predvsem s sprejetim proračunom, ki je vodilo za dejavnost Občine, in s soglasjem svetnikov - upam, da bomo letos finančni primanjkljaj prepolovili, v naslednjem letu pa ga morebiti zvečine odpravili. Letošnji proračun z vsemi sredstvi, ki jih pridobimo, je okrog 8 milijonov evrov, tekočega primanjkljaja, to je likvidnih sredstev, ki nam jih primanjkuje, pa je 2,6 milijona evrov. K temu pa je treba dodati še milijon evrov dolgoročnega posojila, ki ga moramo vrniti v desetih letih.

Na katere gospodarske, družbenosocialne, naravne in kulturne značilnosti občine Divača se boste pri svojem županovanju predvsem opirali? Kaj postavljate v ospredje?

Kaj je prednost divaške občine? To je izredna prometna lega, ki omogoča zelo učinkovito uporabo vseh njenih naravnih danosti. Divaška občina je kraška in ima še veliko možnosti za razvoj donosnih dejavnosti, ki so na pogled komaj prepoznavne, a so zelo obetavne in zagotovo zanimive ne le za Slovenijo ampak celo za širši, evropski prostor. Moramo jih določiti, dobro razpoznati, realno ovrednotiti ter v medsebojni povezavi in soodvisnosti predstavljati občanom, da se bodo zavedli bogastva, ki jih obdaja. In ustrezno jih moramo predstavljati, promovirati potencialnim obiskovalcem naše občine, da zvedo zanje in jih pridejo spoznavat ter uživati njihove vrednote. Ne mislim le na obiskovanje Škocjanskih jam! Mislim nasploh na njihovo prihajanje na Divaško, Senožeško in v Brkine ter na njihovo bivanje tukaj po nekaj dni, spoznavajoč naravne posebnosti in znamenitosti, ki se povsod ponujajo. Mislim na podzemlje tukaj, pod Divačo. Mislim na planino Vremščico, Senožeško podolje in razvejan splet planinskih poti. Mislim na letališče pod Vremščico in na poligon za jadranje z zmaji. In mislim tudi na Brkine s svojo še nedotaknjeno naravo. Mislim, seveda, na nastajajoči Muzej slovenskih filmskih igralcev s spominsko sobo slovenske filmske igralke Ide Kravanja - Ite Rine v Divači. In mislim tudi na številne dobre gostilne ter ponudnike kmečkega turizma tod naokrog! In če bomo znali primerno predstavljati in nuditi za ogled tudi prazgodovinsko dediščino in etnološko dediščino tega prostora ter vse njegove naravne in kulturne spomenike in posebnosti, potem si lahko obetamo večje prihodke

od izletniškega in individualnega, pa tudi od tako imenovanega raziskovalnega turizma.

Prednost Divače z okolico v ekonomskem smislu je, da je v naši občini relativno velik del zaposlenih ljudi, ki imajo delo oziroma službe zunaj občine, prispevki od ustvarjenega dohodka z njihovim delom pa pritekajo v našo občino. Zaradi naše zelo dobre prometne povezanosti s širšim slovenskim prostorom se naši ljudje vozijo na delo dokaj daleč.

Promet blaga in ljudi po železnici in prenosni sistemi za elektriko divaškemu gospodarstvu ne prinašajo veliko, čeprav Slovenske železnice vlagajo svoja sredstva tudi v komunalno urejanje Divače. Velike možnosti pa so v terciarnih dejavnostih, v tako imenovanem delu na domu v okviru majhnih, družinskih podjetij, v kmetijah odprtih vrat in v ponudbi že omenjenih turističnih znamenitosti in posebnosti.

In ko se pogovarjava o prometnih povezavah, moram poudariti, da sem odločen nasprotnik kakršne koli sodobne cestne povezave v obliki hitrega cestnega koridorja Ilirska Bistrica-dolina reke Reke-Divača, ker bi se z njim prizadelo še en del naše neokrnjene narave - to je doline reke Reke! Prepričan sem, da je za povezavo hrvaške Reke in italijanskega Trsta kar nekaj, za naravo manj škodljivih možnosti. Zato sem tudi svojo kandidaturo za divaškega župana povezoval s tem vprašanjem ter opozoril, da bom prenehal svoj županski mandat, če bi se začel uresničevati omenjeni hitri cestni koridor po dolini reke Reke med Hrvaško in Italijo.

Enako lahko povem, da nisem zagovornik umeščanja vetrnih elektrarn na Krasu, čeprav je tako pridobljena energija zelo pomembna. Smo pa v naši občini pri Dolenji vasi namenili prostor za postavitev takih elektrarn, kar bodi dovolj. Zelo sem naklonjen umeščanju sončnih elektrarn v naš prostor, ker ne povzročajo trajnejših posegov v krajino, saj so prestavljive in prilagodljive s svojimi postavitvami terenu, pa tudi vedut v prostoru ne prizadenejo.

Kaj po petih mesecih županovanja lahko spodbudnega sporočite, priporočite in še obljubite svojim občanom v divaški občini?

Sem vedno optimistično razpoložen in s sedanjimi svetniki ter s sedanjo občinsko upravo sem prepričan, da smo sposobni uresničiti zastavljene cilje. Želim, da ljudje razumejo vse podedovane težave, da z razumevanjem sprejemajo našo željo po prebroditvi sedanjih težav in da nam pri tem pomagajo. Mislim, da moramo prav vsi svoja pričakovanja in svoje želje prilagoditi sedanjim razmeram in možnostim. Biti moramo stvarni.

Želim pa, da se drug drugemu odpremo, da skupaj promoviramo naš prostor in našo občino in da storimo čim več, da se vsakdo, ki pride k nam, pri nas zadrži čim dlje zaradi lepote naših krajev in zaradi našega pristnega ravnanja. In da mu bo pri nas prijetno ... To bo najbolje širilo dober glas o našem Divaškem Krasu!

Ob 150-letnici uvedbe parlamentarizma v avstrijski monarhiji

DRŽAVNI IN DEŽELNI POSLANCI S KRASA (1861-1918)

Branko Marušič

Ob koncu petdesetih let 19. stoletja se je avstrijska monarhija znašla tudi zaradi razvoja dogodkov v Evropi v kriznih razmerah, ki so narekovala »v času primerne spremembe v zakonodaji in ustavi«, kot je obljubil cesar Franc Jožef I. v svojem manifestu 15. julija 1859. Omilil se je in nato zlomil absolutizem notranjega ministra Aleksandra Bacha, to je bil državni režim, ki je sledil revolucionarnim dogodkom leta 1848. Prva od obljubljenih cesarskih reform je bila uvedba državnega sveta (5. marca 1860), nekakšnega nadomestila državnega parlamenta. Sledila je tako imenovana oktobrska diploma (20. oktobra 1860), ki je uvedla državni zbor in deželne zборе. Ker pa je ta ustavni akt dajal veliko moč deželnim zborom, so mu nasprotovale zlasti centralistične sile v državi (Nemci) in še preden je bil uveljavljen, se je z zamenjavo vlade in s sprejetjem februarskega patenta (26. februarja 1861) reforma državne ureditve obrnila v bolj centralistično smer. Februarski patent, imenovan tudi februarjska ustava, se je začel uresničevati zgodaj pomladi, natančno 21. marca 1861 z volitvami v državni zbor in v deželne zборе. Februarske ustavne reforme so z decembrsko ustavo (1867) in s poznejšo volilno zakonodajo (1896, 1907) doživele nekatere spremembe, so pa mnoge svoje značilnosti ohranile do konca monarhije (1918). Aktivno volilno pravico so leta 1907 dobili polnoletni (24 let) avstrijski državljani, pasivno volilno pravico (da so voljeni) pa so dobili avstrijski državljani, ki so imeli aktivno volilno pravico in bili stari trideset let.

Pred stopetdesetimi leti je habsburška monarhija izbrala parlamentarno obliko vladanja. V izvoljenih organih vladanja (državni zbor, deželni zbori) je imel svoje predstavnike tudi Kras. Večji del Krasa je upravno sodil k deželi Goriško-Gradiški (sodni okraji Komen, Sežana, Tržič, Gorica), manjši njegov del pa je upravno sodil k Istri (nekateri predeli v sodnem okraju Koper, Podgrad), Kranjski (nekateri predeli v sodnih okrajih Ilirska Bistrica, Postojna, Senožeče in Vipava) in k »samosvojemu« mestu Trst (tržaška okolica: Bane, Barkovlje, Bazovica, Gropada, Kontovel, Križ, Lonjer, Opčine, Padriče, Prosek, Škedenj, Trebče), kjer je mestni svet v času delovanja deželnih zborov deloval istočasno kot deželni zbor.

To besedilo govori predvsem o poslancih s Krasa v goriškem deželnem zboru.

Tudi v Avstrijskem primorju (Istra, Goriška-Gradiška, Trst) kot v vseh sedemnajstih deželah avstrijske polovice Avstro-Ogrske, so v deželne zборе volili vsakih šest let in sicer sprva po štirih volilnih skupinah / kurijah (veleposestvo; mesta, trgi in obrtni kraji; trgovske in obrtne zbornice; kmetske občine). Ob sprejetju tako imenovane splošne volilne pravice (1907) pa je bila uvedena še splošna volilna skupina / kurija, toda s tem popolna demokratičnost volilnega sistema še ni bila zagotovljena. Deželni zbor, ki je imel svoj sedež v Gorici, je štel sprva 22 poslancev, pozneje 30; eno poslansko mesto pa je pripadalo vsakokratnemu goriškemu nadškofu.

Slovenci, kljub številčni premoči v deželi, niso imeli v zboru večine. Leta 1861 je bilo med 21 izvoljenimi poslanci le sedem Slovencev.

S svojim delovanjem je deželni zbor pričel 6. aprila 1861. Prvemu je sledilo do leta 1918 še deset obdobj njegovega delovanja. Nekaj je bilo razlogov, da se je šestletni cikel mandata deželnega zbora zmanjševal na krajša časovna razdobja (1867-1870, 1908-1909, 1909-1913, 1913-1918).

Prvi poskus uvajanja modernega in demokratičnega političnega življenja je habsburška monarhija sicer doživela v letih 1848-1849. Z oktroirano ali vsiljeno ustavo (25. aprila 1848) je bil uveden državni zbor (parlament) in junija 1848 so bile izvedene prve volitve.

Na Primorskem so bili tedaj za državne poslance izvoljeni posestnik **Anton Černe** (1813-1891) iz Tomaja, pravnik Josip Doljak, grgarski rojak in pravnik Anton Goriup, rojen na Kanalskem Vrh. Ko je Doljak prekinil svoje poslansko delovanje, ga je nadomestil takrat uradnik na Lošinju **Jožef Černe**, izvoljen na nadomestnih volitvah 11. decembra 1848 in brat poslanca Antona Černeta. Tako sta v prvem avstrijskem parlamentu, razpuščenem 7. marca 1849, delovala kar dva Kraševca.

Anton Černe, ki je v dunajskem parlamentu leta 1848 zagovarjal odpravo fevdalnih obveznosti brez plačila odškodnine zemljiškim gospodom, je znova vstopil v politično dejavnost leta 1861, ko je bil na prvi dan pomladi prvič izvoljen v goriški deželni zbor in nato še dvakrat (1867, 1870). Med letoma 1861 in 1867 ter 1867 in 1873 je bil tudi dve mandati dobi državni poslanec. V ustavnem obdobju, od leta 1861 dalje, se je ob prvem ločevanju duhov odločil za konservativni, staroslovenski tabor. Njegovi poslanski nastopi v dunajskem parla-

Anton Černe

Ivan Nabergoj

Alojz Štrekelj

dr. Otokar Rybář

dr. Hinko Stepančič

mentu, ko se je zavzemal za rabo slovenskega jezika v javnosti, so imeli v slovenskem prostoru velik odmev. Leta 1872 so mu volilci na Krasu izrekli nezaupnico, ker naj bi kršil federalistična načela, ki jih je sicer zagovarjala slovenska politika. Nezaupnice pa ni sprejel. Leta 1884 je objavil knjižico *Kras in njegove razmere*.

Poleg Antona Černeta sta bila v prvi goriški deželni zbor, ki je zasedal med letoma 1861 in 1867, izvoljena še Kraševca **Josip Fabiani** (1805), rojak iz Kobdilja, in Sežančan **Alojz Polley** (1816-1872). Josip Fabiani, ki je bil ob izvolitvi uradnik v Bovcu, je zastopal kmečko kurijo sodnih okrajev Bovec, Cerklje in Tolmin. Poslanec je bil le en mandat. Služboval je kot okrajni načelnik v Gradišču ob Soči. Podatkov o njegovi smrti ni. Pravniki Alojz Polley je bil tudi uradnik. Izvoljen je bil v kmečki kuriji sodnih okrajev Sežana in Komen skupaj z Antonom Černetom. V isti kuriji pa na volitvah leta 1867 ni uspel. Premagala sta ga Anton Černe in **Josip Abram** (1832-1907).

V drugem obdobju delovanja goriškega deželnega zbora (1867-1870) so tako Kras predstavljali poleg Antona Černeta še Josip Ambram in **Karel Polley** (1812-1877), brat že omenjenega Alojza Polleyja. Doktor prava Josip Abram, ki se je rodil v Tupelčah pri Kobjeglavi, je bil izvoljen v deželni zbor zaporedoma še petkrat (1870, 1876, 1883, 1889 in 1895). Kot poslanec je deloval od leta 1867 do leta 1901, kar štiriintrideset let. V Gorici je bil dr. Josip Abram deželni uradnik; leta 1879 je odprl odvetniško pisarno. S sedmo kandidaturo na volitvah leta 1901 pa ni uspel. Podjetnik in sežanski župan Karel Polley je na volitvah leta 1867 neuspešno nastopil kot kandidat v kmečki kuriji kraških sodnih okrajev (26. januarja 1867), zato pa je uspel kot kandidat v skupini veleposestva (4. februarja 1867). Svoj mandat je v tej skupni ponovil z izvolitvijo 20. julija 1870.

V tretjem obdobju (1870-1876) so bili v goriški deželni zbor izvoljeni v tem sestavku že omenjeni Josip Abram, Anton Černe in Karel Polley. V četrtem obdobju delovanja (1876-1883) sta bila izvoljena Josip Abram in **Rajmund Mahorčič** (1840-1895), sežanski župan. Mahorčič je bil ponovno izvoljen leta 1883 in leta 1889, ki pa je pred iztekom svojega drugega mandata umrl. Na prvih dveh volitvah je sodeloval kot kandidat goriškega političnega društva »Sloga«.

V petem obdobju (1883-1889) sta bila v kmečki kuriji kraških sodnih okrajev Sežana in Komen zno-

va izvoljena (23. junija 1883) Josip Abram in Rajmund Mahorčič. Njuno delovanje v šestem volilnem obdobju (1889-1895) je zagotovila tudi ponovna izvolitev 25. junija 1889.

Na volitvah leta 1895 pa se je pojavil kot kandidat v kmečki kuriji **Anton Muha** (1838-1913) iz Lokve pri Divači. Ob izvolitvi (16. septembra 1895) je bil župan v rojstnem kraju. Prejel je več glasov, vendar ne zelo veliko, od takrat že v šesto izvoljenega dr. Josipa Abrama. Leta 1901 je nastopil kot kandidat goriške liberalne narodnonapredne stranke v kuriji veleposestva, a s kandidaturo ni uspel.

V osmem obdobju (1901-1908) sta bila v kmečki kuriji izvoljena **Alojzij Štrekelj** (1857-1939) iz Komna in dr. Dragotin Treo, odvetnik v Gorici in rojak iz Male vasi pri Dobrniču na Dolenjskem. Dr. Trea je na Kras vezala soproga, hčerka sežanskega župana in deželnega poslanca Rajmunda Mahorčiča. Ker je bila izvolitev dr. Treo razveljavljena, so bile 20. marca 1902 izvedene nove volitve, na katerih je dr. Treo premagal klerikalnega kandidata veleposestnika Josipa Fabianija. Alojzij Štrekelj je bil kmetijski strokovnjak in je v času izvolitve deloval v Dalmaciji, kjer je sodeloval pri zatiranju trtnih bolezní. V goriški deželni zbor je bil znova izvoljen v splošni kuriji 2. marca 1908, 24. maja 1907 pa je bil kot kandidat goriške narodnonapredne stranke izvoljen v dunajski parlament, potem ko je v ožji volitvi premagal pravnik dr. Petra Laharnarja, tolminskega rojaka (Pečine), ki so ga na Kras vezale sorodstvene vezi s tomajskimi Černeti. Bil je soprog vnukinje Antona Černeta.

Za deveto obdobje delovanja zbora (1908-1909), v katerem so imeli Slovenci v goriško-gradiški deželi zaradi spremenjenega volilnega zakona 14 predstavnikov, sta bila v kmečki kuriji izvoljena (4. marca 1908) liberalna kandidata **dr. Gustav Gregorin** (1860-1942) in učitelj **Josip Štrekelj** (1868-1955) iz Komna, brat že omenjenega Alojzija Štreklja. Ta je bil takrat tudi izvoljen (splošna kurija) v deželni zbor. Štreklja pa sta bratranca slavista dr. Karla Štreklja. Kraševca **Miha Zega** (1852-1919), rojak iz Skopega, je bil tedaj nadučitelj in župan v Kanalu. Izvoljen je bil 4. marca 1908 v kmečki kuriji sodnih okrajev Gorica (okolica); v isti kuriji je bil ponovno izvoljen 10. oktobra 1909. Pravniki dr. Gustav Gregorin je bil rojen v Sežani, kjer je leta 1890 odprl odvetniško pisarno. Kmalu se je naselil v Trstu in zelo aktivno deloval v političnem gibanju tržaških Slovencev.

V goriški deželni zbor je bil ponovno izvoljen v letih 1909, 1910 in 1913. Leta 1907 je tudi neuspešno kandidiral v 3. in 4. tržaškem občinskem okraju. Med prvo svetovno vojno je deloval v inozemstvu v Jugoslovanskem odboru, po vojni se je vključil v diplomatski boj za meje nove jugoslovanske države. Leta 1932 je bil imenovan za jugoslovanskega senatorja. Josip Štrekelj se je po enoletnem šolanju v kmetijski šoli Klosterneuburgu pri Dunaju posvetil kmetijstvu, zlasti sadjastvu, kmetijskemu izobraževanju in strokovni kmetijski publicistiki. Miha Zega, ki je sprva deloval v liberalni narodnonapredni stranki (neuspešna kandidatura leta 1901 v kmečki kuriji sodnih okrajev Gorica-okolica) in nato prestopil k Slovenski ljudski stranki, se je uveljavljal kot pedagog, čitalničar, zborovodja in skladatelj.

V desetem obdobju (1909-1913) sta delovala v deželnem zboru dr. Gustav Gregorin in Miha Zega. Novi poslanci pa so bili: **Alojz Jerič** (1853-1909) iz Štanjela, **Franc Zlobec** (1866-1943) iz Ponikev na Krasu in **dr. Hinko Stepančič** (1864-1940), rojen v Kostanjevici na Krasu. Alojz Jerič je bil v času izvolitve župan v Štanjelu; na listi Slovenske ljudske stranke je bil izvoljen 26. septembra 1909. Bil je nečak odvetnika in deželnega poslanca dr. Josipa Abrama. Ker se je 6. novembra 1909 pri delu na svoji domačiji smrtno ponesrečil, so bile 19. decembra 1909 nadomestne volitve, na katerih je bil izvoljen Franc Zlobec. Zlobec je bil brat duhovnika Avguščina Zlobca in posestnika Alberta Zlobca, očeta pesnika in javnega delavca Cirila Zlobca. Že pred tem je 10. oktobra 1909 neuspešno kandidiral v kmečki kuriji sodnih okrajev Sežana in Komen. Med deželne poslance pa se je tedaj uvrstil tudi pravnik Hinko Stepančič, ki je deloval v sodni službi. Tudi Stepančič je kandidiral na listi Slovenske ljudske stranke. Kot kandidat je nastopil tudi leta 1911 na državnozborskih volitvah. Takrat je zmaga pripadala dr. Gustavu Gregorinu. Prav tako Stepančič ni uspel na deželnozborskih volitvah leta 1913, ko sta v kmečki kuriji sodnih okrajev Sežana in Komen zmagala dr. Gustav Gregorin in Fran Dominko, kobariški rojak. Stepančič se je uveljavil tudi kot strokovni pisec.

V zadnjem obdobju delovanja goriškega deželnega zbora (1913-1918) sta bila med slovenskimi poslanci Kraševca po rodu dr. Gustav Gregorin in **Franc Gergič** (Grgič) (1865-1928), dolgoletni župan v Velikem Dolu. Kot kandidat Slovenske ljudske stranke je bil izvoljen v splošni kuriji 13. julija 1913. Predstavnik Krasa pa je bil tudi že omenjeni Fran Dominko.

Del Krasa je sodil v obravnavanem času pod mesto Trst, kjer so mestni svetniki opravljali naloge deželnih poslancev. Mestni svet je štel 54 članov; izmed teh je bilo šest izvoljenih v slovenski okolici mesta. Ob koncu avstrijske monarhije pa je svet štel 80 članov; dvanajst izmed njih je bilo izvoljenih v okolici. Volitve v mestni svet so v Trstu opravili na vsaka tri leta. Zato ni mogoča primerjava tržaškega mestnega sveta/pokrajinskega zbora z goriškim in istrskim deželnim zborom.

Drugače je z državnozborskimi volitvami, ko so tudi tržaško okolico z mestom vred v dunajskem parlamentu predstavljali **Ivan Nabergoj** (1835-1902) s Pro-

seka in **dr. Otokar Rybář** (1865 1927), postojnski rojak. Ivan Nabergoj je deloval vrsto let v mestnem/deželnem svetu, štirikrat je bil izvoljen za državnega poslanca (1873, 1879, 1885, 1891), leta 1897 je dvakrat neuspešno kandidiral (3. kolegij in splošna kurija). Dr. Otokar Rybář je bil dvakrat izvoljen za državnega poslanca (1907, 1911), štirikrat pa kot kandidat ni uspel (dvakrat leta 1901, leta 1907 in leta 1911).

V Istri se je potek deželnozborskih in državnozborskih volitev odvijal na podoben način kot na Goriškem; podobno tudi delo deželnega zbora. V območje Krasa, kot ga danes pojmuje, so sodili pravzaprav le nekateri kraji v sodnem okraju Koper in Podgrad. Na prvih volitvah je v sodnem okraju Podgrad 21. marca 1861 povzročil zaplet v kmečki kuriji izvoljeni župan občine Rodik **Janko Samsa** (1808-1881). Ker je bil rojen in živel v Kozini, se pravi v goriški deželi, je odstopil. Še isto leto je postal častni občan v Materiji in s tem je dobil pravico, da je izvoljen v istrski deželni zbor. Vanj je bil ponovno izvoljen 7. septembra 1861 v kmečki kuriji sodnega okraja Koper, a je že po nekaj mesecih odstopil. Leta 1869 je bil v kmečki kuriji koprškega sodnega okraja duhovnik Franjo Ravnik, doma iz Smokuča pri Breznici na Gorenjskem. Sodil je v skupino tistih slovenskih duhovnikov predvsem iz ljubljanske škofije in goriške nadškofije, ki so opravljali dušnopastirsko službo v Istri, ker je tam primanjkovalo duhovniškega kadra. Ravnik je kandidiral tudi leta 1870, a ni uspel. V koprskem sodnem okraju so bili za deželne poslance (kmečka kurija) izvoljeni še Hrvatje Vjekoslav Spinčić, A. Križanac, Fran Flego, Matko Trinajstić, Matko Mandić. Poleg njih pa še Slovenci duhovnika **Josip Kompare** (1858 1925), rojen v Krepljah pri Dutovljah, in Matevž Škerbec iz Podcerkve v župniji Stari trg pri Ložu ter učitelj **Josip Valentič** (1863-1919), rojen v Čežarjih pri Kopru. Med Kraševce ga vključujemo pogojno kot malo pozneje omenjenega Avgusta/Slavvoja Jenka. Josip Kompare je bil v deželni zbor izvoljen dvakrat (1895, 1901), a še pred iztekom drugega mandata se je preselil v Združene države Amerike. 14. maja 1907 je neuspešno dvakrat kandidiral za državnega poslanca (sodni okraj Buje in Piran ter sodni okraj Podgrad). Josip Valentič je bil v kmečki kuriji sodnih okrajev Koper in Piran izvoljen dvakrat (1908 in 1914).

V sodnih okrajih Volosko in Podgrad so zmagovali deželni poslanci hrvaške narodnosti (Matija Jurinac, Antun Rubeša, Frane Marot, Antun Spinčić, Andrija Šterk, Matko Mandić, Vjekoslav Spinčić, Gjuro Červar, Ivan Poščić, Fran Brnčić, Josip Ribarić). Med Slovenci pa le **Avgust/Slavoj Jenko** (1852-1907) iz Trnovega pri Ilirski Bistrici, ki je bil izvoljen v letih 1884, 1889, 1890, 1895 in 1896. Deloval je kot župan v Podgradu in je veliko naredil za gospodarski razvoj podgrajskega okoliša.

Za popolno sliko o istrskih deželnih oziroma državnih poslancih je treba omeniti še **Josipa Pangerca** (1868-1925) iz Doline pri Trstu. Bil je tajnik občine Dolina in med letoma 1901 in 1914 tudi njen župan. V splošni kuriji sodnega okraja je bil v istrski deželni zbor izvoljen leta 1908. Istrski Slovenci tudi niso uspeli izvoliti svojega državnega poslanca. Kandidirali so sicer

Antona Klodiča (1879) in Josipa Kompareta (1907), toda zastopali so jih Hrvatje Matko Laginja, Matko Mandić, Vjekoslav Spinčić in Dinko Vitezić.

Kranjske Kraševce (okrajno glavarstvo Postojna) so v ljubljanskem oziroma kranjskem deželnem zboru predstavljali tudi posestnik Ivan Božič iz Podrage, uradnik in književnik Hinko Dolenc (1838-1908) z Razdrtega, pravnik dr. Andrej Ferjančič (1848-1927) s Slapa pri Vipavi, gospodarstvenik Jožef Gorup (1834-1912) iz Slavine pri Postojni, vipavski dekan Jurij Grabrijan (1800-1882), po rodu Belokranjec, posestnik Hinko Kavčič z Razdrtega, duhovnik Ivan Lavrenčič (1857-1930) s Planine, Alojzij Kraigher iz Postojne, Jurij Kraigher iz Hrašč pri Postojni, gospodarstvenik Jožef Lavrenčič (1859-1936) iz Postojne, posestnik Matej Lavrenčič (1836-1897) iz Vrhpoplja pri Vipavi, Adolf Obreza (Gorica 1834 - Cerknica 1886), pravnik dr. Vladislav Pegan (1878-955) iz Vipave, kmet Bogomir Perharc iz Vipave, pesnik in glasbenik Miroslav Vilhar (1818-1871) iz Planine pri Postojni in posestnik Josip Zelen iz Senožeč. Med državnoborskimi poslanci pa sta delovala že omenjena dr. Andrej Ferjančič in Adolf Obreza, oba z več mandati v dunajskem državnem zboru.

Na koncu se nam zastavlja problem politične usmerjenosti kraških deželnih in državnih poslancev. V prvem desetletju delovanja deželnih zborov in državnega zbora še ni mogoče pri njih zaznati kakšne trdne politične opredelitve. Začnejo pa se ločevati v začetku sedemdesetih let kot staroslovenska in mladoslovenska skupnost. Ko se pozneje strankarsko ločujejo med klerikalno (Slovenska ljudska stranka) in liberalno (Narodnonapredna stranka) stranko, so kraški poslanci uravnoteženi med obema usmeritvama. Taka uravnoteženost je bila značilnost slovenske politike na Goriškem, ki je poskušala s političnim društvom »Sloga« ohranяти strankarska nesoglasja do konca 19. stoletja. V novem stoletju je sledil popoln razcep, ki je na Krasu pokazal premoč kandidatov liberalne Narodnonapredne stranke tudi zaradi vpliva tržaškega narodnjaškega društva »Edinost«. Na Krasu so se volilnega boja, sicer brez kakega uspeha, udeleževali tudi socialni demokrati. V kranskih predelih Krasa je prevladovala katoliška Slovenska ljudska stranka, v Istri in tržaški okolici pa kakih izrazitih strankarskih opredelitev ni bilo. Sicer pa so se Slovenci v Trstu in okolici izogibali notranjim političnim sporom in bili bližje liberalnim pogledom (politično društvo »Edinost«) in načinu strankarskega delovanja.

Literatura

Holz, Eva: Politično uradništvo poknežene grofije Goriške in Gradišanske v drugi polovici 19. stoletja.- Goriški letnik 1885-1987, št. 12-14, str. 155-173.
Marušič, Branko; 2005: Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848-1899.- Nova Gorica, Goriški muzej.
Melik, Vasilij; 1965: Volitve na Slovenskem 1861-1918.- Ljubljana, Slovenska matica.
Primorski slovenski biografski leksikon.- 1-4, Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1974-1994.

Dr. Branko Marušič - Raziskovalna postaja Znanstvenoraziskovalnega centra
SAZU, Nova Gorica

GRATIS

Učinko testirani levi i desni, dva
prava, po 100 mm široki, 100 mm
visoki.

Priloge

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

GORICA

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Refleksivna guma

po želji u "Koristi" "Koristi",
dva "Koristi" i 100 mm široki,
100 mm visoki.

Franc Zlobec
župan in kmet v Ponikvah pri Arberu na Krasi

Je naš kandidat za mestjsko volitev. Njemu, posteni moze voliti, odajti svoje glasove! Vsi na voliške!

Ispreko shod na Trstu in Mariboru, bo vsaki izredno koren narzeli.

Ko bo zaprli voliške, ne bo volde pri volitvah nastajalo ne v 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 110, 120, 130, 140, 150, 160, 170, 180, 190, 200, 210, 220, 230, 240, 250, 260, 270, 280, 290, 300, 310, 320, 330, 340, 350, 360, 370, 380, 390, 400, 410, 420, 430, 440, 450, 460, 470, 480, 490, 500, 510, 520, 530, 540, 550, 560, 570, 580, 590, 600, 610, 620, 630, 640, 650, 660, 670, 680, 690, 700, 710, 720, 730, 740, 750, 760, 770, 780, 790, 800, 810, 820, 830, 840, 850, 860, 870, 880, 890, 900, 910, 920, 930, 940, 950, 960, 970, 980, 990, 1000, 1010, 1020, 1030, 1040, 1050, 1060, 1070, 1080, 1090, 1100, 1110, 1120, 1130, 1140, 1150, 1160, 1170, 1180, 1190, 1200, 1210, 1220, 1230, 1240, 1250, 1260, 1270, 1280, 1290, 1300, 1310, 1320, 1330, 1340, 1350, 1360, 1370, 1380, 1390, 1400, 1410, 1420, 1430, 1440, 1450, 1460, 1470, 1480, 1490, 1500, 1510, 1520, 1530, 1540, 1550, 1560, 1570, 1580, 1590, 1600, 1610, 1620, 1630, 1640, 1650, 1660, 1670, 1680, 1690, 1700, 1710, 1720, 1730, 1740, 1750, 1760, 1770, 1780, 1790, 1800, 1810, 1820, 1830, 1840, 1850, 1860, 1870, 1880, 1890, 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1950, 1960, 1970, 1980, 1990, 2000, 2010, 2020, 2030, 2040, 2050, 2060, 2070, 2080, 2090, 2100, 2110, 2120, 2130, 2140, 2150, 2160, 2170, 2180, 2190, 2200, 2210, 2220, 2230, 2240, 2250, 2260, 2270, 2280, 2290, 2300, 2310, 2320, 2330, 2340, 2350, 2360, 2370, 2380, 2390, 2400, 2410, 2420, 2430, 2440, 2450, 2460, 2470, 2480, 2490, 2500, 2510, 2520, 2530, 2540, 2550, 2560, 2570, 2580, 2590, 2600, 2610, 2620, 2630, 2640, 2650, 2660, 2670, 2680, 2690, 2700, 2710, 2720, 2730, 2740, 2750, 2760, 2770, 2780, 2790, 2800, 2810, 2820, 2830, 2840, 2850, 2860, 2870, 2880, 2890, 2900, 2910, 2920, 2930, 2940, 2950, 2960, 2970, 2980, 2990, 3000, 3010, 3020, 3030, 3040, 3050, 3060, 3070, 3080, 3090, 3100, 3110, 3120, 3130, 3140, 3150, 3160, 3170, 3180, 3190, 3200, 3210, 3220, 3230, 3240, 3250, 3260, 3270, 3280, 3290, 3300, 3310, 3320, 3330, 3340, 3350, 3360, 3370, 3380, 3390, 3400, 3410, 3420, 3430, 3440, 3450, 3460, 3470, 3480, 3490, 3500, 3510, 3520, 3530, 3540, 3550, 3560, 3570, 3580, 3590, 3600, 3610, 3620, 3630, 3640, 3650, 3660, 3670, 3680, 3690, 3700, 3710, 3720, 3730, 3740, 3750, 3760, 3770, 3780, 3790, 3800, 3810, 3820, 3830, 3840, 3850, 3860, 3870, 3880, 3890, 3900, 3910, 3920, 3930, 3940, 3950, 3960, 3970, 3980, 3990, 4000, 4010, 4020, 4030, 4040, 4050, 4060, 4070, 4080, 4090, 4100, 4110, 4120, 4130, 4140, 4150, 4160, 4170, 4180, 4190, 4200, 4210, 4220, 4230, 4240, 4250, 4260, 4270, 4280, 4290, 4300, 4310, 4320, 4330, 4340, 4350, 4360, 4370, 4380, 4390, 4400, 4410, 4420, 4430, 4440, 4450, 4460, 4470, 4480, 4490, 4500, 4510, 4520, 4530, 4540, 4550, 4560, 4570, 4580, 4590, 4600, 4610, 4620, 4630, 4640, 4650, 4660, 4670, 4680, 4690, 4700, 4710, 4720, 4730, 4740, 4750, 4760, 4770, 4780, 4790, 4800, 4810, 4820, 4830, 4840, 4850, 4860, 4870, 4880, 4890, 4900, 4910, 4920, 4930, 4940, 4950, 4960, 4970, 4980, 4990, 5000, 5010, 5020, 5030, 5040, 5050, 5060, 5070, 5080, 5090, 5100, 5110, 5120, 5130, 5140, 5150, 5160, 5170, 5180, 5190, 5200, 5210, 5220, 5230, 5240, 5250, 5260, 5270, 5280, 5290, 5300, 5310, 5320, 5330, 5340, 5350, 5360, 5370, 5380, 5390, 5400, 5410, 5420, 5430, 5440, 5450, 5460, 5470, 5480, 5490, 5500, 5510, 5520, 5530, 5540, 5550, 5560, 5570, 5580, 5590, 5600, 5610, 5620, 5630, 5640, 5650, 5660, 5670, 5680, 5690, 5700, 5710, 5720, 5730, 5740, 5750, 5760, 5770, 5780, 5790, 5800, 5810, 5820, 5830, 5840, 5850, 5860, 5870, 5880, 5890, 5900, 5910, 5920, 5930, 5940, 5950, 5960, 5970, 5980, 5990, 6000, 6010, 6020, 6030, 6040, 6050, 6060, 6070, 6080, 6090, 6100, 6110, 6120, 6130, 6140, 6150, 6160, 6170, 6180, 6190, 6200, 6210, 6220, 6230, 6240, 6250, 6260, 6270, 6280, 6290, 6300, 6310, 6320, 6330, 6340, 6350, 6360, 6370, 6380, 6390, 6400, 6410, 6420, 6430, 6440, 6450, 6460, 6470, 6480, 6490, 6500, 6510, 6520, 6530, 6540, 6550, 6560, 6570, 6580, 6590, 6600, 6610, 6620, 6630, 6640, 6650, 6660, 6670, 6680, 6690, 6700, 6710, 6720, 6730, 6740, 6750, 6760, 6770, 6780, 6790, 6800,

Možie - volilci!

[illegible]

Hrvatski protelomnici magari razgovorom u ruci kričju, da oni bolju križjani kod tili djepeštari u V, križjanski volio! P, to pa jli in arani u oči napr rvanom Indij, da je -dijepni vercerer in spovednica bolga, mnogo nove in vrdi dčete dnoh pende u farezili, ki na podol se lojane. Ali kod boljanski

Ne, in ne! Obekotanje in trpljenje vere iz se samega ljudstva tehta poravnano pisanje! Duhovniki ki »trta na dušni blagoriti« , »ek«, »trtajo«, »no, vstan iz naprej k dobetni življenju ljudstva, iz duhovnično sveta Bog ubanec fer banio vrzino in vedno za zjo pa govaili!

Zlobee
sh pri Avberu na Krasu
ko volitev. Njemu, pošten
glasove! Vsi na volišee

ki poznaju kome ta se ide voliti, voljeti, a svakome slobodno, a preuzgaje, ki mu preuzgaje, da je pol-
čovak, buduću otkriće in neznan
filosofije, da je sva stvar zabit i
povrzanje. Za koga sva stvar nije
sve nimalo? I kad kod neznanstva
ladi čovjeka, da sva stvar ta takva
da je poljubi, drugo je pa sva
kud budi?

[illegible]

Obrežna cesta Trst-Tržič

(Italija.)

Ka bi čimprej na vrhine, bi z
čistil pred seboj krakovi planoti, ki
račinca tip da Trstila. Dolež na njem
bo razpeli z mnogimi polimi. Ape in
njih vsilja hartomski režimo z cepčaki
promitani, in buvdierje paubli: za
ločno bi mogli videti tako Soče, in
dalje Gendek, z kugmo: *hey perfed.*

...i menda nise
...dli, da bod
...nega učitelja
...liberalci celo
...po tleh! Ljud
...avrgio! Dol

Ke bi zapustili vilinske, pa bi vodile
na podgona, navede na v. 1. ali bi
našel na steno najljubše veta v bližini
pripravega vodopadca, starega
veta, ki nakazuje znakovi voh v k...

[illegible]

Naše saznanja o životu i stvarima koje su nam nepoznate ili su nam poznate samo iz knjige, su često pogrešna. Naša saznanja su često pogrešna, ali su često i istinita. Naša saznanja su često pogrešna, ali su često i istinita. Naša saznanja su često pogrešna, ali su često i istinita.

Ala senjuna nepostreže in go-
bere dohane in porocne koristi, ki
gajo nič manj govore in ki jih bi do-
nakale nova človeka čista izrešenost
vsih, shema delovanja. Očuna, slop-
stven ali zračnost, močno pri-
da rakijaku, to so vsi ti čimoli, ki
tudi razmišljajo, tudi v nemi-
da se čim bolj umirajo in napre-
marajo da so srečni v celotni ob-
segi brez prikritosti, ki bi se v naj-
bližnji bodočnosti poizkušali reševati
(dolge guide)

Ne volite
Vrana! Vran
tistestranke
lja, nič pa
kušnja to k
možje, taka
bavljačem h

Dopisi.

[illegible][illegible][illegible]

tomajškega
je kandidat
ki vse obljub-
e naredi! Iz-
že! Kakoršni
stranka! Za-
oet obrnimo!

[illegible][illegible]

Izid državnozbornih volitev Volitev v Gorici V DRUGEM okraju v četrta

[illegible]

Reze	84	87	81	Dobili su sredi glasov skupini: (u 4) Franke 1166	Osta valjite u Polu
Rapno	78	94	82		
Phamburg	202	203	3		

Gorski volilni okraj.		1972	
Ime	Prejeto glasov	Vsej	
		Prejeto glasov	Prejeto glasov
Rudnik	60	23	1
Sela	31	23	1
Sečur	10	24	1
Škopo	34	7	1
Šerija	27	24	1
Silvica	4	1	1
Tempelec	9	1	1
Trn	6	1	1
Veliki svetičnik	95	72	1
Veliki svetičnik	43	60	1
Veliki svetičnik	95	72	1
Veliki svetičnik	43	60	1

Avion	9	96	1	Stijak	47	109	3
Bazilica	13	63		Štorje	133	5	5
				Tavolna	13	140	63

Bani			Tomaž	67	70	93
Bevce	31	81	Vladislav	8	20	35
Breginja			Vojkovič	5	14	6
Cerkno	51	4/50	Yrwin	44	2	6
Cezsoča	17	33	Zemljič	30	47	79
Duplec	2	15	Zlatko Veliha	58	29	4
Ostrovica	7	1/60				
Dr. Vilka Gera	19	54				
Orlovnica	20	134				
Murava	10	54				

GORŠKA OKOLICA.

Kal	39	199	—	Konjacić glasov	1673	Dr. Pahorčić glasov	538	Uzroci je mlađi za napredak	100
Kanal	68	179	11	Fur glasov	3069	Pikani glasov	1319	preč Korolka.	100
Kokard	84	87	—	Dr. Tuma glasov	221				

Kred.	34	54			
Ured.	10	35	7		
Uredništvo	30	35			
Ured.	6	35			
Ured.	14	35			
Ured.	34	35			
Ured.	34	35	73		
Ured.	17	35			

Seznamica	2	15	1	Dr. Gregorije glator	250b	V tržistiški sklad je izločen	na Denajo za: tržistiški sklad 12, 13, 14
Seznamica	2	55		Dr. Gregorije glator	250b		V odli vsilni so v 10 ovrhah s libelom

[illegible]

Volite	16	104	—
Žaga	1	—	—

(continued from page 60)

ROJSTVO ERAZMOVE PENINE

Igor Blažina, Sabina Paternost

Postojnska jama, d.d., upravlja s Postojnsko jamo in Predjamskim gradom. Osmega aprila 2011 si je podjetje nadelo novo staro ime Postojnska jama, medtem ko se je v obdobju 2007-2011 imenovalo Turizem KRAS, d.d.

Le 9 km od Postojnske jame je eden izmed naj-slikovitejših gradov - Predjamski grad, ki ga vsako leto obišče več kot 100.000 obiskovalcev od vsepovsod. Po nekaterih lestvicah, ki krožijo po internetu, Predjamski grad uvrščajo med 10 najlepših gradov sveta.

Že 700 let kraljuje Predjamski grad v 123 m visoki skalni steni - mogočen, izzivalen in nezavzet: kot nalašč za domovanje drznega, svojeglavega in upornega viteza Erazma Predjamskega, kot ga opisuje legenda. Na cesarskem dvoru si je nakopal zamero, zato ga je začel zasledovati tržaški glavar Gašper Ravbar. Da bi ga prisilil k vdaji, je pozimi leta 1484 obkolil grad in ga več mesecev oblegal. Erazem pa mu je v posmeh pošiljal darila in sveže češnje, s katerimi se je vitez oskrboval skozi skrivni rov. Ravbar je spoznal, da ga z obleganjem ne bo uspel izstradati in prisiliti k predaji, zato se je poslužil zvijače. Podkupil je Erazmovega služabnika, da je izdal skrivnost in naročil, naj vojščaki namerijo topove v tisti del gradu, »kamor še cesar hodi sam« (stranišče) in kjer so stene gradu najtanjše. Dogovorili so se, da bo služabnik prižgal svečo, ko bo Erazem v njem, to pa bo znamenje za strel iz topov. Ravbarjeva vojska je tako tudi storila. Krogla je prebila zid in ubila Erazma. Na to legendo spominja skrivni Erazmov rov v dolžini 36 metrov, ki vertikalno povezuje grad s površjem in po katerem se lahko najpogumnejši obiskovalci še danes povzpnejo s pomočjo izkušenih jamskih vodnikov.

Današnja podoba gradu - utrdbe je nespremenjena od leta 1570, prvi zapisi o gradu pa segajo v leto 1202. Kako so v gradu živeli in gospodarili, obiskovalec spozna pri ogledu njegove notranjosti. Posebna zanimivost sta pohištvo in kamniti kip Pietà iz leta 1420. Iz grajske stavbe vodi most v skalno duplino, od koder je odličen pogled na okolico. Tu je tudi vodnjak in vhod v legendarni skrivni Erazmov rov.

Da bi obudili zgodovinsko povezavo Predjamskega gradu z Vipavsko dolino, je februarja 2010 Vinski konvent Erazma Predjamskega iz Postojne, ki ga sestavljajo ljubitelji in častilci vina, v sodelovanju z vinarjem Bogdanom Makovcem, vinska hiša Mansus iz Brij na Vipavskem,

in s podjetjem Postojnska jama, d.d., dal v Predjamski grad za leto dni v hrambo in zorenje 365 steklenic penine iz lokalne bele sorte vinske trte klarnica. Grozdje je predelano v penino po posebnem postopku, po katerem je zorela 15 mesecev v pečinah Predjamskega gradu in se s tem navzela uporniškega duha Erazma Predjamskega, zato smo jo poimenovali ERAZMOVA PENINA.

*Jedilnik vinske hiše MANSUS
iz Brij v Vipavski dolini, 26.5.2011*

*Polenta s klobaso v vinski omaki
Vipavska jota
Svinjska ribica v omaki z rožmarinom
Pražen krompir
Bučke po domače
Mlada solata
Vipavski štruklji*

Postojnska jama, d.d., je 26. maja 2011 pripravila prav poseben dogodek - ROJSTVO ERAZMOVE PENINE. Udeleženci so obiskali vinograd klarnice v Vipavski dolini, poskusili odlična vipavska vina vinske hiše MANSUS in tam obedovali tradicionalne vipavske jedi, se pripeljali do Predjame skozi gozdove zaledja Nanosa čez Col in skozi Podkraj ter Bukovje, nakar so se skozi skrivni Erazmov rov spustili v Predjamski grad. Oblečeni v jamarske kombinezone in čelade ter varovani z vrvjo, in pod budnimi očmi izkušenih jamskih vodnikov, so se vsi uspešno spustili skozi navpični skalni rov, kar je naredilo na udeležence prav poseben vtis, saj so se spuščali po ozkem prehodu, skozi katerega so hodili tudi uporni Erazem in njegovi možje. Glede na spretnost obiskovalcev je spust posameznega udeleženca trajal od 15 do 40 minut. Ob prihodu v najstarejši del gradu jih je pričakal Erazem Predjamski, jim izrekel dobrodošlico in jih povabil na sveže sadje in osvežitev ter na ogled gradu. V viteški dvorani gradu je nekdanja vinska kraljica Maja Cigoj iz Črnič predstavila klarnico s predstavitvijo izsledkov diplomske naloge.

Trta sorte klarnica je dobila ime po gospej Klari iz Dornberka, ki naj bi jo v 16. stoletju nasadila okrog svoje hiše kot varovalno mejo, zato ji pravijo tudi mejina. Klar-

Rojstvo penine: prostor za zorenje v pečinah Predjamskega gradu.

Igor Blažina in Bogdan Makovec z Erazmovo penino. Fotografiji: Valter Leban

nica je bila v preteklosti znana predvsem kot trta, ki obilno rodi in je bilo zato vino slabše kakovosti. Razširjena je bila na Vipavskem in je zavzemala velik delež površin. Klarinico je vsebovala tudi zvrst vina Vipavec ... Po nastanku sodobnih vinskih sort je klarnica izginjala iz vinogradov in skoraj izumrla, saj je bila zasajena samo še na 3 ha površin. Zato je pritegnila pozornost vipavskih vinogradnikov, ki so začeli iz nje pridelovati različna vina.

Vipavski vinarji so dokazali, da se da s pravilno vzgojo in nego pridelati iz klarnice dobro vino. Rast ji vinarji omejujejo tako, da jo sadijo na manj rodovitnih legah lapornatih tal.

Grozdje klarnice ima velike jagode z debelo kožico, zato je primerno za sušenje, vino je zlato rumene barve, včasih je opaziti tudi zelenkaste odtenke, vonj spominja na travniške rože. Okus je prijeten, telo bogato z dolgim spominom. Klarnica se lepo prilega številnim vipavskim jedem (polenta, pršut, frtalje itn.), pa tudi morskim in sladicam, saj ima izrazito medeno noto. Grozdje ohranja visoko kislino, zato so vina iz te trte primerna tudi za penine.

Vinar Bogdan Makovec je nagovoril 52 udeležencev svečanega dogodka in jim razložil, kako je prišel na idejo o zorenju penine v Predjamskem gradu. Ker je uporni vitez Erazem živel v 15. stoletju, je želel narediti tako penino, kakršno bi naredili v Erazmovem času, kar mu je tudi uspelo. Za osnovo je vzel vino iz leta 1999 in mu dodal 15 % mošta letnika 2009, ki je vseboval 7,1 g/l kisline in 107 Oekslejevih stopinj sladkorja. Po izvedenem vrenju je vino zorelo 15 mesecev v steklenicah.

Potem je Erazem Predjamski odprl vrata skalne dupline, v kateri zori 365 steklenic penine, nato pa je sledilo svečano odpiranje steklenic s to žlahtno pijačo.

Svoje vtise o penini in razlago o njej je povedal svetovno priznani sommelier in gostinec iz Nice v Franciji Jean Pierre Skrlj, po rodu iz Vipavske doline. Penina je globoke barve zlata, cvetica je sveža, harmonična in intenzivna, spominja na cvetje, zrelo sadje in sveže pečen kruh. Okus je harmoničen, sadnen in pikanten, saj penina vsebuje 14 % alkohola. V ustih ostaja dolgo trajen okus po medu.

Zaradi posebnega načina pridelave penine je potreben tudi poseben postopek odpiranja steklenic in strežbe, saj mora biti penina pred odprtjem hranjena pri nizki temperaturi, v pokončnem položaju in v posodi z ledom, ki ohladi usedlino in jo obdrži na dnu steklenice.

Po degustaciji pred gradom so sledili plesni in mečevalski nastop srednjeveške skupine, ogled Pergole Erazma Predjamskega, na kateri raste 20 trsov vinske trte regent in muscat bleu, in izjemna srednjeveška večerja v bližnji taberni.

Jedilnik srednjeveške večerje v taberni v Predjami (Pripravila: Slavica Smrdel)

*Erazmovi zeliščni kolački
Češnjeva pita
Namaz cerkniške prekajene postrvi
Zeliščna juha
Ajdova kaša z jurčki
Srna v zajčjem objemu
Grajska rezina (špinača in skuta)
Pečeni odojek z jabolkom
Kunčji ragu s testenim pokrovom
Marinirani jagenček z zelišči
Nadevan kapun
Podzemnata zelenjava
Ravbarjevo zelje s fižolom, čičerika v solati
Črna redkev, zelena v solati
Erazmove skorjice
Miške s slivovko
Kvašeni štruklji s suhimi slivami
Pečena nadevana jabolka z medom
Obilo sadja in Hipokras*

ERAZMOVA PENINA je vino za ljubitelje drugačnosti in častilce srednjega veka. Vino se odlično vklaplja v doživetje Predjamskega gradu in ga nadgrajuje. Zato obiskovalcem gradu po njegovem ogledu priporočamo degustacijo Erazmove penine! Poskusite jo lahko le v taberni v Predjami, v Jamskem dvorcu pri vhodu v Postojnsko jamo, v prenovljeni restavraciji Proteus v središču Postojne ter v vinski hiši Mansus na Brjah na Vipavskem.

Mag. Igor Blažina - pomočnik glavnega direktorja za razvoj, Postojnska jama, d.d.

Sabina Paternost, univ.dipl. ekonomistka - odnosi z javnostmi, Postojnska jama, d.d.

V soboto in nedeljo, 16. in 17. julija

BOJEVITI ČAR VITEŠKEGA TURNIRJA

Sergeja Kariž

Igra svetlobe je pri večernem dogajanju vedno ključnega pomena.

Poletni čas je pri nas čas visoke sezone, sončnih dni in obogatene dogajanja na turističnih točkah. Višek sezone in pravzaprav celotnega leta je v Predjami nedvomno Erazmov viteški turnir, ki bo letos, tako kot že nekaj let zapored, tretji vikend v juliju. Pestro dogajanje, pisana družina nastopajočih in množica obiskovalcev vsako leto grad, in z njim pravzaprav vso Predjamo, popeljejo v slikovit čas grajske kulture, srednjeveških viteških bojov in zabave. Sobotni večerni program na polju teme prepusti mesto ognju, igri senc in skrivnostnosti, ki preveva svet, v katerega ne posegajo močni žarometi električne razsvetljave sodobnosti. Svečanost turnirskega ceremonijala, razkošnost barv in simbolov, vzvišenost fanfar in bojevitost nastopajočih zaznamujejo nedeljski osrednji dogodek, približajo srednji vek in nam vsako leto znova odstrejo delček tančice preteklosti. Vse to prinaša praznični vikend v juliju - spoznavanje, neučakanost, nestrpnost, adrenalin, spektakel, zmago in poraz in seveda zabavo.

Srednji vek je čas, ki se v loku pne čez polnih tisoč let. Kot tako je to obdobje zgodovine vse prej kot enostavno, homogeno ali nespremenljivo. V tako dolgem obdobju sta tako svet kot družba korenito spreminjala svojo podobo in smer, s tem pa se nam srednji vek velikokrat kaže kot nekakšen mozaik različnih manjših obdobj, ki vsako po svoje zaznamujejo tako sebe, kot celoto.

Prav nič drugače se ni ta raznolikost srednjega veka odražala v razvoju viteških turnirjev. Čeprav je ta, tako značilen, nemalokrat zelo nasilen, skorajda brutalen, a še vedno slikovit in zanimiv del življenja viteštva tesno vpleten v zgodovino srednjega veka, pa se je podoba turnirjev skozi stoletja spreminjala, vse dokler se turnir po koncu srednjega veka postopno ni umaknil in prostor prepustil svoji milejši obliki - viteškim igram.

Viteški turnir svoje korenine seveda črpa iz vojaštva. Spretnosti in vrline, ki so potrebne v boju, so ključne za preživetje bojevnika, to pa pomeni, da je njegova izurjenost izjemnega pomena. Vojaške vaje ali igre, ki jih zasledimo že v antiki, so tiste, ki na nek način predstavljajo podlago poznejšim turnirjem. Poleg izrazito bojevniške narave pa ne gre prezreti dejstva, da so predvsem viteške igre služile v prvi vrsti zabavi in preganjanju dolgega časa. Po svojem izvoru je turnir

francoski, po razširjenosti pa praktično vseevropski. V 12. stoletju se turnir uveljavi kot igrana vojna, kot spopad moštev v popolni bojni opremi na prostoru, ki ni omejen. To je na prvi pogled vsekakor velika razlika, ki te turnirje ločuje od poznejših, ki so bili postavljeni v točno določene in ozko omejene prostore.

Turnir je velik dogodek, skrbno načrtovan in odmeven. Privablja ljudi od blizu in daleč, vabi udeležence in privlači množice obiskovalcev. In turnir je bil vedno tudi posel, priložnost za dokazovanje, za izstop iz anonimnosti in seveda za sproščanje agresivnosti v mirnih časih. Vse okoli turnirja je živahno, saj s svojo privlačnostjo vabi vse, ki poskušajo poleg zabave tudi zaslužiti: »Zakaj turnir je norost. Klic gre od dvora do dvora, od viteza do viteza, doseže še zadno hotnico. Zadnji dnevi pred dejanjem so namenjeni orožarskim in taktičnim pripravam moštev in uradnim pregledom opreme in grbov. Vitezi se obiskujejo, pijejo in kockajo, klepetajo, obujajo spomine in si grozijo. Včasih se vitezi spopadejo že kakšen dan prej (t.i. vespertija), vendar bolj neuradno, anarhično, samorazkazovalno. Zvezdniki na takšnih uverturah ne sodelujejo.«¹ Kljub temu, da so turnirji nekakšne bojne igre, pa nemalokrat zahtevajo visok davek. V žaru boja, pa čeprav uprizorjenega, se velikokrat dogodijo nesreče, ki so usodne. Turnir je morda le igra, a je vedno nasilna igra, ki ne pušča prostora za napake. V obdobju visokega srednjega veka je

turnir spopad moštev, ki se že med samim turnirjem, ob razvoju dogodkov, med seboj dogovarjajo za odkupnine, s katerimi je poražencu omogočeno nadaljevanje turnirja in konec turnirja posledično postreže s prepletom raznih dogovorov, priseg in objub, ki zmagovalcem prinesejo obilen plen, poražencem pa veliko izgubo.

Da je turnir potekal skladno s pravili, so skrbeli heroldi. Njihova vloga je tako na turnirju, kot v pravih bitkah, zelo pomembna in večplastna. Kot poznavalci grbov, simbolov in ceremonijala so služili svojemu gospodu in na turnirjih so bili prav oni tisti, ki so skrbeli, da je potek turnirja na razpršenem prostoru gledalcem ostajal jasen ter da so lažje sledili dogajanju. Njihova vloga je bila stroga nepristranskost in zbranost, ki je nadzirala razgrete udeležence turnirjev. V resničnih bitkah so bili prav heroldi tisti, ki so služili kot poslanci, zato so bili neoboroženi in nedotakljivi, odeti v oblačila, ki so že na daleč izpričevala njihovo vlogo. »Herold izstopa iz viteške okolice skoraj kot »intelektualec« med močnimi, sijajnimi, vročekrvnimi, a v osnovi neukimi vitezi. Brez njega ni reda. Je ledeno hladen, nepristranski, v javnosti se ne smeji, ne joka za umrlim ali ujetim gospodom. Je zakon viteštva v človeški podobi. Zato mora imeti dober spomin, zna pisati in brati, obvlada več jezikov, saj so turnirji mednarodne prireditve. V pravih vojnah niti svojemu gospodu ne sme zaupati, kar je videl pri sovražniku na pogajanjih. To ni »fair play«,

Bruhanje ognja je atrakcija, ki v temi zaživi še prav posebej mogočno.

Svečan prihod na turnirski prostor

to ni v skladu z etiko. V nasprotnem primeru je obravnavan kot vohun. Herold zapisuje poslednja volila vitezov, shranjuje njihove dragocenosti in si zapomni telesne posebnosti, da bi bili kot mrličji lažje prepoznani.«²

Ko se je skozi čas turnir spreminjal in se je iz neomejenega bojnega polja vse bolj selil v manjši, skrbno omejen turnirski prostor, je tudi vloga herolda temu primerno postajala manjša. Ni bil več potreben kot tisti, ki je iz razdalje prepoznaval udeležence ter pojasnjeval potek bitke občinstvu, saj se je dogajanje preselilo prav pred oči gledalca, ki je lahko vsemu sledil brez dodatne pomoči. Tako kot se je neomejeno bojno polje, ki se je nemalokrat, vsaj v bližini mest, preselilo tudi na mestne ulice, umaknilo urejenemu turnirskemu prostoru, tako se je moštveni spopad umaknil posameznim dvobojem. To je pozni srednji vek.

Nasilnost in nemalokrat številne žrtve turnirjev, so skozi zgodovino, poleg občudovanja, sprožale tudi ostre odzive, predvsem cerkvenih oblasti. Na koncilu v Clermontu leta 1130 so obsodili turnirje, ob tem pa uvedli sankcije za udeležence, ki jim je bila odvzeta pravica do spovedi, ohranili pa so pravico do cerkvenega pogreba. Nasilnost in pravzaprav včasih prav brutalnost je bila sestavni del turnirjev, kar je Cerkev označila kot ubijanje za zabavo in seveda strogo obsodila. A

kljub temu ni šlo le za obsodbo nasilja in morebitnega ubijanja, ampak za celoten spekter dogajanja, vzgibov in dejanj, ki so bili prav tako kot nasilje, sestavni del turnirskega in obturnirskega dogodka: »V očeh pridigarjev s tedanjo nesporno moralno avtoriteto Bernardom iz Clairvauxa na čelu so bili turnirji v celoti (ne le bojevanje) hudičovo delo, poosebljanje domišljavosti, zavisti, jeze, potrtosti, zapravljivosti, spolnega nečistovanja in grabežljivosti, pravzaprav sinteza vseh naglavnih grehov skupaj; krepili naj bi posvetno življenje, slabili dušni blagor in 'dopuščali' umiranje za zabavo. Predvsem pa so slabili pripravljenost in moč krščanske vojske, ki bi morala biti vedno pripravljena na križarsko vojno in zaščito Svetega groba.«³ A položaj plemstva v družbi je bil nesporen in tudi cerkvene sankcije turnirskega dogajanja niso mogle prepečiti. Vendar pa pritožb glede nasilnosti ne gre iskati le v cerkvenih sferah; vedno bolj prihaja do obsojanja nasilja tudi iz vrst posvetnih delov družbe. Kot v knjigi Turnirska knjiga Gašperja Lambergarja navaja avtor Dušan Kos, so turnirji občasno videli več žrtev, kot manjše bitke.

Kljub vsemu pa turnirji vse do danes ostajajo eden izmed najbolj prepoznavnih obrazov srednjega veka. Je že tako, da nas večina ob omembi tega zgodovinskega obdobja najprej pomisli na gradove in viteze, s tem pa tudi na turnirje. V vsej svoji kompleksnosti,

VABLJENI NA ERAZMOV VITEŠKI TURNIR

PREDJAMSKI GRAD
SOBOTA, 16. 7. 2011 OD 19.00 DALJE
NEDEJA 17. 7. 2011 OD 9.00 DALJE

obsežnosti in kontradiktornosti nam je srednji vek zapustil obsežno dediščino, številne zgodbe in sebi lastne iznajdbe, tako značilne za čas, v katerem so nastale; skratka bogat repertoar, iz katerega lahko vedno znova in znova črpamo.

Eden izmed teh utrinkov je turnir, ki tako kot legenda o roparskem vitezu Erazmu, nepremagljivosti Predjamskega gradu in romantični zaljubljenosti dekleta, ki je užaloščeno posadilo na grob Erazma lipo, kljub časovni odmaknjenosti živi še danes ter prav posebej svečano in slikovito zaživi vsako leto na Erazmovem viteškem turnirju.

Opombe

¹ Dušan Kos: Turnirska knjiga Gašperja Lambergarja, Viharnik, Ljubljana 1997, str. 34.

² Dušan Kos: Turnirska knjiga Gašperja Lambergarja, Viharnik, Ljubljana 1997, str. 38.

³ Dušan Kos: Turnirska knjiga Gašperja Lambergarja, Viharnik, Ljubljana 1997, str. 31.

Viri

Kos, Dušan; 1997: Turnirska knjiga Gašperja Lambergarja.- Viharnik, Ljubljana Stopar, Ivan; 2005: Svet viteštva.- Viharnik, Ljubljana

Sergeja Kariž, prof. zgodovine in filozofije -
Postojnska jama, d. d., Predjamski grad.

Za ogrevanje pred turnirskim nastopom pride prav vsak dvoboj.

Vasi in njihove zanimivosti

SUHORSKI SVETILNIK, OSTROŠKA BOLNICA IN KOZJANSKI GRAD

Drago Kolenc

Drago Kolenc iz Postojne je upokojeni profesor psihologije. Njegov hobi je zgodovina. V obdobju med letoma 1967 in 1980 se je ukvarjal s poklicnim usmerjanjem mladine. Njegovo delovno območje je bil tudi Komen. in pisec tega sestavka pravi, da so ga imeli v komenski osnovni šoli, katere ravnatelj je bil takrat Jože Lenassi, kar za svojega ... Potem je služboval v državni upravi, v zdravstvu in v socialnem delu. Bogate izkušnje ima tudi v pisanju za časnike, saj je bil redni dopisnik časnika Delo in Primorskih novic, pa v Naše razglede je pisal, dokler so izhajali. Napisal je tudi knjigi »Kraji, kjer je prepil doma« in »Dober dan, Krpanova dežela«.

Tokrat objavljamo prvi del nekoliko obsežnejšega sestavka Draga Kolenca, v katerem opisuje vas Suhor in njene posebnosti.

Uredništvo

V cerkvi na Ostrožnem Brdu najdemo nenavaden kropilnik. Na dnu školjke za blagoslovljeno vodo so sklesane tri ribe, ki se med seboj križajo v obliki trikotnika. Predstavljajo simbol Svete Trojice, ob trikotniku pa nehote pomislimo na tri sosednje vasi, ki so v času njegovega nastanka skoraj hkrati gradile svoja svetišča. Poleg Ostrožnega Brda sta to še Suhorje in Kozjane, vse v severovzhodnem oglu brkinskih hribov. Druga od druge so oddaljene le po 3 kilometre, ob tem pa je zanimivo, da so, kot da nimajo nič skupnega, razvrščene vsaka v drugo občino. Suhorje je pivško, Kozjane so divaške, Ostrožno Brdo pa spada v občino Ilirska Bistrica. Podobna oblastna zmeda je bila tudi skozi njihovo zgodovino. Prebivalstvo je bilo podložno trem različnim gradovom: Ostrožani Ravnem pri Pivki, Suhorci Završniku nad Vremsko dolino in Kozjanci gradu Odolina pri Materiiji. Sedeži sodne oblasti za posamezne vasi so bili na Premu, v Završniku in v Podgradu, cerkveno pa sta si jih delili župniji Košana in Brezovica pri Materiiji. Še najlažje razumemo posebno pripadnost Kozjan. Od sosedov jih namreč loči globok jarek potoka Šmagurke in tudi cestno povezavo s sosedi so dobile šele v prvi polovici 20. stoletja. Največ težav je vsakokratnim oblastnikom očitno delalo Suhrje. Za pošto so mu na primer določili Vremski Britof, upravljanje župnije pa so v zadnjih letih preselili na Prem.

Suhorje in tamkajšnji svetilnik

Suhorje je čisto pohlevna vas. Menda se je v starih časih imenovalo Suhorija, kar so razlagali kot izpeljanko iz besed »Suha gora«. V najstarejših časih je bilo menda v vasi 12 kmetij. Ko so v vojni z Avstrijo leta 1509 Suhorje zasedli Benečani, so našteli še eno več in jih podelili v fevd svojemu zavezniku, plemiču Zekawerju, po njegovi smrti pa Antonu Sekotiću in Danijelu Jevtoviću. Na zapuščene kmetije sta naselila prišleke s Hrvaške in Čičarije. 150 let pozneje je naselje obsegalo 14 posestev, večina pa jih je pripadala baronu Henriku s pivškega gradu Ravne. Iz tega časa so tudi najstarejši vaški spomeniki, cerkev sv. Nikolaja in znameniti »farau«, kamnit vaški svetilnik, za katerega ne vemo zanesljivo, ali je res služil kot ulična svetilka ali pa je bil le nabožno znamenje. Postavili so ga leta 1667. Na vitkem stebru je nasajena tabernakelska hišica s piramidno strešico. Po stari zgodbi jo je dal postaviti oče pastirčka, ki se je na poti s čredo domov v temi smrtno ponesrečil. Goreča sveča ali oljenka v njej naj bi preprečevala druge podobne nezgode. Po drugem izročilu je to zaobljubno znamenje po preboleli hudi bolezni, v kamnitem tabernaklju pa da je namesto luči stal kipec sv. Janeza Nepomuka. Številna božja znamenja v širši okolici, zlasti kamniti križi, pričajo, da je druga pripoved verjetnejša, če pa je morda le šlo za svetilnik, potem so imeli Suhorci javno razsvetljavo prej kot večina evropskih prestolnic.

Ob skrivnostnem svetilniku se odpira vaški trg s spomenikom padlim v drugi svetovni vojni, naokoli pa se že sesedajo stare vaške hiše iz 18. in 19. stoletja. Dvoetažna Štadinova hiša iz lepo klesanega kamnja z zanimivim kamnitim portalom je že brez strehe in stropov. Prvi lastniki Prelci so jo med obema vojnama zaradi dolgov prodali. Kupil jo je Avgust Dekleva iz Vremskega Britofa, vendar ne za stanovanje pač pa za pristavo za rejo živine. V hiši so prebivali le njegovi delavci. S koncem živinoreje je bila opuščena tudi doma-

čija. Vaško čast tako rešuje predvsem velika Padarjeva hiša, prav tako iz kamnitih klesancev, z letnico 1864 nad dvoriščnimi vrati. Graditelji so bili četrtnski lastniki bivše podložniške kmetije. Prostrana klet v stavbi ima na prekladi vklesano letnico 1697, tlakovana pa je z velikimi kamnitimi ploščami. Največja med njimi meri več kot dva kvadratna metra. V 18. stoletju je bil v hiši za gospodarja Tomaž Šprohar. Imel je ženo Nežo ter sinova Jožefa in Mihaela. Isti priimek sta na Suhorju imeli še dve drugi družini. Tomažu nasproti čez cesto sta skupaj s številno družino domovala Gregor in Uršula Šprohar. Gotovo je šlo za sorodnike, saj so Padarjevi pozneje posest podedovali, sedanja lastnika Milka in Milan Tavčar pa sta dala stavbo podreti.

Prvotna vas je po izročilu bila nekoliko pod današnjo in bolj v zavetrju. Dostop vanjo je bil med obnovljeno Volkovo domačijo in zapuščenim domom Blaževih, ki so se odselili v Izolo. Pot so imenovali čisto po mestno Ulica, družino Volk pa zaradi nje kličejo »Ulčarjevi«. Obiskovalce, ki jih zanima krajevna zgodovina, radi podražijo z napisnim kamnom, ki so ga našli v ostankih cerkvene kaplanije. Doslej ga ni uspel še nihče prebrati. Ko ga bodo, bo del vaške preteklosti morda drugačen.

Zaradi utesnjenosti v vasi ni bilo prostora za cerkev, zato so jo postavili malo proč ob poti proti Ostrožnemu Brdu. Sedanja stavba je pretežno iz leta 1654, vendar je cerkev gotovo stala že prej. O tem govori letnica 1636 na enem izmed oken, pa tudi krajevni prazniki. Na Suhorju imajo namreč dva shoda, veliki in mali. Nikolajev shod je samo »mali«, velikega pa praznujejo na dan sv. Marjete, ki je bila prva vaška zaveznica. Pobudnik prezidave je bil košanski župnik Janez pl. Rampel, pravi stavbarski talent, čigar ime zasledimo skoraj na vseh cerkvenih objektih, ki so tedaj spadali v košansko župnijo. Delo je vodil njegov priljubljeni zidar in kamnosek Janez Sever, prav tako iz Košane. Zidovi cerkve so pretežno iz flišnega peščenjaka, deloma pa tudi iz kraškega kamna izpod pivške Osojnice. Na

Suhorje so ga prinašali tihotapci s soljo kot plačilo za molk, uporabo vaških poti in prenočišča. Večja dela so bila končana šele v času župnika Janeza Krstnika pl. Fabrisa. Bil je prav tako znan in je bil prav tako plemič. Svojemu imenu je pogosto dodajal še naslov »Frayenthöll«, »Bistriški« po naše. Bil je namreč hkrati tudi samostanski predstojnik kartuzije Bistra pri Vrhniku. Nikolajeva cerkev je tedaj imela le zvončnico, pred pročeljem pa vhodno lopo, v kateri je bila vzdignjena tudi lepo oblikovana polkrožna lina z letnico 1666. Danes je vzdignjena v zvonik oglejskega tipa, ki so ga dozidali leta 1844. Gradnja je trajala 12 let, domače zidarje pa je vodil izkušen Italijan. Suhorski zvonik zaradi tega velja za enega lepših. Kamnito kapo obteka lepo oblikovan konzolni venec z maskami v obliki človeških glav, zračenje omogočajo okrogle line, prostor z zvonovi pa je osvetljen skozi velike dvojne ločne line. Pripovedujejo, da si ga je prišel ogledat vsak stavbenik, ki ga je čakalo podobno delo.

Posebnost suhorske cerkve sta nadstropna »ganka«, galeriji ob straneh prezbitorija. Ni znano, ali sta služila pevcem ali sta bila rezervirana za privilegirance. V cerkvi so danes trije oltarji, posvečeni sv. Nikolaju, sv. Jožefu in Materi Božji. Nikolajev je v svoji zasnovi verjetno še prvotni, z inkrustacijami marmorja, stranska portala ter kipe pa so dodali v 19. stoletju. So leseni. Poleg sv. Miklavža z zlatimi krogli na pladnju upodabljajo še apostola Petra in Pavla. Tudi večina druge opreme je mlajšega izvora. Tako oljna podoba Jezusovega rednika, sv. Jožefa, in skulptura Marije Kraljice ter celo kamnita figura sv. Marjete, ki bi že zaradi zgodovine vendarle morala biti starejša. Nekaj starih dragocenosti so iz cerkve leta 1899 odnesli tatovi, med drugim zlat kelih, ki ga je cerkvi podaril neki mornar. Patino tako najdemo samo še v kamnitem umivalniku iz leta 1803 v zakristiji in v krstilniku z letnico 1794. Postaviti ga je dal župnik Jožef Škerl. Tedaj je Suhorje že imelo stalnega kaplana.

Cerkev sv. Nikolaja.

Bil je to Stanislav Labus, ki je skrbel tudi za Ostrožno Brdo. Stroške zanj sta si vasi solidarno delili. Poleg bere so mu letno zagotovili še 174 goldinarjev in 49 krajcarjev plače. Podobno je bilo sto let pozneje s stroški za učitelja. Suhorje je prispevalo dve tretjini, Ostrožani pa eno tretjino.

Od svojih učiteljev se Suhorci še najbolj spominjajo rojaka in narodnega buditelja Jožeta Volka. Med poučevanjem na vaški šoli je napisal več kot 400 pretežno neobjavljenih pesmi. V njih na prisrčen način opeva domače kraje: »Od Vrem do Bistrice bom trgal rožice po hribih vrhovatih, rebricah mojih zlatih. Od Vrem do Bistrice sadil bom trtice, muškat in kraljevino, vsem samo žlahtno vino. Od Vrem do Bistrice so bistre mislice. Namesto reke - vina naj polna bo dolina.« Nekje drugje postavlja v

Suhorci ob žlahtnem vinu.
Arhiv družine Janeza Volka.

Suhorska Marija Kraljica.

Veliki oltar v cerkvi sv. Nikolaja

10 +	IIIIV
16 +✓	71 IIIIV
27 IIIV	88 IIIIV
32 III	0 IIIIV
45 III✓	100 IIIIV
50 III	1 00 0

Staroslovanska števila
po Antonu Pegamu.

ospredje rodno vas: »Od Ljubljane bele do Suhorja razteza se svet notranjski. Naš rod se trudi, koplje, orje ...« Suhorce tako postavi v samo središče Slovenije. Le kdo ne bi bil rad tam?!

Podobno bi lahko vas proslavil tudi Volkov stanovski kolega Anton Pegan iz Vipave, ki je na Suhorju preživel 15 let. Bil je razgledan in bister, da mu je škodilo, ob tem pa pravi talent za zamere. Šolarji so zaradi tega vse lisaste mačke v vasi klicali »Pegan«. Tudi v zasebnem življenju je bil posebež. Poročil se je kar s svojo deklo, šepavo Marijo Stavanja z Ostrožnega Brda. Ker je šepal ali čotal tudi sam, ju je bilo na sprehodih zabavno videti. Ona je čotala na melodijo: »Kar sem strila, prav sem strila«, on pa na refren: »Se kesam, se kesam!«. Peganov hobi je bilo zbiranje etnološkega gradiva, raziskoval pa je tudi oblike staroslovanske pisave. Imenoval jih je »križkrapis« in o njih napisal posebno razpravo. V njej je npr. prikazal star način pisanja števil. Petico je pomenila kljuka, desetico križ, število petdeset so naši predniki zaznamovali s petimi navpičnimi črtami, ki so bile vodoravno prekrizane. Tisoč so predstavili s krogom, ki je bil hkrati ideogram ali hieroglif za besedo jezero. Tisočaku zato npr. ponekod še danes rečejo »jezerač«. Krog je v avstrijskih časih pomenil tudi denarno enoto goldinar. Peganova babica, gostilničarka na Planini pri Ajdovščini, je tako imela na vratih zarisan ročaj zakrivljene palice s tremi prekrizanimi črtami, nad katerimi sta bila dva krogca. To je bilo treba brati kot: »Pastir mi dolguje 2 goldinarja in 30 krajcarjev«. Križ je poleg desetke pomenil tudi boga. Na vhodu v suhorsko šolo je bil vklesan skupaj s srčkom, kar je pomenilo, naj bog varuje to hišo. Včasih je učitelja Pegana pri razlagah tudi zaneslo. Navpično klesane črte s križem na začetku na podbojih istih vrat naj bi staroslovansko pomenile, naj bog čuva šolo tudi pred povodnijo, toda povodenj je bila zadnje, kar bi se suhorski šoli lahko pripetilo. Vas leži namreč vrh hriba.

Če je križ (+) v prvotnih staroslovanskih zapisih pomenil boga, naj bi kraž (X) pomenil staroslovanskega črta ali kasnejšega zlodeja. V 15. stoletju so, po Peganovem mnenju, ljudje cesarja Friderika III. šteli za dobrega, madžarskega kralja Matijo Korvina, ki je takrat plenil po slovenskih deželah, pa za slabega. Od tod slovenska fraza »Križkraž, kralj Matjaž«. V svoji razpravi se je lotil tudi razlage pogosto uporabljane besede »šment«. Po njegovem je šlo za staroegipčanskega boga Mentha. Ko so se Suhorci jezili nad neubogljivo živino z besedami »Šment naj te, ali boš že potegnili!«, so po Peganu uporabljali egipčanski stavek: »Aš Mentha te!« ali »Veliki Mentha naj te ukroti!« Te izraze da so med Slovane zanesli egipčanski in feničanski trgovci še v antičnem času. Zaradi podobnih domislic je učitelj Pegan veljal za čudaka in danes verjetno ne bi bilo nič drugače.

Nadaljevanje z II. delom »Ostrožno Brdo in tamkajšnja partizanska bolnica« bo objavljeno v naslednji številki revije Kras!

Uredništvo

Viri

Koman, Stane; 1979: Kozjane, partizanska vas v Brkinih.- uredil avtor, Sežana
Osnovna šola Pregarje; 2001: Partizanska bolnica Zalesje
Pegan, Anton; 1902: Hieroglifi, klino- in križkrapis v Slovencih, neobjavljeno gradivo
Postojnsko okrajno glavarstvo; 1889: Postojna
Premrl, Božidar; 2006: Učitelj Anton Pegan.- Vipavski glas št. 79
Status animarum občine Brezovica, Župnijski arhiv Slivje
Trebec, Nada: Potovanje po naših vaseh - Ostrožno Brdo.- Snežnik št. 153/2003
Informatorji in svetovalci: Kristina Dekleva, Suhorje; Irena Požar, Božo Premrl, Ljubljana; Postojna; Milka Tavčar, Suhorje; Albin Vatovec, Postojna; Janez Volk, Suhorje; Jože Volk, Ostrožno Brdo.
www.suhorje.si

Drago Kolenc, prof. psihologije - Tržaška 40, 6230 Postojna

Iz roda v rod

ŠPARGLIJADA IN ŠE KAJ V BRESTOVICI PRI KOMNU

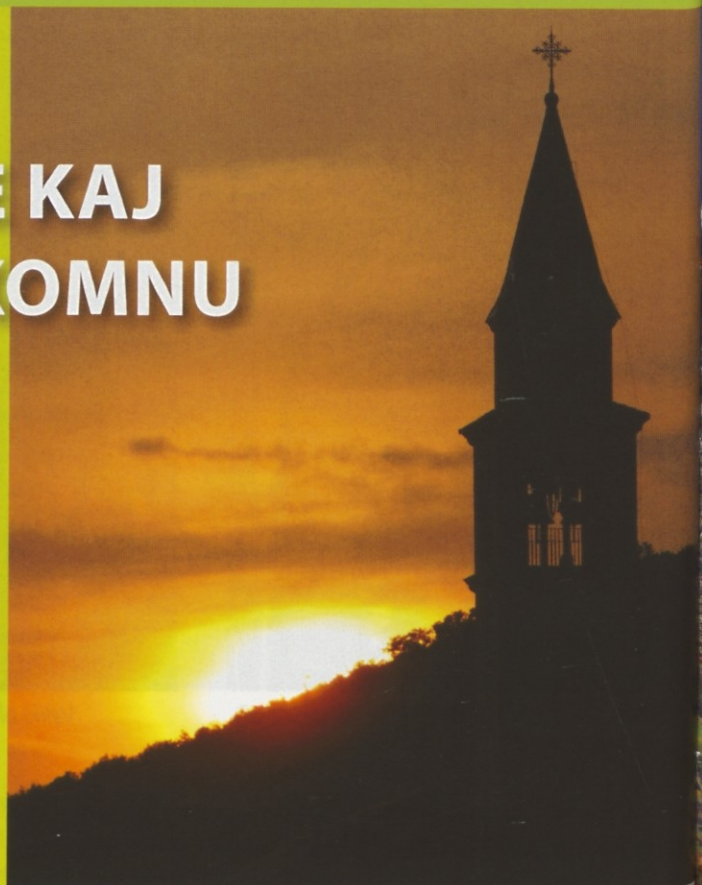
Stane Švigelj

Divji šparglji ali brščike, kakor jim pravijo Slovenci na italijanski strani, so s šparglijado, ki jo organizira Turistično društvo Brest, precej pripomogli k temu, da je Brestovica pri Komnu postala pravo malo kulinarčno središče jedi iz divjih špargljev. Tradicija nabiranja in pripravljanja te okusne rastline je med Kraševci že dolgo uveljavljena, za celince pa prepoznavnejša in priljubljena šele v zadnjem času. Do nedavnega so šparglje umeščali le v Istro, kar je po svoje upravičeno, saj tam poženejo prvi. Na Krasu prvi mladi poganjki poženejo v Brestovici pri Komnu, ki je na Krasu morju najbližja, tako po razdalji, kakor po nadmorski višini. Le 58 m nad morjem stoji cerkev sv. Lovrenca, ki je hkrati vaški zavetnik. Še nižje, le 30 m nad morjem, je zaselek Klariči, poznan po črpališču vode, ki jo pijemo na Krasu in po nekdanjem maloobmejnem prehodu s sosednjo Italijo.

Je pa tako, da naravne danosti same po sebi še niso dovolj. Potrebne je precej truda, dobre volje in predvsem skupinskega duha ter ustvarjalnosti. In prav ta kombinacija je recept za uspeh.

Družina je pestra in jo sestavljamo tisti pravi Brestovci, ki so se tukaj rodili, tisti ki so tukaj našli ljubezen svojega življenja, in tisti, ki nam je Kras tako pri-rasel k srcu, da smo si ga izbrali za novi dom in delovno okolje. Verjetno gre prav v tej raznolikosti, predvsem pa medsebojni strpnosti in spoštovanju iskati vzroke za uspeh. Vsakdo med nami je dodal svoj kamenček k mozaiku.

Kraške gospodinje znajo šparglje pripraviti po številnih receptih, ki prehajajo iz roda v rod, ali pa so posameznikova izvirna ideja. Z idejo, da bi jih predstavili sosedom in prijateljem v vasi, nas je Ivan hitro prepričal, naše ženske pa še bolj imenitno izpeljale. Razstava in pokušina izjemnih mojstrov in naših deklet in žen, pospremljenih z izbranimi vini naše doline, so utemeljili prvo Br'stovsko šparglijado pred petimi leti. Da pa svojih mojstrov in ne bi skrivali, temveč bi jih pokazali še drugim, smo se odločili, da organiziramo šparglijado, na katero povabimo vse ljubitelje divjih špargljev. In smo jo. Spretnost in domišljija naših deklet in žen nista bili vprašljivi, kajti kdo le, če ne one, imajo obilico izkušenj pri pripravi jedi.

Zgoraj: Cerkev vaškega zavetnika sv. Lovrenca v večerni zarji.
Na sredini: Postavljanje prvomajskega mlaja. - Fotografiji: Irena Švigelj
Spodaj: Brezskrbna otroška igra. - Fotografija: Peter Jerin.

*Panorama Brestovice pri Komnu, v ozadju levo zgoraj Sela na Krasu in v sredini fotografije spomenik Cirje nad Mirnom.-
Fotografija: Marjan Petek*

Zavedanje, da prirejamo javno prireditve, zahteva brezhibno organizacijo. Organizacijski vidik prireditve je bil sprva videti dokaj zapleten. Vendar smo pozneje z združenimi močmi in po načelu vsak med nami nekaj zna, tudi ta problem obvladali in premagali nekaj birokratskih ovir. Vsakemu posamezniku smo dodelili svojo nalogo, ki jo je ob svojem času brezhibno opravil. In tudi šparglji so nam pomagali in pravočasno pokukali na plan, da smo jih lahko nabrali dovolj.

Nabiranje špargljev se začne teden dni pred prireditvijo. Mehki del tistih prvih je treba takoj natrgati na koščke in zamrzniti. Špraglji, shranjeni kot rože v vazi namreč, vsak dan malo olesenijo in jih je vedno manj, še huje pa je, da se lahko usmradijo in tako postanejo neprimerni za uporabo. Tako tiste prve, očiščene in takoj zamrznjene, uporabimo za frtajlo z jajci in s panceto. Tiste druge, ki jih nabereimo pozneje, le dan ali dva pred prireditvijo, uporabimo za vse ostale kulinarčne dobrote ali pa jih v šopkih sveže ponudimo v prodajo.

Da postati kralj ali kraljica špargljev v Brestovici ni enostavno, dokazujejo številne praske na rokah nabiralcev, ki jih »pridobijo« kljub uporabi zaščitnih rokavic. Na telesa nabiralcev se lahko prisesejo nadležni in v zadnjem času tudi nevarni klopi, ob močnejših sončnih žarkih pa se morajo nabiralci paziti tudi kakšnega modrasa, ki se v tem času že nastavlja prvim

močnejšim sončnim žarkom. Enega izmed takih čuvarjev špargljev si je še vedno moč ogledati trajno shranjenega v steklenici, namočenega v alkoholu.

Vse naštete nevarnosti ne vzamejo poguma nabiralcem, ki večer pred špargljado na uradno tehtanje v vaško šolo prinesejo vse, kar so nabrali do tedaj. Vse natančno - ali zamrznjeno in vakumirano v vrečkah ali pa povezano v šopke, ki imajo normirano skupno težo in dolžino stebelc rastlinice. Tehtanje je namreč še kako pomembno. Posameznika, ki sta pri svojem delu najuspešnejša, postaneta kralj in kraljica špargljev, z naslovom pa se ponašata do prihodnje prireditve.

Datum zdaj že tradicionalne špargljade smo povezali z vsakoletnim spomladanskim premikanjem ure, to je zadnjo nedeljo v mesecu marcu. Doslej nam je bila narava naklonjena, le enkrat pa smo prireditve morali prestaviti, ker šparglji še niso hoteli zrasti. Zelo pa smo veseli tega, da je naša Br'stovska špargljada pritegnila dovolj velik krog ljubiteljev te kulinarčne specialitete, kar dokazuje velik vsakoleten obisk iz vse Slovenije in iz zamejstva.

Hkrati s špargljado naše društvo prireja **Brestovsko koloosmico, kolesarsko prireditve,** ki povezuje obe strani: slovenske in italijanske prebivalce. Kolesarji prevozijo 27 km dolgo progo po kraških koloovozih, trikrat prečkajo državno mejo in se ustavijo na

Natančno merjenje obsega nabranih špargljev za osvojitve vsakoletnega naslova kraljice in kralja špargljev.

Brestovska gospodinja Cvetka s pomočnicama.
Fotografije: Arhiv TD Brest

kraški osmici pri naših slovenskih rojakih in prijateljih v Mavhinhah, Cerovljah ali Medji vasi. S tam delujočimi slovenskimi zamejskimi društvi: Cerovlje - Mavhinje, Timava Medja vas in Kremenjak iz Jamelj smo navezali zares pristne in prijateljske vezi. Po padcu meje so se namreč znova začele navezovati prej na silo pretrgane vezi in povezave. Kolesarska karavana se vrne na cilj v Brestovico dobesedno »s kolesom na šparglje«, kot je nekdo duhovito zapisal na enem izmed spletnih medijev. Koloosmica je obenem uvodna prireditev v vsakoletno akcijo Slovenija kolesari pod pokroviteljstvom Turistične zveze Slovenije in Olimpijskega komiteja Slovenije.

Pri organizaciji obeh prireditev nam na pomoč priskočijo komenski gasilci, ki poskrbijo za urejanje prometa in nekaj kontrolnih točk na progi.

Turistično društvo Brest je organizator vsakoletnega Pohoda po sledih soške fronte, ki je časovno umeščen na jesensko premikanje ure oziroma zadnjo nedeljo v oktobru. Ker je Brestovica na črti soške fronte, je zapuščina velike vojne zares obsežna. Pohodniki prehodijo 14 km dolgo progo, na kateri si ogledajo številne kaverne, strelske jarke, Grofovo jamo s kapniki na naši strani in Pejco jamo na italijanski strani. Pot jih med drugim vodi skozi omenjene italijanske vasi, kjer jih okrepčajo naši rojaki. Na cilju ob vaški šoli pohodnike, utrujene od dolge poti, a običajno sila zadovoljne z videnim in doživetim, okrepčamo s kraško joto in kozarcem terana. Pohoda se vsako leto udeleži med štiristo in petsto pohodnikov in je ob Šparglijadi s Koloosmico najpomembnejša prireditev Turističnega društva Brest.

Celotna trasa je vključena v čezmejni projekt Poti miru in temu primerno označena s kašipoti in dvojezičnimi turističnimi opisi krajevnih in zgodovinskih

znamenitosti. Več o projektu je mogoče prebrati na spletni strani: <http://www.potimirunakrasu.info>.

V povezavi s soško fronto smo pred dvema letoma gostili sina češkega vojaka, ki se je prav tu boril na strani avstroogrske armade. Pripravili smo češki večer, na katerem nam je predstavil svojo knjigo, ki natančno opisuje boje in razpoloženje na fronti, in postavili trijezično informacijsko tablo, ki stoji pod vznožjem Gredine.

V okviru društva smo se lotili še izdaje monografske publikacije. Tako je v minulem letu nastala monografija z naslovom »Brestovica pri Komnu, nje hiše in njih prebivalci skozi čas«. Knjižica povzema kratko zgodovino in opis vasi, se poglobi v nastanek in pomen hišnih imen in pripoveduje o zanimivi in razgibani zgodovini vasi, njenih prebivalcih in bogatem ljudskem izročilu. Avtorji Andrej Arko, Lucija in Cvetka Filipčič ter Darja Zavadlal so na podlagi pripovedi najstarejših vaščanov, s pomočjo zapisov iz cerkvenih knjig in s strokovno interpretacijo obdelali zahtevno vsebinsko področje. Monografijo so z verzi obogatili domači literarni navdušenci, medtem ko jo fotografije posameznih hiš in predelov vasi bralcem še slikovno približajo. Predstavitve monografije je bila v domači vasi in v komenski knjižnici. Izposoditi si jo je mogoče v vseh enotah sežanske Knjižnice Srečka Kosovela.

Na kulturnem področju se v vasi lahko pohvalimo s čisto pravim gledališčem. Doslej je naša gledališka skupina na oder postavila tri igre. Dve je režiral Peter Militarev, tretjo - z naslovom Darilo - pa je režirala naša Darja Zavadlal. S to igro smo lani nastopili v domači vasi, nato pa še v Komnu, Materiji v Brkinih, Medji vasi in Mavhinhah v Italiji in na grajskih večerih v Štanjelu. Vsakokratno topel aplavz in zadovoljstvo obi-

skovalcev je bilo največje priznanje za številne zimske večere, ki so jih igralci in tehnični del ekipe preživel v vaški šoli na vajah.

Društvo vsako leto pripravi ponovnoletno srečanje starejših vaščanov s kulturnim programom in obujanjem spominov na mlade dni, strokovno ocenjevanje in degustacijo vina, ki ga izmenično pod strokovnim vodstvom enologov iz Slovenije in Italije pripravimo enkrat letno v Brestovici ali Medji vasi, odpravimo se na izlet in pripravimo Brestovsko olimpijado, kjer se s soslednjimi vasi pomerimo v metanju škrl, nogometu, namiznem tenisu in briškoli.

Udarniško delo ali »rabuta« je bilo v preteklosti pravzaprav edini mogoči način zadostitve skupnih potreb vaščanov. Na srečo se je danes kljub močno spremenjenemu ritmu življenja ohranilo kot zelo pomemben prispevek h gradnji in vzdrževanju za vas pomembnih objektov. Najpomembnejši med njimi je zagotovo stara vaška šola v Brestovici. Ta je namreč nazadnje postala pravi vaški dom, po tistem, ko so vaščani svoje prvotne vaške prostore združenega doma hočeš nočeš prepustili trgovskemu podjetju Preskrba Sežana, ki je v vasi odprlo danes že ne več delujočo trgovino z živili. Vaška šola in nedavno zgrajeno šolsko igrišče z okolico zato lahko postajata osrednje prizorišče, kjer se odvijajo številne prireditve. Med njimi je zagotovo na prvem mestu vaški praznik. Vaščani ga praznujemo na dan sv. Lovrenca, vaškega zavetnika, po katerem je poimenovana večja izmed obeh cerkvâ v Brestovici. Druga, manjša cerkev sv. Anastazije, je bila v minulem letu deležna temeljite prenove in je ena izmed najmarkantnejših točk pohoda.

Obujanje kulturno-etnoloških praznovanj in prireditev v vas pritegne vaščane, ki so se v preteklosti

iz vasi izselili, da bi si poiskali delo ali ustvarili družino, in številne druge obiskovalce, ljubitelje narave in kraške pokrajine. Tovrstno odpiranje vasi smo prepoznali kot priložnost, da se v vasi obudijo številne dejavnosti, ki so nekoč že cvetele, potem pa iz različnih razlogov zamrle. Velik prispevek je nedvomno zgraditev zmogljivih internetnih povezav, kar izboljšuje pogoje za delo. Nad vse pomembna pa je zagotovo podpora in naklonjenost komenske občine, ki jo občutimo pri izvedbi naših projektov.

Nekaj starih in zapuščenih hiš v vasi so od dedičev odkupili Slovenci iz notranjosti države in Italije, ki jim zdaj vračajo nekdanji videz z vsemi arhitekturnimi posebnostmi, kakršne veljajo za ta del Krasa. Med njimi so taki, ki prihajajo le ob koncu tedna, in taki, ki so si v vasi našli nov dom. Velika skrb za kulturno in stavbno dediščino Krasa in hkraten gospodarski napredek vasi je tisti povezovalni element, ki zagotavlja, da bo Brestovica ostala prijazen dom za vse tiste, ki so se v vasi rodili, za tiste, ki so v vasi našli ljubezen svojega življenja, in za tiste, ki so jih v vas vrnilo družinske vezi ali pa jih je v vas pripeljala ljubezen do Krasa in kraške pokrajine.

Vse številčnejši obiskovalci vasi se lahko z gotovostjo nadejajo prijaznega gostoljubja in mikavne lepote kraške vasice Brestovica pri Komnu z njeno čudovito okolico.

* Več o Brestovici pri Komnu in dejavnostih Turističnega društva Brest boste zvedeli na spletni strani: www.brestovica.com

Stane Švigelj - predsednik Turističnega društva Brest, Brestovica pri Komnu

VPLIV FITOFARMACEVTSKIH SREDSTEV

Matej Trobec

V zadnjih letih opazamo tako v Sloveniji, kot tudi širom po svetu zmanjševanje števila čebeljih družin. Vzroki so številni - od različnih bolezni, ki napadajo čebele (in se z globalizacijo hitro širijo), neugodnih vremenskih razmer (zadnje čase je vreme vedno bolj nestanovitno, vedno večji so odkloni od dolgoletnega povprečja), neugodne zakonodaje, ki pogosto ni ravno spodbudna za mlade čebelarje in seveda do pretirane uporabe fitofarmaceutskih sredstev.

Kaj so fitofarmacevtska sredstva?

Fitofarmacevtska sredstva (FFS) predstavljajo širok nabor kemijskih snovi, ki jih uporabljamo v kmetijstvu. Po domače jih imenujemo pesticidi, definicija v zakonu pa je naslednja: *fitofarmacevtska sredstva so v končni obliki aktivne snovi in pripravki, ki so namenjeni za varstvo rastlin oziroma rastlinskih proizvodov pred škodljivimi organizmi oziroma preprečevanju delovanja škodljivih organizmov; vpliv na življenjske procese rastlin, drugače kot s hranili; ohranjanje rastlinskih proizvodov, če niso predmet drugih predpisov; zatiranje nezaželenih rastlin, delov rastlin, zadrževanje ali preprečevanje nezaželene rasti rastlin.*¹

Glede na njihovo namembnost delimo fitofarmacevtska sredstva v več skupin in sicer: **herbicide** (namenjeni so za zaščito rastlin pred pleveli), **insekticide** (namenjeni so za zaščito rastlin pred žuželkami), **fungicide** (namenjeni so za zaščito rastlin pred glivam) ter ostale skupine².

Glede na kemijsko sestavo gre pri FFS za veliko različnih skupin kemikalij. Razlikujejo se po sestavi, pridobivanju in delovanju. Med prve insekticide so spadale naravne snovi, kot so **piretrini** (najdemo jih v dalmatinskem bolhaču in krizantemi), pozneje so uporabljali tudi nekatere najnevarnejše strupe, kot so zloglasni **dioksin**, ki so ga Američani na veliko uporabljali v Vietnamu, njegove posledice pa so vidne še danes, saj se tam še po skoraj petdesetih letih rojevajo mutirani otroci. Večini pa je verjetno poznana tudi dioksinska afera, ki je pred nekaj meseci izbruhnila v Nemčiji, ko naj bi se dioksin pojavil v krmi za prašiče. TCDD (tetrakloro dibenzodioksin) je celo ena najbolj strupenih snovi, ki jih je izdelal človek (še nevarnejši so nekateri živčni strupi, kot je - recimo - VX).

Danes so v uporabi predvsem selektivno toksične snovi, ki naj za človeka ne bi bile nevarne, zelo strupene pa so za žuželke (torej tudi za čebele). Taki so, na primer, neonikotinski insekticidi.

Insekticidi

Ker so čebelam nevarni predvsem insekticidi, se v prispevku osredotočam zlasti na te snovi.

Današnji sodobni insekticidi so živčni strupi, ki učinkujejo predvsem na nevretenčarje, nekateri pa delujejo tudi na hladnokrvne vretenčarje, medtem ko so za človeka in za toplokrvne živali dokaj nenevarni. Vendar je v kmetijstvu dejansko škodljivih samo nekaj vrst žuželk (uši, pršice, kobilice ...). Insekticidi pa so enako uničujoči za vse žuželke - tako za »škodljivce«, kot tudi za njihove naravne sovražnike (ose) in žuželke, ki oprahujejo rastline (čebele). Poleg tega so čebelam nevarne že nižje koncentracije insekticidov, kot pri zajedavcih na rastlinah. Zajedavca mora namreč insekticid ubiti ali vsaj toliko ohromiti, da se ni več sposoben prehranjevati. Pri čebeli pa je dovolj že, da je s strupom prizadeta njena orientacija in da se zaradi tega ni sposobna vrniti v panj. Zunaj panja pa čebela ne preživi prav dolgo. Tako je za čebelo lahko usoden že samo prelet sveže poškropljenega sadovnjaka ali polja, tudi če se tam ne ustavlja!

Imidakloprid in neonikotinoidi

Imidakloprid je danes verjetno najbolj uporabljan insekticid. Tako kot večina »sodobnih« insekticidov spada v skupino neonikotinoidov. V uporabo je prišel v začetku 90. let prejšnjega stoletja, pod različnimi tržnimi imeni, pri nas pa je najbolj poznan kot Gaucho®. Že kmalu so ga francoski čebelarji razglasili za glavnega krivca za izginjanje čebel. Francija je bila prva država, ki je prepovedala njegovo uporabo. Že leta 1999 je francoski minister za kmetijstvo prepovedal uporabo imidakloprida za škropljenje sončnic. Imenoval je tudi strokovno komisijo, ki se je ukvarjala s to tematiko in v

Protesti francoskih čebelarjev v Parizu, 2000

NA ČEBELE

Čebele so pomembne oprasovalke sadnega drevja, vendar je sedaj za čebele obisk sadovnjakov lahko že tvegano početje.
Fotografija: Matej Trobec

svojem končnem poročilu leta 2003 zapisala, da »imidakloprid predstavlja resno tveganje za čebele«³. Naslednje leto je prepoved uporabe razširil še na nekatere druge rastline, tudi koruzo. V francoski študiji iz leta 2006 so našli ostanke imidakloprida kar v 49% odstotkih vseh preiskovanih čebeljih družin in je bil daleč najpogostejše najdeni insekticid.

Leta 2008 so v nekaterih predelih južne Nemčije izgubili kar dve tretjini čebeljih družin. Izkazalo se je, da sta glavna krivca klotianidin in imidakloprid. Po nemškem zgledu so istega leta še nekatere države (tudi Slovenija!) prepovedale uporabo imidakloprida, klotianidina, tiametoksama in fipronila.

Mrtve čebele pred panji.

Različne študije so pokazale, da se smrtna doza pri zaužitju imidakloprida pri čebelah začne pri 4 ng (nanogram) na čebelo⁴ oziroma povedano drugače: 50µg imidakloprida pobije 1 kilogram čebel (12.000 do 13.000 čebel). Že 100 krat manjše doze tega insekticida pa lahko privedejo do vedenjskih sprememb čebel, kot so izguba spomina in orientacije. Zastrupitve tudi zelo oslabijo imunski sistem, kar pomeni, da so čebele bistveno bolj občutljive za bolezni. To so subletalne zastrupitve, ki se pogosto pokažejo šele nekoliko pozneje od zastrupitve in jih je prav zaradi tega težje odkriti.

Dodaten problem je tudi zelo dolga razpolovna doba teh strupov. Neonikotinoide lahko zaznamo v tleh še tri leta po tem, ko so bili zadnjič uporabljeni. Poleg tega spadajo med sistemske insekticide, kar pomeni da jih rastlina s koreninami posrka iz zemlje, nato pa se nanagajo v vseh delih rastlin. Tako že enkratno škropljenje lahko povzroči, da so enoletne kulture čebelam nevarne vso sezono.

Leta 2010 je Evropska komisija sprejela direktivo⁵ o uporabi navedenih škropiv, vendar pa direktiva govori samo o previdnostnih ukrepih, nič pa ni v njej zapisanega o prepovedi njihove uporabe.

Sedaj je v Sloveniji ponovno dovoljena uporaba imidakloprida, na trgu pa sta dve fitofarmacevtski sredstvi (FFS) z imidaklopridom. Prav tako sta dovoljena tudi klotianidin in tiametoksam. Slednji je na trgu kar v šestih preparatih⁶

Po svetu nastajajo številna združenja (predvsem v povezavi s čebelarstvi in naravovarstveniki), ki se zavzemajo za popolno prepoved neonikotinskih pesticidov. Vendar pa je pot do tega uspeha verjetno še zelo dolga, saj proizvajalci pesticidov pogosto vladne organe prepričujejo s svojimi študijami,

ki imajo običajno diametralno nasprotno rezultate, kot jih ugotavljajo in navajajo neodvisne ustanove. A tudi gospodarski interesi so danes žal precej močnejši kot je sobivanje z naravo.

Škropljenje

Zakon o FFS izrecno navaja, da je treba fitofarmacevtska sredstva uporabljati v skladu z navodili na embalaži. V navodilih običajno piše, da je škropljenje dovoljeno le zgodaj zjutraj in zvečer, prepovedano je tudi v premočnem vetru. V času cvetenja je tudi prepovedano škropiti s snovmi, ki so nevarne za čebele.

Četudi zakon jasno predpisuje kazni za kršitelje, žal še vedno nemalokrat vidimo prizor, ko nevestni kmetje ali pa lastniki vrtov in sadovnjakov škropijo svoje rastline sredi belega dne.

Vprašljivo je tudi jutranje škropljenje, saj čebele že zelo zgodaj zapustijo panj. Na sploh zelo problematično pa je škropljenje z neonikotinodi, saj se ti še po več mesecih nahajajo v rastlinah.

Genetsko spremenjene rastline

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je začel hiter razvoj genetskega inženiringa. Prelomno leto je bilo 1983 z odkritjem PCR (analizna metoda za DNK). Najprej je bil genetski inženiring vezan na medicinsko-farmacevtsko področje. Že zelo kmalu pa je prodril tudi v živilsko industrijo, še posebej v poljedelstvo.

Ideja je bila pridobiti rastline, ki bodo dajale večji pridelek, ki bodo manj zahtevne za gojenje in bolj odporne proti škodljivcem. V genom neke rastline so vstavili tuj gen (na primer iz bakterije), ki je dal rastlini neko novo lastnost. Prva transgena rastlina je bil leta 1986 tobak⁷, ki je bil odporen na herbicide. Plantaže tobaka so tako lahko na veliko škropili s herbicidi, ki so uničili plevel, tobak pa je ostal neprizadet.

Pozneje so se pojavile še rastline, odporne na škodljivce. Te rastline same proizvajajo strup, da nato ubije žuželke, ki bi sicer zajedale rastlino. Strup pa se (v različnih količinah) nahaja v vseh delih rastline, tudi cvetovih in v cvetnem prahu, kar predstavlja veliko nevarnost za čebele. Prav zato mnogi strokovnjaki že opozarjajo o škodljivosti genetsko spremenjenih rastlin za čebele.

S stališča prehrane so genetsko spremenjene rastline sicer precej boljše rešitev kot množična uporaba pesticidov, saj človek tako zaužije bistveno manj strupenih snovi, je pa njihov vpliv na celoten ekosistem lahko katastrofalen. Prav zato bo potrebnih še veliko raziskav, da bi razumeli vpliv genetsko spremenjenih rastlin na okolje - tudi na čebele.

Naše izkušnje

Zaradi veliko novih vinogradov je Štanjel postal dokaj neugodna lokacija za prezimovanje čebel. Velik problem je predvsem, ker so avgusta, ko je škropljenje trt intenzivno, že prisotne zimske čebele. Če zastrupitev

ni zelo huda, jo ne opazimo takoj. Ko pa letne čebele odmrejo in bi morale ostati zimske, je teh zelo malo: bodisi, ker so že pomrle zaradi zastrupitve; bodisi, ker so zaradi tega oslabiljene in ne preživijo zime.

Zima v letih 2007/2008, ki se jo veliko čebelarjev spominja z grenkobo, je tudi v Čebelarstvu Trobec terjala visok davek. Opazna razlika pa je bila med lokacijama, kjer so prezimovale čebele. Medtem, ko je v Štanjelu odmrl skoraj polovico družin, izgubili smo jih namreč več kot 30, so bile v prevoznem čebelnjaku v Volčjem Gradu izgube zanemarljive. Po tej katastrofi nismo čebel nikoli več prezimovali v Štanjelu in tudi črni scenarij se ni več ponovil.

V našem primeru je sicer težko zanesljivo trditi, da so bila za izgube kriva izključno fitofarmacevtska sredstva. Morda so bili povzročitelji pomora tudi drugi dejavniki? Vendar je bila zima v letih 2007/2008 precej nenavadna (dokaj topla, marca pa je nastopih hud mraz) tako v Štanjelu kot tudi v Volčjem Gradu, vse čebele so imele enake zaloge hrane in vse so bile enako zdravljene proti varoji.

Danes smo prišli do točke, ko se moramo čebelarji v širokem loku izogibati vsem vrstam poljedeljski površin, poljem, sadovnjakom, vinogradom in domačim vrtičkom. Za čebele je tako najbolje, če so nekje sredi gozda, daleč stran od vasi in od obdelovalnih površin. Veliko ljudi je že ozaveščenih, vendar pa lahko en sam med stotimi drugimi s svojo neozaveščenostjo povzroči veliko škodo in pomor vseh bližnjih čebel.

Dopisano 13. maja 2011

V zadnjih dneh je na območju Prekmurja prišlo do množičnih pomorov čebel. Prizadetih je bilo vsaj 2500 čebeljih družin. Laboratorijski izvidi so pokazali, da je krivec **klotiandin**, s katerim je bilo obdelano seme koroze.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je zato 29. aprila 2011 prepovedalo uporabo semen koroze in oljne ogrščice, tretiranega z aktivnimi snovmi imidakloprid, klotianidin in tiametoksam. Prepovedalo je tudi nekatera škropiva, ki vsebujejo navedene snovi.⁸

Uporabljeni viri

- 1 - <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200735&stevilka=1889>
- 2 - http://sl.wikipedia.org/wiki/Fitofarmacevtska_sredstva
- 3 - http://en.wikipedia.org/wiki/Imidacloprid_effects_on_bee_population#Other_Studies_on_Imidacloprid_and_Bees
- 4 - <http://en.wikipedia.org/wiki/Imidacloprid>
- 5 - <http://www.furs.si/law/EU/ffs/eng/annexl/direktive/direktive/32010L0021sl.pdf>
- 6 - http://www.uradni-list.si/files/RS_-2011-022-00901-OB~P001-0000.PDF
- 7 - http://en.wikipedia.org/wiki/Genetically_modified_plant
- 8 - <http://www.zekos.si/ekolosko-kmetijstvo/aktualno/so-lahko-gensko-spremenjene-rastline-krive-za-mnozicno-izginotje-cebel/>
8. - <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201131&stevilka=1490>

ŠTREKLJEV NAGRAJENEC ZA LETO 2011

DR. ENGELBERT LOGAR

Štrekljev nagrajenec za leto 2011 mag.dr. Engelbert Logar med nagovorom po prejetju nagrade, na desni kraška družina v nošah.

V kulturnem domu v Gorjanskem so v nedeljo, 12. junija 2011, podelili enajsto Štrekljevo nagrado. Za izjemne dosežke na področju zbiranja in ohranjanja slovenskega ljudskega blaga v pesmi in besedi jo je prejel mag. dr. Engelbert Logar iz Suhe (Neuhaus) na avstrijskem Koroškem. Je priznan glasbeni etnolog, strokovnjak za ljudsko pesem, vsestranski zborovodja in mentor pevskih zborov ter skupin, ki je veliko pesmi tudi sam uglasbil oziroma priredil za svoje skupine. Za nagrado sta ga predlagala Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in Krščansko kulturna zveza, oba iz Celovca v Avstriji. Nagrajencu je nagrado izročil predsednik Odbora za Štrekljevo nagrado in župan občine Komen Danijel Božič, nakar se mu je dr. Engelbert Logar zahvalil za podeljeno nagrado. Njegova zahvala je objavljena v nadaljevanju tega sestavka.

O pomenu Štrekljeve nagrade je spregovoril direktor Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti mag. Igor Teršar. Nagrajenčevo ustvarjalnost pa je predstavila Jasna Vidakovič, Štrekljeva nagrajenka v letu 2007.

Prireditve je obogatil s svojim nastopom Oktet Suha, ki ima v svojem bogatem programu tudi pesmi nagrajenčevih priredb. Povezala pa jo je s svojstvenim in občutenim povezovanjem Ana Godnik iz Komna.

Štrekljev nagrajenec za leto 2011 mag. dr. Engelbert Logar je povedal:

»Vidim, da Slovenci - koroški, štajerski, primorski, ljubljanski, dolenski, prekmurski - v Evropi prispevamo h kulturi več, kot bi bilo pričakovati; vsekakor več, kot prispevajo v povprečju predstavniki drugih narodov in ljudstev. Vsako leto izide veliko slovenskih knjig in tiskovin, imamo izredno bogato glasbeno dogajanje, dobre glasbene šole, smo priče

visokim dosežkom v literaturi, nastajanju novih filmov, sinhronizacij, odrskih predstav, umetniško kreativnih projektov, ustvarja se popularna in umetna glasba, imamo veliko število društev in pevskih ter godčevskih skupin.

Veliko teh vrhunskih dosežkov v naštetih strokah je možnih le zaradi družbe, dobre vpletenosti posameznikov v socialni sistem odobravanja in pohvale, včasih tudi kritike. Socialni sistem, ki sloni zlasti na solidnih čustvenih tleh urejenega in ubranega domačega petja in muziciranja, ki pomirja duhove ob emocionalnih političnih bitkah, ki tolaži ob osebnih težkih situacijah, ki zbira družine v posebnih trenutkih, ki zabava ob zimskih večerih, ob delu ali slavnostnih nastopih in na prireditvah, ki človeka plemeniti in ga dela ponosnega, da so pevci predniki ustvarili toliko lepega in da z ljudsko pesmijo prenekaterikrat prednjačimo pred narodi sosed.

Nismo mojstri v gospodarstvu, nismo mojstri velikosrčnega tolerantnega sožitja v lastnih vrstah, smo precej trmasti in tako prijazni, da soseda nenehno nagovarjamo v njegovem jeziku, na primer na Koroškem, in zelo radi zatajimo svoje korenine! Nemcem zelo prihajamo nasproti in mimogrede pozabljamo, da smo jezikovno ogroženi, da bi morali slovenstvo živeti zavestneje. Udajamo se vse preveč letargiji, češ da zaradi majhnosti ne moremo ničesar spremeniti.

Ni res! S tem moramo končati in se zgledeovati po naših velikih likih, na primer nekaterih prejemnikih Štrekljeve nagrade, kot so Merku, Matičetov, Dolenc. Koliko krajev je prehodila Zmaga Kumer, vztrajno zbirala in objavljala, vračala, kar je pri ljudeh zapisala dragocenega. Hvaležen sem Julijanu Strajnarju, Mirku Ramovšu pa tudi Jerku Bežiču in predstojniku inštituta v Gradcu Wolfgangu Suppanu, ki so mi bili kot učitelji, pa tudi kot ljudje za vzgled, pa še Jasni Vidakovič, ki se brezpogojno trudi, da bi dobila ljudska pesem in glasba pravo mesto tudi v medijih, radiu. Pravkar je izšla njena izredno lepa antologija ljudske pesmi in glasbe na Slovenskem, ki bi ji jo v Avstriji lahko samo zavidali.

Nismo mojstri pohvale, priznanja, hvaležnosti do dosežkov posameznikov iz naših lastnih vrst. Prevečkrat smo obrnjeni v pridobitništvo, v hojo na delo s trebuhom za kruhom. Smo zamotani s prepiri, nepotrebnimi kritikami in replikami. Če bi se Štrekelj v Gradcu ravnal po tem, ne bi bil mogel izdati takega zaklada slovenske ljudske pesmi, ki pa se je od tedaj razvijal naprej, razširjal, pomnoževal in živi danes nekoliko drugačno življenje.

Torej je potrebnih še naprej dosti ur dela in truda posameznih zbiralcev, da se te nove oblike zajamejo, dokumentirajo, analizirajo, natisnejo in da nas plemenitijo tudi v prihodnosti.

Gojimo domače petje še naprej!«

LJUBITELJSTVO SE PREPLETA Z ZNANOSTJO

Igor Teršar

O pomenu Štrekljeve nagrade je govoril direktor Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti mag. Igor Teršar.

Stopetindvajset let mineva od tedaj, ko je dr. Karel Štrekelj za tisk na osnovi zapuščine Stanka Vraza začel pripravljal zbirko slovenskih ljudskih pesmi. Že leto kasneje je v časniku objavil Prošnjo za narodno blago in z njo pozval ljudi k zbiranju tistega, kar danes v znanosti označuje izraz folklor. S tem je začrtal ne le poti znanstvene misli v folkloristiki in deloma v etnologiji ter drugih vedah, temveč je vplival tudi na razvoj ljubiteljske dejavnosti - predvsem tiste, ki je vezana na poustvarjanje pesemskega in z njim prepletenega izročila. Njegova Prošnja za narodno blago je nagovorila tedanje izobražence k nepoklicnemu delu - k zbiranju gradiva na terenu. Nedvomno je šlo pri tem za ljubiteljsko delovanje, pri čemer je bistveno, da tisto, kar delaš, ljubiš. Da se prostčasno ukvarjaš s stvarmi, ki so ti ljube, da si ljubitelj tistega, kar počneš in da se z ljubeznijo ukvarjaš z dejavnostmi, ki jih imaš rad. Si torej ljubitelj in predstavljaš del ljubiteljstva, mišljenega v najzlahajnejšem pomenu te besede.

Ob tem, da se je dr. Karel Štrekelj ob službeni obveznosti z dodatno ljubeznijo ukvarjal z zbiranjem folklornega gradiva in raziskovanjem folklorne ter k podobnim ljubiteljskim dejanjem spodbujal druge, je s svojimi nasledniki

bistveno zaznamoval razvoj dela aktivnosti, ki jih danes na Javnem skladu R Slovenije za kulturne dejavnosti umeščamo na področje folklorne dejavnosti. Če bi se folkloristika in etnomuzikologija na Slovenskem razvijala v druge smeri, kot sta se, bi se nedvomno v druge smeri razvijala tudi dejavnost pevskih skupin, ki se ukvarjajo s poustvarjanjem ljudskih pesmi. Te skupine, ki v različicah iz svojih domačih okolij prepevajo mnoge pesmi, ki jih je zbral in objavil že dr. Karel Štrekelj, imajo sicer svojo razvojno pot, a se ta pogosto križa tudi s potjo raziskovalcev pesemskega izročila. Ti - med njimi izjemno aktivno tudi današnji nagrajenec mag. dr. Engelbert Logar - še danes med pevci iščejo pevsko izročilo in ga v obliki knjižnih objav, predavanj in drugih aktivnosti vračajo nazaj v okolje, iz katerega je bilo vzeto. Gre za dvosmerno pot - pot, na kateri se ljubiteljstvo prepleta z znanostjo. In podobno je bilo tudi tedaj, ko je na svojo znanstveno pot na podlagi ljubezni in ljubiteljstva stopil dr. Karel Štrekelj. Za njegov prispevek k razvijanju odnosa do naše zapuščine smo mu lahko še danes iskreno hvaležni!

Mag. Igor Teršar, direktor Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti

Štrekljev nagrajenec mag. dr. Engelberta Logarja, govornika Vesna Vidakovič in Igor Teršar, pevci in prijatelji na slovesnosti.

5

Nagovor Štrekljevemu nagrajencu 2011
mag. dr. Engelbertu Logarju

LJUBEZEN DO GLASBE PREMAGA VSE

Vesna Vidakovič

Muzikologinja in anglistka Vesna Vidakovič je v nagovoru orisala nagrajenčev osebni lik in njegovo znanstveno-raziskovalno delo.

so se šale in pogovori med otroki, čutiti je bilo veliko medsebojno spoštovanje. Vse to ne pred več desetletji, ampak minulo nedeljo na Suhi.

Potovala sem pred kratkim v kraje našega zamejstva, na vse tri konce, v Italijo, v Porabje in na Koroško med ljudi, pa nikjer nisem občutila tolikšne bližine in podobnosti s kraji v Sloveniji, kot pri vas na Suhi in potem gor v Gradičah, kjer si doma.

Drugod se malo ali sploh nič več ne govori v domačem jeziku, mladi se med seboj sporazumevajo v italijanskem in madžarskem jeziku. V Gradičah, pri Mlakarju, kjer studenti vrejo na senožetih od vsepovsod in tečejo v Dravsko dolino, kamor segajo tudi prečudoviti pogledi z domačije tvojega očeta, tu se govori in pred južino pomoli v koroški govorici. Drobni leseni križci, nabiti na vhodni strani poslopja, vsako leto na novo, na kaščo in skedenj s hlevom, govorijo o starosti kmetije in o spoštovanju navad svojih prednikov. Voda, zajeta s pobočij v bazen, pa o veselju današnjih otrok, ki se poleti

Župan občine Komen in predsednik Odbora za Štrekljevo nagrado Danijel Božič, ob njem Štrekljev nagrajenec mag. dr. Engelbert Logar.

Spoštovani Bertej!

Danes tukaj v Gorjanskem, v rojstnem kraju enega izmed najpomembnejših slovenskih mož, dr. Karla Štreklja, pozornost namenjam o tvojemu delu. Priznanje, Štrekljeva nagrada, ki jo danes sprejemaš, bo počastila pomen tvojega prizadevanja za ohranitev slovenske kulture na Koroškem in za njen današnji utrip.

Ko so mi sporočili, da želiš moj nagovor, sem - ne glede na to, da se že dolgo časa poznavava in spoštujeva - želela sama videti kraj, od koder »gledaš« v svet. Kaj te je od doma speljalo na pot raziskovalca časa in prostora, v katerem je bilo veliko težje kot v srcu Slovenije raziskovati in delovati v korist kulture naroda, ki so ga zgodovinske in politične okoliščine iz večinskega potisnile v manjšinskega.

Že prvo srečanje minulo nedeljo na Suhi s tvojimi tetami, ljudsko pesnico Ivanka Polanc, sorodniki in prijatelji pa s tvojimi otroki, mi je takoj zagotovilo, da ste še vedno tam doma, tako z besedo, petjem kot otroško igro. V živi domači besedi, ki je ključna za obstoj manjšine, so se vrstili pogovori o pravkar minuli nedeljski maši v suški cerkvi, tamkajšnjem petju in orgljanju, za kar skrbiš, Bertej, že prek 30 let, vrstile

Pogled čez dvorano zadružnega doma v Gorjanskem na oder z oktetom Suha z Avstrijske Koroške.

skupaj s svojimi prijatelji, pri vas, pri Mlakarjevih, igrajo in družijo na poletnih počitnicah. Nad travniki in med gozdovi, s pogledom na pobočja in vsaksebi raztresene domačije, si, kot praviš, na svežem zraku, miru in pogledih v dolino vsakokrat odpočiješ duha, telesno kondicijo pa ti pomagajo ohranjati nekatera kmečka opravila po senošetih in v gozdu; pravi počitek po predavanjih v Gradcu, po vajah s pevskimi skupinami, po dolgoletnem delu ob računalnikih.

Spomnim se dogodka v Globasnici, ko ste na debeli četrtek leta 2001 predstavljali izid 5. knjige od skupaj osmih z naslovom Vsaka vas ima svoj glas. Povabil si svoje pevce, Bertej, več družin, pevskih skupin, ki še pojejo slovenske pesmi, in z njihovim petjem pripravil prijeten večer, ki se je po uradnem delu - kot je v navadi tudi v Sloveniji - nadaljeval v družabno srečanje, z glavno pevsko besedo. Zavedaš se, da sta prav spontanost in veselje do petja pogoj, nekakšno nenapisano pravilo, da pesem in z njo jezik živita in preživita. In to, Bertej, tebi in tvojim pevcem uspeva že ves čas.

Vsaka vas ima svoj glas je osem knjižnih zbirk z notnimi zapisi vsakovrstnih ljudskih in ponarodelih napevov. To so dragoceni dokumenti o pevcih, krajih, narečni govorici, o delu predhodnikov, dr. Franceta Czigana, pa dr. Jerka Bezliča, katerih zvočne posnetke in rokopisne zapiske si, Bertej, zbral, transkribiral, uredil, fotografiral in za tisk pripravil ob pomoči strokovnjaka za narečja dr. Ludvika Karničarja, s katerim sta plodovito sodelovala še pri drugi, malo drugačni zbirki z naslovom Pesmi in glasba z Južne Koroške.

S to zbirko, Pesmi in glasba z Južne Koroške, oziroma z njenim najnovejšim 36-tim zvezkom s podnaslovom Skozi leto - iz življenja gorske kmetice Marije Kamnik s Suhe, sem se srečala, ko sva pred radijskim mikrofonom v Ljubljani neposredno v etru poslušalcem predstavljala vajino delo. Šalekarjeva Micka je prišla s tabo in povedala, da tudi ona zapisuje, kako je bilo včasih drugače kot danes - tudi na podeželju, tudi na samotnih kmetijah, kakršna je njen dom. »Da mi ne bi po glavi rojile neumnosti, kadar ponoči ne morem spati, sem rajši pisala o naših nekdanih navadah, dogodkih v pre-

teklosti, počutju ljudi, ki jih poznam«, je povedala. Vse to je mogoče prebrati v knjižici, videti na fotografijah - iz davnih in današnjih dni - pa mogoče zapeti po notah, ki si jih po njenih napevih, Bertej, priredil za večglasne pevske skupine. V tem zvezku je tudi priredba najstarejše zapisane koroške ljudske pesmi iz leta 1819 V gartelci rastejo rože lepe, ki jih danes pojejo različne skupine, med njimi tudi Smrtnikovi bratje, doma iz Kort na Obirskem in skupina Nomos iz Škocjana. Obe tvoji prireditvi ohranjata province koroškega ljudskega večglasja. Tej najnovejši knjižici je dodana tudi plošča in s tem tudi dokument, kako zvenita narečje in pesem, povezana z življenjem in delom Šalekarjeve Micke. Zbirka Pesmi in glasba z Južne Koroške, ki izhaja od 1990 leta dalje, je raznovrstna po vsebini. Naj navedem še nekatere naslove:

Le korajžno - 13 pesmi okteta Suha, temu je dodana audio kaseta, v letu 1990, Anton Nagele: Miklova Zala - klavirski izvleček Božične pesmi - 15 pesmi za mešane in moške zборе Pesmi Milke Hartman (23 pesmi, življenjepis, seznam) Ena se mi dopadva je (12 pesmi okteta Suha) in CD - prva zgoščenka Koroških Slovencev iz leta 1992, Seznam podjunske ljudske pesmi, Pesmi rožanskih in ziljskih zborov, Ljudske pesmi iz Vogrč, Danes bo srečen dan (19 pesmi skupine Nomos iz Škocjana), Podjunska ohcet (15 svatovskih pesmi ansambla Korenika), Seznam slovenskih posnetkov celovških, graških in dunajskih skupin, Čar božiča (bratje Smrtnik, Oktet Suha, Vox, Kvartet Borovlje) itn. 36 naslovov te zbirke, od ljudskih pesmi koroške ohceti prek nabožnih božičnih, pesmi Milke Hartman do pesmi, ki jih pojejo pevske skupine in zbori na Koroškem, tudi sodobne, umetne pesmi in lažje popevke, prirejene za koroške glasbene sestave. Kot poudarjaš, Bertej, je to delo iz prakse za prakso. Iz življenja Korošcev za današnjo rabo. Prepričan si, da je takšno delo nujno, saj si vodil in še vodiš številne pevske sestave, med njimi skupino Nomos, moški sekstet Bene, žensko skupino Vidrinke, kvintet bratov Smrtnik, ansambel Energija, vokalno skupino Lipa, oktet Suha, ki ti danes poje tu, v Gorjanskem na Krasu.

Oktet Suha je zapel izbor nagrajenčevih pesmi ali priredb pesmi ter požel zaslužen aplavz občinstva.

Kot zgodovinar se zavedaš, da je takšno delo velike vrednosti za ohranjanje domačega jezika, misli, vedenja in zavedanja o lastni preteklosti in prednikih ter hkrati za današnjo kulturo na Koroškem. Kot etnomuzikolog z doktorsko disertacijo *Zbiranje, analiza in klasifikacija ljudskih pesmi iz Podjune* izvrstno poznaš glasbene provine in slog ljudskega petja na Koroškem, kot glasbenik, pevec, organist, pianist, zborovodja, aranžer, prireditelj pa vse teoretske in praktične zapovedi pri prenašanju zbranega glasbenega gradiva v prakso, za izvajanje. Pri tem ti, Bertej, pomagajo še pedagoške izkušnje in seveda predajanje sami glasbi: *omnia vincit amor musicae, et nos cedamus amori* (ljubezen do glasbe premaga vse - op.ur.), je nekje zapisano v naši glasbeni zgodovini.

Koliko ur, dni in koliko svojih moči si, Bertej, namenil petju slovenskih pesmi in ohranjanju domače besede na Koroškem! Koliko pevcev si pritegnil k večglasnemu petju, koliko ljudskih napevov si otel pozabe in jih ponovno obudil za današnjo rabo! Nekje so tudi o tem podatki, o tem lahko tudi beremo v tvojem dnevniku, ki ga pišeš že od leta 1989.

Za etnomuzikologa in zgodovinarja hkrati je razumljivo tudi zbirateljsko delo. Sestavljajo ga lastni terenski posnetki, Cziganovi posnetki in zapiski Jerka Beziča, pa zajeten arhiv posnetkov slovenskega sporeda Avstrijske Radiotelevizije, ki jih je leta 1983 Krščanska kulturna zveza prejela za raziskovalne namene, arhiv, ki bi ga tudi lahko ne bilo več. To so opisi okoli 520 trakov, ki jih danes hrani Slovenski Narodopisni Inštitut Urbana Jarnika. Tega si v letu 2009 še digitalno presnel. Tvoja zbirka posnetkov pa je še mnogo večja: vsebuje okrog 2400 kaset, 240 trakov, 350 LP plošč, 550 zgoščenk. K temu je dodati še precejšen notni arhiv in okrog 850 knjig z glasbenimi in zgodovinskimi vsebinami. Iz vsega tega si črpal tudi za svoja predavanja na raznih simpozijih. Enega izmed prvih tvojih predavanj se spominjam tudi v Ljubljani leta 1989, na Slovenskih glasbenih dnevih, ko si pred mednarodnim strokovnim občinstvom spregovoril o posebnostih koroškega ljudskega večglasja in o razlikah med nemško in slovensko ljudsko pesmijo ter umetno glasbo v 20. stoletju.

Sem sodijo med drugim tudi tvoje študije o 5/8 taktu, o koleniških in duhovnih ljudskih pesmih, o razvoju prepevanja in zborovstva, o tipologiji pesmi, o petju v raznih koroških vaseh, pa o primerjanju slovenskih pesmi s pesmimi evropskih narodov, nemškega, slovaškega, o simboliki barv in števil v ljudskih pesmih, in podobno, do raznovrstnih seznamov ljudskih pesmi, posnetkov, dogodkov in podobno.

Obširno in zahtevno delo je terjalo veliko časa in odpovedovanj, a te je hkrati navduševalo, polnilo z energijo, srečanja s pevci pa bogatilo. Zavedal si se, da delaš nekaj, kar preveva in oplaja duhovno življenje koroških ljudi, jih razveseljuje in navdušuje. Hkrati pa piše zgodovino dejanj, dogodkov, kulturnih dosežkov. Korošci imajo srečo, da v okoliščinah, kakršne so bile in so še, živijo takšni ljudje, kot si ti. Stroka, etnomuzikologija in zgodovina pa imata človeka, ki s svojim delom bogati znanje o splošni in glasbeni kulturi Slovencev na Koroškem.

Glasbena matica te je, Bertej, pred leti gostila na večernem pogovoru v Ljubljani na prireditvi Naš etnomuzikolog - tedaj so koroško mehkoglasje s teboj prinesli še pevci, Smrtnikovi bratje - s srebrnim znakom pa te je v letu 2009 počastil tudi Javni sklad R Slovenije za kulturne dejavnosti.

Za strokovno delo pri ohranjanju ljudske pesmi v vsej njeni razsežnosti si bil odlikovan z državnim priznanjem republike Avstrije »Walter Deutch Staatspreis«.

Danes pa sprejemaš Štrekljevo nagrado za izjemne dosežke in življenjsko delo na področju zbiranja in ohranjanja slovenskega ljudskega blaga v pesmi in besedi. Tvoje delo je izjemnega pomena tudi zato, ker je potekalo in še poteka v bolj kompleksnih, zapletenih in ranljivih okoliščinah slovenskega zamejstva, drugačnih od prostorov v slovenski državi.

Spoštovani Bertej, ob tej priložnosti ti čestitam in ti želim zdravoja in veselja v krogu tvojih najbližjih ter še veliko zadovoljnih, spodbudnih in ustvarjalnih trenutkov ob druženju in prepevanju naših lepih koroških pesmi!

**Pogovor z ravnateljem Zadružne kraške banke
Aleksandrom Podobnikom**

KOT ZADRUGA NAJ BANKA POMAGA SVOJIM ČLANOM

Andrej Marušič

Mimo je letošnji občni zbor Zadružne kraške banke, še vedno pa je čas za ocene pred nedavnim zaključenega poslovnega leta. Z ravnateljem ZKB Aleksandrom Podobnikom smo se zato pogovorili o delovanju banke in neobičajnem gospodarskem obdobju, ki vpliva na izbiro in poslovanje ustanove.

Kateri dejavnik je glede poslovanja ZKB najbolj zaznamoval leto 2010?

Gotovo je minulo poslovno leto zaznamovalo odpravljane določenih nerednih kreditov. Recimo, da so v letu 2010 prišle na dan določene težave, ki smo jih pravočasno rešili, vendar ne vedno uspešno. V bilanci bo razviden dobiček, čeprav bomo zabeležili izgubo v kreditih v višini 1.500.000 €. Vloge smo povišali za 2 %, posojila pa smo povišali za 7 %. Bruto dobiček bo za sedem odstotnih točk manjši, kot je bil v letu 2009, in se bo gibal okrog 1.400.000 €, medtem ko bo čistega dobička nekaj manj kot milijon €.

Je tak trend razviden tudi v ostalih zadružnih bankah?

Med petnajstimi zadružnimi bankami v naši deželi se bosta letos vsaj dve predstavili z izgubo v bilanci. Skupnega dobička vseh bank bo od 30 do 40 % manj, kot ga je bilo v poslovnem letu 2009. Če pa upoštevamo bližnji Veneto, ki je vedno predstavljal gonilno silo, bo skupni dobiček vseh štirideset zadružnih bank enak ničli. To lahko pripišemo predvsem pomoči in sredstvom, ki so jih zadružne banke vlagale v podjetja z velikimi poslovnimi težavami.

Širše si oglejva poslovanje lanskega leta... Kako ocenjujete delovanje zavoda?

Do velikega izraza je prišla težava, ki zadeva vlaganje depozitov. To pomeni, da se je treba pošteno potruditi za pridobitev novih vlog in jih tudi dobro plačati. Škarje obrestnih mer so se občutno zmanjšale, srednja pasivna obrestna mera pa se je krepko zvišala. K vsemu pa so prispevale še večje donosnosti vrednostnih papirjev, kar je prisililo vse banke, da so prilagodile obresti.

Obrestne mere posojil pa v bistvu niso doživele velikih sprememb, saj so podvržene zakonu proti oderuštvi in dinamikam tržišča posojil, ki ni doživelo pomembnejših novosti.

Posojila so ob trenutnem negativnem učinku ekonomske krize seveda pod udarom.

Kako je banka ravnala z njimi?

Mirne duše lahko trdim, da smo izpolnili svojo dolžnost. Predvsem v kriznih trenutkih je pomembno, da podjetja dobijo kredite. Številke dokazujejo, da veliki bančni zavodi teh niso dajali. V lanskem letu so tovrstne banke povišale kredite podjetjem za 0,6 %, zadružne banke v Italiji pa so kredite povišale kar za 6 %. V Zadružni kraški banki smo v lanskem letu povišali kredite za 7 %. Žal pa smo v določenih primerih pomagali subjektom, ki so bili že v velikih težavah, kar je nedvomno privedlo do tega, da smo imeli v kreditih že omenjene izgube.

Je pričakovati tudi za poslovno leto 2011 podobno sliko bilance?

Nedvomno se bodo določene težave prenesle na bodočo bilanco, vendar bi si upal trditi, da je naša struktura zelo solidna. Lahko si privoščimo manjše izgube, ne da bi utrpeli velikih problemov. Milijon in pol izgube v kreditih ne bremeni prekomerno naše bilance. Letos bomo imeli nekaj manj kot milijon čistega dobička, kar dokazuje našo solidnost. Na občnem zboru bi lahko predstavili izredno dobro bilanco, ob težavah s krediti pa smo se morali zadovoljiti le z normalno bilanco.

Naša banka je zadruga, v kateri imajo velik pomen člani. Izpeljanih je bilo že več srečanj z njimi...

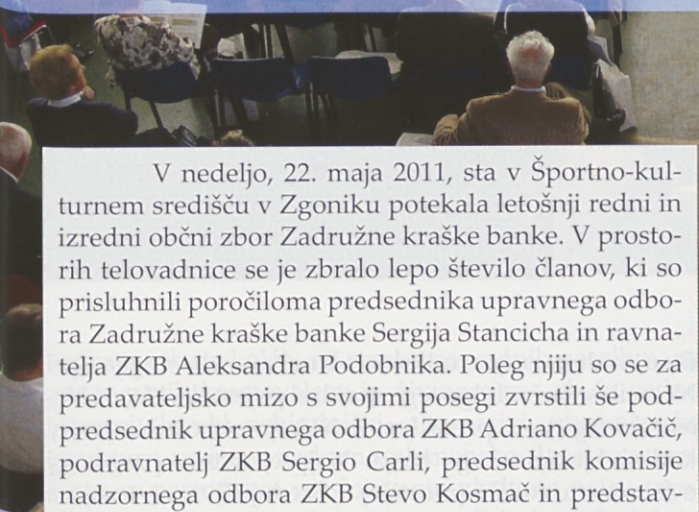
Menim, da imajo ta srečanja v sklopu delovanja banke velik potencial. S temi pobudami smo želeli ponuditi možnosti, da se člani izrečejo tudi o takih stvareh, o katerih se ne govori na občnem zboru. Žal obstaja tudi druga plat medalje, saj je zanimanje za ta srečanja med člani in upravitelji skromno. Zato smo se odločili, da uvedemo tudi predavanja gospodarskih poznavalcev, ki so razlagali dinamiko sedanjega ekonomskega trenutka, kar je poželo širše odobravanje. S temi pobudami bomo nadaljevali, saj imamo kot zadruga nalogo, da ustrezemo željam članov, ki imajo vso pravico usmerjati politiko banke. Razumeti moramo, da banka kot zadruga mora pomagati svojim članom, tako da jim nudi čim boljše pogoje, a se mora ozreti tudi po potrebah teritorija, tako da lahko letno ponovno investiramo v teritorij od 200.000 do 300.000 evrov.

Redni in izredni občni zbor

ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA SE NI IZNEVERILA SVOJEMU POSLANSTVU

Sabina Čuk, Primož Sturman

V nedeljo, 22. maja 2011, sta v Športno-kulturnem središču v Zgoniku potekala letošnji redni in izredni občni zbor Zadružne kraške banke. V prostorih telovadnice se je zbralo lepo število članov, ki so prisluhnili poročiloma predsednika upravnega odbora Zadružne kraške banke Sergija Stancicha in ravnatelja ZKB Aleksandra Podobnika. Poleg njiju so se za predavateljsko mizo s svojimi posegi zvrstili še podpredsednik upravnega odbora ZKB Adriano Kovačič, podravnatelj ZKB Sergio Carli, predsednik komisije nadzornega odbora ZKB Stevo Kosmač in predstavnik Zveze zadružnih bank Furlanije-Juljske krajine Lorenzo Kasperkovitz.

Člani so z glasovanjem odobrili lanski obračun banke. Poleg tega so izvolili oziroma potrdili še nekatere člane njenega upravnega odbora. Mandat je namreč letos potekel trem članom banke. Za to funkcijo sta bila znova potrjena Dragotin Danev in Elena Parovel, svojo funkcijo v upravnem odboru ZKB pa je z letošnjim letom začel Marko Pertot.

Na izrednem delu občnega zbora so člani banke potrdili tudi nekaj statutarnih sprememb (skupaj dvajset členov), ki so bile nujne zaradi nove italijanske državne zakonodaje.

Lajtmotiv letošnjega rednega dela občnega zbora ZKB je bilo kljubovanje finančni in gospodarski krizi, ki je na svetovnih trgih nastopila pred tremi leti. V tem oziru sta tako vodstvo kot članstvo banke ugotovila, da je banki uspelo ohraniti trdno finančno strukturo in predstaviti bilanco z dobičkom, istočasno pa se kraški denarni zavod ni izneveril svojemu poslanstvu ter kljub nenaklonjenim razmeram pomagal teritoriju, na katerem posluje in deluje.

Občni zbor in izredni občni zbor Zadružne kraške banke 22. maja 2011 v Športno-kulturnem središču v Zgoniku.

Delovno predsedstvo Občnega zbora ZKB 2011.
Fotografiji: Andrej Štekar

Poljudnoznanstvena monografija avtorja Antona Veluščka o Ljubljanskem barju

O KOLIŠČARJIH IN KOLIŠČARSKI KULTURI LJUBLJANSKEGA BARJA

Davorin Vuga

Poldrugo leto po izidu slovensko-angleške znanstvene monografije mednarodno uveljavljenega raziskovalca Ljubljanskega barja dr. Antona Veluščka »Koliščarska naselbina Stare Gmajne in njen čas« (glej oceno v reviji Kras št. 99/100, april-maj 2010!), je pred nami že novo avtorjevo delo. Tokrat poljudnoznanstveno, vendar napisano izključno na podlagi najnovejših znanstvenih izsledkov, tako avtorjevih lastnih kot tudi tistih, ki izhajajo iz dolgoletnih interdisciplinarnih raziskav skupine raziskovalcev, ki so sodelovali v projektu raziskave naših kolišč - ta pa so za zdaj znana le na Ljubljanskem barju, ki ga obdajajo obronki krasa.

S problematiko kolišč pri nas se od sredine 1990 ukvarja predvsem Inštitut za arheologijo Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ob tem velja pripomniti, da je dolgoletno delo tega inštituta pomembno prispevalo pri uvrstitvi izhanskih koliščarskih naselbin, kot sestavnega dela skupnega predloga uvrstitve kolišč iz tako imenovanega »alpskega loka«, na seznam predlogov za uvrstitev med svetovno pomembno kulturno dediščino. To se je zgodilo ob začetku lanskega leta in zelo velika verjetnost je, da bo mednarodna Organizacija Združenih narodov za izobrazbo, znanost in kulturo – UNESCO prazgodovinska alpska in s tem tudi naša kolišča razglasila za sestavni del svetovne dediščine - World Heritage, Patrimoine du Monde.

V tej novi knjigi o našem Barju, ki nam ga avtor zdaj odkriva v povsem drugačni in mikavni obliki, kar je nedvomno zasluga odličnih in nadvse sugestivnih ilustracij in risb Tamare Korošec - morda osebe na njih delujejo nekoliko preveč »modno«, v duhu »naših estetskih predstav in pričakovanj«, so pa vendar neverjetno pristne, pritegljive, sugestivne, didaktične ... Z njimi »siva davčina« dobi povsem druge barvne dimenzije, ki pa so v večno privlačnem, naravnost mitičnem in hkrati mističnem ambientu Barja neminljiva stalnica. To ve vsakdo, ki le količjak pozna Ljubljansko barje in ga ta nenavadna krajina privlači tako zaradi svojih naravnih zakladov kot tudi njene bogate kulturne dediščine.

Veluščkova ilustrirana knjiga nas torej vodi v skrivnostni svet, ki ga je odkrivala in ga v modernem

Anton Velušček

Koliščarji

O koliščarjih in koliščarski kulturi Ljubljanskega barja

KOLIŠČARJI.

O koliščarjih in koliščarski kulturi Ljubljanskega barja. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, 2010; 110 str., z ilustracijami (risbe in ilustracije delo Tamare Korošec)

času vedno znova odkriva »barska« arheologija (pri Nemcih se je že dolgo tega zasedral pojem *die Moor / Moosarchäologie*) – v preteklost koliščarjev (mostiščarjev) v kotlini Ljubljanskega barja. Najprej avtor spregovori o fenomenu kolišč (mostišč) v Srednji Evropi, torej na prostranem območju, ki ga obvladujejo in zaznamujejo Alpe. Nato nas popelje na Barje samo in spregovori o geografskem orisu mokrotne kotline in še o zgodovini arheoloških raziskav v njej, vse od odkritja kolišč pri Igu leta 1875 (Dragotin / Carl Dežman / Deschmann) naprej. Avtorju se nato zdi pomembno, da oriše moderne raziskovalne pristope na barskih tleh, vključno z uvedbo interdisciplinarnih obdelav izkopanega gradiva (tu še posebno izstopajo analize ohranjenih vzorcev in celo predmetov organskega izvora). Sledi predstavitev tistih ključnih koliščarskih naselbin, ki tudi nadvse nazorno, glede na moderne izsledke in analize, ilustrirajo potek poselitve Barske kotline od sredine 5. tisočletja p.n.š. (začetki bakrene dobe) in vse v srednjo bronasto dobo. Ta kolišča so Resnikov prekop pri Igu, Hočevarica pri Verdu, Maharski prekop pri Igu, Stare gmajne pri Verdu, Parti ob Iščici. Avtor navaja tudi z dendrokronološkimi in radiokarbonskimi postopki določeno nenavadno »vzporednico« piramidam v egiptovski Gizi, in sicer kolišče Založnica pri Kamniku pod Krimom.

Drugi del poljudnoznanstvene monografije Velušček posveča življenju starih koliščarjev, in sicer vse skozi v luči zlasti novih najdb in odkritij, s široko paleto uporabe najrazličnejših interdisciplinarnih raziskav in z njimi povezanih ugotovitev, ki se nanašajo na verjetni

videz stavb na koléh, na strukturo vodnih naselbin, na pojav prvih kmetovalcev in živinorejcev, ob še vedno dejavni lovski-nabiralniški alternativni gospodarske strukture verjetno rodovno-plemenske družbene ureditve, v postopnem razslojevanju glede na pojav trgovine s surovinami in izmenjave tudi kulturnih dobrin na velike daljave. Izrazito novi so podatki o načinu lova (lokostrelstvo) in ribolova (harpune, trnki: glede na ohranjene verjetno kormoranove izbljuvke, kot majhni sprimki z veliko ribjih kosti, se izpostavlja možnost, da so stari ribiči na prazgodovinskem »ljubljskem« jezru lovili ribe celo s pomočjo teh ptic!). Tudi plovil in z njimi povezanih drevakov (deblakov) se dotakne neutrudljivi raziskovalec Velušček, saj je bil tudi sam odkril nekaj teh izjemno dobro ohranjenih plovil po sladkih vodah - v mislim imam prav oba koliščarska čolna, najdena v neposredni bližini kolesa z osjo na Starih gmajnah!

V zaključnem delu knjige so obdelani še izjemno kakovostni lončarski izdelki, z geometričnimi okrasnimi liki in motivi (opazna je simbolika Sonca!), nato predvsem dokazano poznavanje bakra in brona davnih Barjanov (govorimo lahko kar o »profesionalni« prazgodovinski metalurgiji), seveda je tu obvezno tudi epohalna najdba lesenega kolesa z osjo (stara več kot 5100 let! (Ali gre pri tem morda za odsev medcivilizacijskih trgovinskih stikov na velike daljave, celo s staro Sumerijo, oziroma za prodiranje sumerskih popotnikov-trgovcev globoko v evropski prostor, sem že pisal v reviji »Kras«).

Sklepni poglavji sta namenjeni svojevrstni enigm - ali lahko v znamenitem ižanskem idolu z Iga prepoznamo kasnejšega grškega boga Apolona (?) oziroma ozvezdje Orionu (?) na zimskem nebu (mislim, da gre v idolu prej prepoznati šamana / šamanko!) in ali lahko sploh in kje natančno pričakujemo najdbe grobov naših koliščarskih prednikov (Velušček meni, da jih je treba iskati v kraških jamah na obrobju barske kotline, kar je vsekakor možno glede na analogen primer Ajdovske jame pri Nemški vasi pri Krškem. Vendar obstajajo še druge možnosti: edini do zdaj znani kostni ostanki prebivalcev kolišč so naključne narave, bodisi z območja vodnih naselbin samih ali kjerkoli na mokrotnih tleh barja, tudi v sedanjih vodotokih).

Monografija Antona Veluščka o koliščarjih na Ljubljanskem barju (natisnjena je v kar 800 izvodih) je zanimivo in z najnovejšimi odkritji tehtno dokumentirano poljudnoznanstveno delo, ki se lepo bere. Po njem bodo segali tako šolarji kot védenja o prazgodovinskih prebivalcih osrednje Slovenije željni odrasli in celo starejši. Mik romantike Jalnovih »Bobrov« je še živ in se prenaša z generacije na generacijo. Skrivnostna, morda nikoli dokončno razkrita mitično-mistična preteklost Barja, ob prozaični resničnosti trdega boja za preživetje v okolju prazgodovinskih dob, bo vedno znova mikala in navduševala!

Poljudnoznanstvena monografija avtorja
Antona Veluščka o Ljubljanskem barju

Moja knjiga meseca

Alenka Rebula

STO OBRAZOV NOTRANJE MOČI

Manca Košir

Ne primerjam rada avtorjev in njihovih knjig, to res nerada počnem. A to pot bom naredila izjemo. Povedala bom, da ima arabski svet Kahlila Gibrana in njegovo knjigo modrosti *Prerok*, Slovenci pa imamo po moči uvida, modrosti in duhovne vibracije enakovredno delo - meditacije *Sto obrazov notranje moči* Alenke Rebula z očarljivimi ilustracijami Mete Wraber. Dobili smo poetično duhovno knjigo, trdno zakoreninjeno v resničnost vsakdanjega bivanja, kakršne na Slovenskem še ni bilo. Tako močno, da lahko v naših dušah gore premika, tako krhko, da milo vztrepetamo v njenem varnem naročju. Kdor stopi na potovanje skozi sto Alenkinih podob bolečine in rasti, porazov in zmag, bo med potjo doživiljal prerojenja in s potovanja prišel drugačen človek. Bolj cel, svetlejši in zrelejši. Ki bo zaupal: *Znam vzkliti brez muke, znam preminiti brez solz. Tudi jaz.*

Alenka Rebula je filozofinja, terapevtka - zdravilka z besedami (njena dragocena knjiga *Blagor ženskam* je bila že petkrat ali šestkrat ponatisnjena, širom po Sloveniji od njenega izida rastejo skupine za samopomoč z njenim naslovom), iskalka naših najglobljih razsežij (njena študija *Globine, ki so nas rodile* je nepreseženo delo na področju otroške psihologije), in pesnica (presunila me je že s pesniškim prvcem iz leta 1983 *Mavrični ščit*, nahranila dušo z lansko zbirko *V naročju*). Njen glas je svojski z neverjetnim razkošjem besed, z gibkostjo in s pretočnostjo jezika, ki svetlí, četudi govori o najbolj temnih rečeh in v strokovnem diskurzu. Rada ponavljam: zame je Alenkin jezik najlepša slovenščina, kar jih danes obstaja. Zato njene knjige poklanjam tistim, ki bi se radi izmojstrili v tem jeziku, kot onim, ki bi se radi okopali v izviru resnice, dobrote in lepote. Brezgrajne lepote in večne resnice.

Naj se končno razodene moč skritega drhtenja, kliče k vstajenju in odrešenju Alenka Rebula. Lahko se ukvarjam s tem, kar me krepi, pa čeprav ne poznam vsega, kar me zastruplja, jo je naučilo življenje. In ji povedalo, da v svetu dvojnosti in ločenosti lahko polno živimo parado-

ksalnost eksistence: Da nosimo v sebi to, kar se nikoli ne spreminja, in hkrati vemo, da je vse okrog nas rojeno le za hip in je nenehno novo.

Možno se je zaznati in prepoznati, možno. A ne sam v samozadostni zagledanosti vase, temveč v ranljivi odprtosti do drugega in drugačnega. Lahko presežemo ločenost in se zlijemo v Eno, če občutimo, da smo prepleteno tkanje moškega in ženskega, in da nas dvojina zaceli v skupno moč. Da je ljubezen vedno močnejša kakor ločevanja in razhajanja, močnejša kakor smrt. Da nikoli ne izgubimo smeri, četudi delamo ovinke in tavamo v megli, a hrepenenje nas usmerja na pot, ki je naša in edina. Ko nismo več na preži, ko nehamo pričakovati in tarnati zaradi razočaranj neuresničenosti, takrat damo času čas, da se dopolni, kar se dopolniti mora. Usoda. Pot za njeno izpolnitev nam utira to, česar nas je bilo najbolj strah; strah zmoremo preseči prav s tem, česar smo se najbolj bali. Takrat znamo obstati. Ne zahtevati, temveč prositi. Biti hvaležni in odpuščajoči. Sprejemati in dajati. Obdarovati.

Že dolgo se obiram in pripravljam kovčke. Hočem se počutiti povsod kot doma. Zato imam toliko dela. Kaj naj vzamem s seboj, da bom vedno na varnem? (...) Ne morem, ne znam se opremiti z vsem potrebnim. Končala bom priprave, danes odrinem (...)/ S seboj bom vzela edini dar, ki sem ga prinesla na svet. Edini, ki ga bom odnesla s seboj, ko odidem za vedno./ Vse je pripravljeno. Vse potrebno je v meni. Vsega se lahko naučim.

VEDNO BOM PRESKRBLJENA / ČE POTUJEM BREZ KOVČKA.

Sto obrazov notranje moči je osupljivo lepa knjiga in trdna kot hrast. Samo drevo, ki poganja korenine globoko, lahko razteza svoje veje tako visoko. Višina vodnjaka je odvisna od njegove globine. Alenka Rebula je vodnjak, ki ne presahne. Vsak bo ob njem odžejan in nahranjen. Slehernik.

Alenka Rebula

STO OBRAZOV NOTRANJE MOČI

Naj pripišem samo eno mojih najljubših
Alenkinih meditativnih modrosti:

V NAHRBTNIKU

Vse bistveno je treba nositi s seboj.

Poišči svoj otroški trenutek sreče. Kar si tedaj spoznal, ti
kaže pot. Poišči hip goreče vere. Nikoli ne ugasne v tebi,
kar se je enkrat prižgalo in razsvetlilo tvojo jamo. Poišči
edini občutek zmagoslavja, ki ga premoreš. Zaslužena
čast bo za vedno tvoja. Poišči odrešilno besedo, ki si jo
prejel enkrat in nikoli več. Še vedno drži.

Naloži vse nevidno in najdražje, kar imaš. Grej se ob
kresu svoje prastare vere, nihče ne zmore zamrzniti
njene gorečnosti. Oprimi se skale, v kateri je vklesana
tvoja zмага. Nihče je ne premakne. Drži pri sebi
svetilko svoje otroške sreče, prižgala se bo vsako noč.

Prav malo stvari potrebuješ, da hodiš v pravo smer, da
ne zmrzneš, ugasneš, obnemoreš in pozabiš svojega
jezika.

Vzemi na pot svoj mali nahrbtnik, tvoja duša ne preživi
brez njega. V njem so na varnem vse tvoje dragocenosti.
Ne smejo se izgubiti, kajti nič jih ne more nadomestiti.
Nosi vedno s seboj svoj mali nahrbtnik in glej, da ga
nikoli na prodaš.

**V NAJVEČJI NEVARNOSTI TE LAHKO REŠI LE TISTO,
KAR JE V NJEM.**

Ilustracije Meta Wraber

Virtuozno prepesnjevanje vrhunskih lirikov

»MEDKULTURNA SPLETIČNA« JOLKA MILIČ

Maja Smotlak

Vtis, ki ga pusti prvo in vnovično prebiranje biografije in bibliografije Jolke Milič, je, da se je danes petinosemdesetletna Sežančanka od vselej lotevala vsakega opravila z odločnostjo, temeljitostjo in kritičnostjo, a hkrati z veliko mero lahкотnosti in ironije. Tako je, preden bi prisluhnila vokaciji prevajalke, publicistke in pesnice, kljub zaključeni maturi na učiteljsčju, opravljala delo prodajalke, knjigovodkinje in bančne uradnice. In kot je zanjo značilno, je v nedavnem intervjuju za *Delo* Petru Kolšku priznala, da je bila kot uradnica izredno sposobna, a so jo iz službe vrgli, ker da je bila nedisciplinirana in jezikava. In prav jezikavost in polemčnost ji nemalokrat očitajo še danes, ko se s svojimi kritikami polemikami in glosami oglašuje v raznih slovenskih in italijanskih časopisih. Jolka Milič rada dregne v prezrte in zamolčane teme, tu pa tam pa tudi v kakšnega kolega. Zdi se namreč, da ne mara sivin. V svojih publicističnih zapisih dokazuje, da ima najraje jasne opredelitve, argumentirane in podprte z množico dokaznega gradiva. Predvsem pa je pri njenem strokovnem delu čutiti, da gre za nenehno iskalko, lahko bi rekli celo »izzivalko«, ki si s svojim delom želi sprožiti v drugem reakcije in konfrontacijo oziroma intelektualni dvoboj.

Obenem pa **Jolka Milič v svojem prevajalskem delu sprema pomembne mostove in vezi**; se gre tako, kot sama duhovito in prav posrečeno pravi, tudi »medkulturno spletično«. In morda ravno s temi besedami sama še najbolj povzema svoje osrednje, to je prevajalsko ustvarjanje, ki pa prvotno izhaja zlasti iz želje, da bi italijanskim bralcem omogočila spoznati velike, srednje in male slovenske avtorje (tudi »zamejske«). Saj, kot pravi sama, prevajalca mora prevevati tudi nekašna altruistična želja, da z drugimi deli lepoto, ki jo sam uvidi v posameznem besedilu.

Prevajalsko ustvarjanje Jolke Milič je tako obsežno, da ga je v nekaj besedah nemogoče zarisati v celoti in da je zato treba narediti krivico nekaterim izmed njenih prevodov, ki jih predstavlja iz italijanskega, francoskega in španskega jezika v slovenskega ter iz slovenskega (in občasno bosanskega) v italijanščino. In če se nam zdi poznavanje italijanščine pri obmejnem človeku malodane samoumevno, je zagotovo vredno omembe, da je Jolka Milič morala med leti 1933-1937 obiskovati zaradi političnih okoliščin italijansko osnovno šolo, in sicer v Sežani, nato pa nižjo trgovsko šolo v Trstu. Toda francoščine in španščine se ni naučila v šoli. Za prvo namreč pravi, da je rezultat privatnega učenja pri Parižanki v Trstu v času vojne, medtem ko se je španščine naučila sama, s poslušanjem plošč, z branjem španskih besedil in slovarjev. Poudarja pa, da se ni jezika nikdar učila iz španskih telenovel, ker da so preneumne in kako bi ji lahko pri tem oporekali.

In če naj na tem mestu postrežemo še z eno, morda manj znano zanimivostjo o Jolki Milič, gre povedati, da preden bi se v celoti posvetila prevajanju, je med leti 1946-1948 pisala in objavljala pesmi v tržaški dijaški reviji *Setev*. Pozneje je napisala več proznih besedil in nadaljevala s pisanjem pesmi, ki so bile objavljene v revijah ter v pesniški zbirki *Pesniški list*, 1972, za katero danes pravi, da je bila sestavljena iz lepljenk in provokacij, a da menda ni tega nihče opazil.

Če se ponovno ozremo po njenem prevajalskem delu, lahko povzamemo, da je doslej v slovenskem jeziku poustvarila dela mnogih italijanskih avtorjev, med drugim tudi Prima Levija, Umberta Sabe, Danila Dolcija idr. Hkrati pa je do zdaj iz slovenščine v italijanski jezik kreativno prenesla Srečka Kosovela, Tomaža Šalamuna, Edvarda Kocbeka, Kajetana Koviča, Marka Kravosa, Cirila Zlobca, Milo Kačič in še dolgo bi lahko naštevali. Naj namesto tega omenimo, da je Jolka Milič za koprski radio prevedla radijske igre v italijanščino ter da je doslej izšlo že več kot šestdeset monografij z njenimi prevodi in njihov seznam se naglo in neprestano veča. Nekateri drugi prevodi pa so objavljeni v slovenskih in italijanskih literarnih revijah, časopisih in med drugim na spletni reviji.

Jolka Milič je za svoje prevajalsko delo prejela že mnoga priznanja tako v Sloveniji kot v Italiji zaradi virtuoznosti prevodov in hkrati zaradi svoje vloge posredovalke in povezovalke slovenske ter italijanske kulture. Svojo najzgodnejšo nagrado za prevajalsko delo je prejela že leta 1971 za prvo prevedeno zbirko Srečka Kosovela *Poesie di velluto e integrali* (*Baržunaste pesmi in integrali*). Na tem mestu bi spet lahko naštevali razna priznanja, ki so temu sledila, a morda je bolj zanimivo izpostaviti dve nagradi, ki ju je prejela nedolgo tega in to na isti dan istega leta, to je 7. decembra 2005, ko ji je tedanji predsednik italijanske republike Carlo Azeglio Ciampi podelil Red zvezde italijanske solidarnosti z nazivom Veliki oziroma visoki oficir prvega razreda za njene prevode italijanskih pesnikov v slovenščino in obratno ter za povezovanje obeh kultur. Isti dan je prejela tudi od Društva slovenskih knjižnih prevajalcev Lavrinovo diplomo za uveljavljanje slovenske literature na italijanskem govornem območju in za virtuozno prepesnjevanje vrhunskih slovenskih lirikov.

Naj torej Jolki Milič ob njenem letošnjem življenjskem jubileju, kljub njeni antijubilantski drži, želimo še veliko »spletanja« medkulturnih vezi.

Trst, 16. aprila 2011

Maja Smotlak, univ. dipl. slovenistka - mlada raziskovalka v Znanstvenoraziskovalnem središču Koper Univerze na Primorskem

**Večer z Jolko Milič
v Osrednji knjižnici Koper**

JOLKA - IKONA, PRISOTNA VES ČAS

Nadja Mislej-Božič

Po literarnem večeru z Jolko Milič 19. aprila 2011 v Osrednji knjižnici Koper so v njenem preddverju odprli njej posvečeno fotografsko in knjižno razstavo. Fotografski del je pripravila bibliotekarka Martha Sotelo Bunjevac iz Kosovelove knjižnice Sežana. Z besedo pa je razstavo pospremila ravnateljica Kosovelove knjižnice Nadja Mislej-Božič.

Kakšen je Kras z Jolko in čemu njena zvestoba Krasu?

Kraševka, ki določa Kras in Kras njo. Strastna prevajalka, *medkulturna spletična*, kot sebe poimenuje, spleta niti med pokrajinami italijanskega, španskega, francoskega in slovenskega jezika. Zanj je bil čas do petnajstega leta življenje v zelenem raj, danes je *antijubilantka*, ki ne želi rož, saj tudi one zahtevajo trud. Slednjega raje namenja nočnemu ustvarjalnemu delu, z veliko ur sedenja, študija, premišljevanja, iskanja ustreznih besed, ko prevaja, izmenjuje stališča z dopisovanjem po elektronski pošti. S samostojnim in nenehnim študijem ohranja čilost, samohodništvo in posebnosti v svojem razmišljanju, da nas z odgovori iz sebe budi. Blizu sedemdeset prevodov, s čimer dviguje pesnikovo slavo, saj ostaja prevajalčevo ime v ozadju, samo po sebi umevno? Meje svetâ doživlja kot meje našega jezika. Je *mojstrica - obsedena z literaturo, prevajalka po sili razmer*. Vse to, kar je bila in kar bo, združuje v sebi.

Pa ponovno vprašanje, čemu zvestoba Krasu? Kako ji je na Krasu? Čemu je ostala na Krasu; ni se premaknila drugam, kjer bi ji bilo morda lažje in bolje? Tu je vztrajala in se obdržala. Je po kriteriju višjega reda morala ostati na Krasu? Jolka, s pogledom na vse strani, skozi umetnostno in znanstveno oko, zemljepisno - proti Trstu, Sredozemlju, Ljubljani ... To je pomenilo vzdržati z vso Kosovelovo bolečino in bolečino Krasa, skozi preteklost v prihodnost. Z vsem trudom, ne ozirajoče se nazaj. Razčiščuje sproti in z vso kraško hudomušnostjo. Kraševka.

Spomin lahko zataji, toda fotografija shrani trenutek v večnost. Je dokaz. Pripoveduje na svoj način (svojo) resnico, opiše in oriše trenutek, je vpogled v preteklost in potrditev resničnosti. Martha Sotelo Bunjevac je izbirala fotografije iz Jolkinega osebnega albuma in arhiva Kosovelove knjižnice Sežana. Ni izpostavila fotografa; za javnost je ostal anonimen. Lahko vprašamo, kdo je fotografiral in kaj je poskušal zajeti skozi svoj pogled in s tem približati oddaljenost. Nedvomno je ujel kraški značaj in izvor.

Ob fotografijah je zanimivo razmišljati, kaj se je v njenem času, zunaj fotografije, dogajalo v ožjem in širšem prostoru, osebnem in zgodovinskem času. Kje je ujet odločilni trenutek, zgoščen s slutnjami opazovalca? Jolka - ikona, prisotna ves čas. Sreča je imeti takšne ljudi v svojem okolju; ljudi, ki premikajo, na trenutke otroško zvedave, na trenutke skrajno kritične z uvidi privilegiranih zaradi znanstvene in umetniške izpovedne moči.

Jolka brez Krasa ne obstoji in tudi Kras si brez Jolke težko predstavljamo. Je tukaj, tam in zdaj. Današnji dogodek s kraško ikono bo zabeležen v kolektivnem spominu.

Kaj sodi v lepo preteklost in s čim sestopamo z nje v ta trenutek oziroma sedanost? S prtljago, težko ali lahko? Kakšne preteklosti in sedanosti se želimo spominjati in česa se želi spominjati Jolka? Dejstvo je, da sproti razčiščuje; če ne drugače, vlije žlahtnost v aforizme, in ostaja svobodnega duha.

Katere podrobnosti ujame fotografija? Lahko potegnemo vzporednice? Strogo ali sproščeno dokumentarna fotografija premore toliko lepega, kolikor ga je zaznal avtor odločilnega trenutka. Kaj je fotoaparati zabeležil, ko se je odločilo oko? Trenutek »klika«, ko preteklost in prihodnost ostaneta v sedanosti. Fotografije z Jolko odražajo njeno življenje v tistem trenutku in s pozornim ogledom posamezne fotografije vstopamo v te odločilne trenutke tudi mi.

V likovni galeriji Banke Koper razstavlja akademska slikarka in arhitektka Majda Skrinar iz Kopra

PREMIKI IN PLASTENJE

Nives Marvin

Likovna ustvarjalka in arhitektka Majda Skrinar iz Kopra sodi v krog tistih redkih slovenskih likovnikov, ki ves čas negujejo klasično slikarstvo, konkretno tehniko oljnih barv, in njihova dela delujejo sodobno. Dajejo nam čutiti kombinacijo spoštovanja preverjenih izkušenj, torej zgodovinske tradicije konkretne tehnike, zavedanja konteksta sodobnega družbenega dogajanja v konkre-

tnem prostoru in posledično osebne aktualizacije v seveda skrajno subjektivni prezentaciji. Opazna je hotena sinergija vsebinskega in izpovednega elementa, tako da slika ohranja avtonomijo in žlahtnost ter z avtorsko določljivo oblikovno in barvno-svetlobno konotacijo za gledalca odpira možnost večplastnega dožemanja upodobljenega.

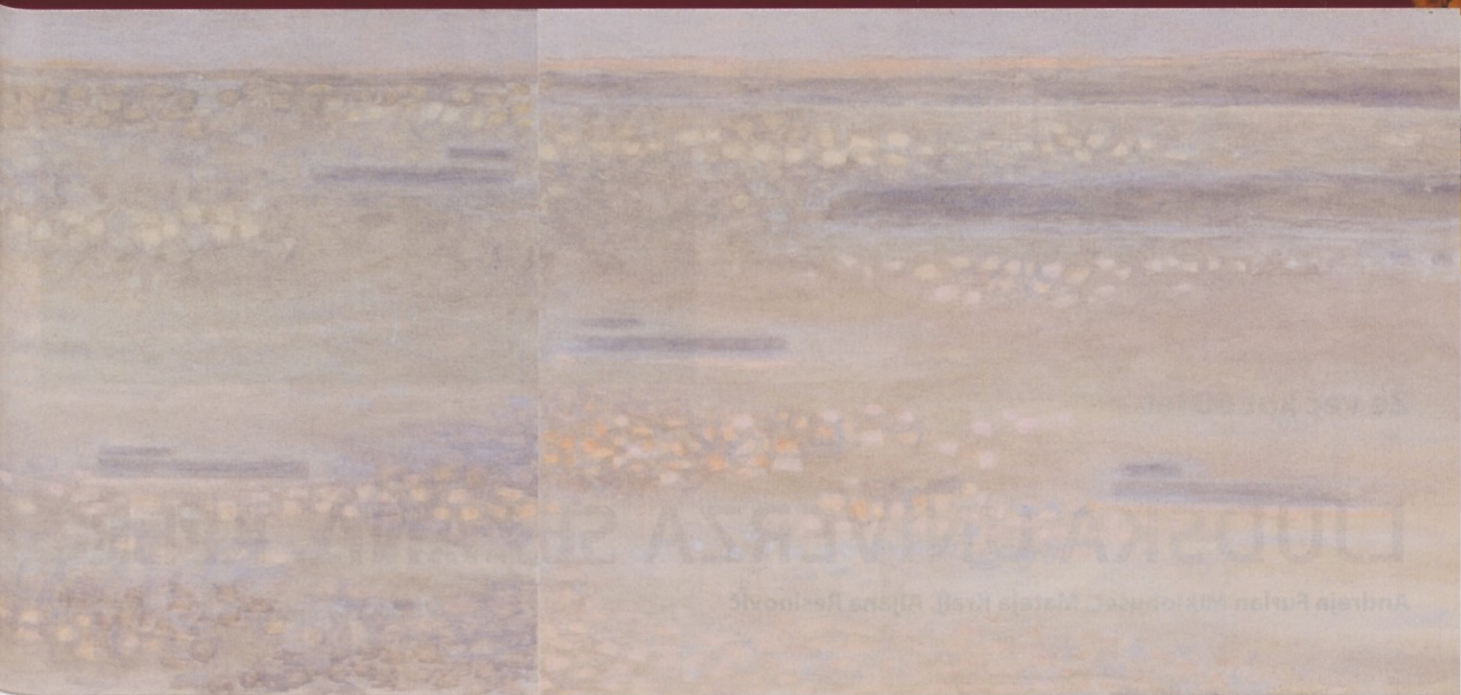

Kratka biografija

Majda Skrinar se je rodila leta 1963 v Kopru. Po končani koprski gimnaziji je dve leti študirala italijanski jezik in literaturo na Filozofski fakulteti. Leta 1990 je zaključila študij arhitekture na Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo ter za diplomsko nalogo "Projekt podzemne garažne hiše v Piranu" leta 1991 prejela študentsko Plečnikovo nagrado. Leta 1993 je z odliko diplomirala na Oddelku za slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost pri prof. Metki Krašovec. Večkrat se je strokovno izpopolnjevala v tujini: v Vicenzi dvakrat, v Napoliju, v študijskem letu 1994/95 je študirala na Oddelku za arhitekturo na Univerzi v Coimbru na Portugalskem, v New Yorku in v Berlinu. Doslej je imela dvajset samostojnih razstav in sodelovala na številnih skupinskih razstavah doma in v tujini. Prejela je tri nagrade na Mednarodnem slikarskem ex-temporu Piran, dvakrat nagrado za najboljši akvarel. Od leta 2000 je višja svetovalka za prenovu mesta na Občini Piran. Ima status samostojne ustvarjalke na področju kulture. Njena dela se nahajajo v javnih (Obalne galerije Piran, Banka Koper, Občina Piran in drugod) in zasebnih zbirkah. Od leta 1994 je članica ZDSLU. Živi in dela v Kopru.

Celotni dvajsetletni slikarski opus Majde Skrinar je motivno determiniran v lokalnih znamenitostih, konkretno v ambientu, kjer se je rodila in kjer ves čas živi in ustvarja. Podobje, ki ga upodablja, nam je prepoznavno ali asociativno nakazuje navdih v njenem vsakodnevno videnem prostoru. Zato nas tudi na pričujoči razstavi s poimenovanjem »Premiki in plastenje« ne presenetijo podobe ladij, tankerjev, prekoceank, ki jih umesti daleč v morske horizonte; to je motiv, ki avtorico navdihuje že sedem let in ga neprekinjeno nadgrajuje. Večino razstavljenih slik pa je ustvarila v lanskem in letošnjem letu: predstavljajo nadaljevanje interpretiranja subjektivno pojmovanega motiva na intimno pomenljiv in subtilen način. Ob siceršnjem spoštovanju tradicije marinarstva širšega sredozemskega in ožjega lokalnega prostora in kljub možnim evokacijam na poglede na Koprski zaliv in dogajanje v njem postanejo upodobljeni motivi ladij v neskončnih morskih daljavah še avtoričina metafora. Ta je lahko njen spomin ali reminiscenca, njen emocionalni in mentalni odnos do narave in civilizacijskih danosti mesta, kjer živi, ali njeno razumevanje sodobnega globalnega svetâ, lahko je tudi simbol hrepenenja. To je tisti enigmatični in avtorici določljivi kanon, ki se neprekinjeno replicira in je sublimacija njenih doživetij, vedenj, izkušenj in čutenj. Senzibilnemu gledalcu pa vzbuja različne občutke razpoloženja, ki je vedno umirjeno, tiho in spokojno. Zazdi se nam še, kot da se avtorica iz zunanjega stresnega kaosa hote umika v mir in tišino ateljeja, kjer ni prisotne vsesplošne agresije in spektakularnosti ter je le skozi kreativni proces zvesta sama sebi.

Tematika in fabula slik Majde Skrinar sta torej enostavni: preproste oblike upodobljenega so kot zrcalne manifestacije arhaične in izvorne pojavnosti iz

»Lesketanje«, diptih, 2008, olje na platnu, 70-160

resničnega svetâ s čuteno esenco morja, zraka, kamnitih zidov, svetlobe, kar meditativne atmosfere. Zaznati je rudimentarnost upodobljenega, posebno mehko in resnoba, skrivnostne morske horizonte in aluzivne silhete plovil. Platno je torej le imaginarni prostor, kjer se lahko konkreten resničen motiv preobrazi v novo podobo: le-ta je nasičena s pastoznimi nanosi barv in napolnjena s posebno svetlobo. Slikarka premišljeno, dosledno in skrbno razvršča, plasti in iz majhnih - vedno ploskovito občutenih - barvnih krokijev prehaja v reprezentativna prostorska horizontalna polja, ki jih sistematično in domišljeno ponovno sestavlja v vodoravno zasnovane celostne podobe. Slika je gledalcu dostopna v vidu in otipu ter mu iz različnih gledišč omogoča posebno vživetje: mentalno in emocionalno lahko vstopi v njen slikarski svet in s tem tudi v svet njenega duhâ. Ta minimalizem oblik, opredeljen le z izvornimi horizontalnimi vodnimi površinami in silhuetami plovil, je gotovo posledica avtoričinega zapletenega kreativnega procesa: skrajno subjektivne sinteze in razgradnje konkretnega iz resničnega svetâ, torej redukcije v poenostavljene in izčiščene oblike, kjer ni več mesta za kakršnekoli narativne elemente. Nastale teksture odražajo nežne in premišljene poteze s čopičem, ki so posledica trenutnega intimnega stanja in nadgrajene še z materialnostjo izbranih barvnih vrednosti. Vse to pa površinam platen - kljub na videz asketski uporabi oblik in barv - daje specifično optično atraktivnost, saj vsaka slika s svojo entiteto in avtentičnostjo zrači posebno intimno senzibiliteto. Slike z določenimi kadri in pozicijami upodobljenega lahko delujejo še kot posebne »zamrznjene« podobe: kot da bi slikarka optično na novo opredmetila trenutek konkretnega mikrokosmosa, kjer dominira nedoločljiv spoj večnih elementov

vode in zraka. Podobe Majde Skrinar torej pomenijo odmik od modernistično in post-modernistično pojmovane interpretacije pejzaža in marine.

Slikarka vedno analitično in skrbno zastavi celoten ustvarjalni proces: od izbire različnih velikosti prevladujočega horizontalnega formata platna in motiva upodabljanja do ureditve kompozicije in kromatskega elementa. Le-ta je prepoznaven in hkrati zaznaven: ne glede na izbiro posameznih barvnih vrednosti, med katerimi prevladujejo sivine, utišane modrine in rume-nine, v toplini diskretno pritajene sončne osvetljenosti lebdijo in drgetajo meglice, površina morja in oddaljene ladje, ki so hkrati konkretno pred nami in v istem trenutku skrite za meglično tančico. Postavljene so v brezkončno iluzijo prostora in nedoločljivo dimenzijo časa. Zazdi se nam, da je karakter podob najbolj okarakteriziran prav s substanco barv - na videz asketskih, a v svojem bistvu sofisticiranih, katere določajo še posebno iluminacijo, atmosfero, ki zrači iz vse podobe. Kolorit je torej tisti element, ki najbolj opredeljuje avtoričino avtopoetiko: je rahlo utišan, zadržan, nikoli razživet, občuten z diskretno sredozemsko sončno toplino in sugestivni z drgetajočimi odtenki nežnih niansiranj izbranih barv. Postane še nosilec prefinjene lirike in nežne subtilnosti, ki poudarja večplastnost duhovnih prispodob in impresij. Kompozicije nas prav s to skrajno individualno interpretacijo vabijo v gledanje, celo v meditativnost, v estetske užitke, v spominjanje in odkrivanje vsega preprostega in avtohtonega, konkretnega in univerzalnega, kar nas vsakodnevno obdaja, pa vendar marsikomu ostaja nevidno.

Že več kot 60 let

LJUDSKA UNIVERZA SEŽANA, KJER SPOROJEVA ZNANJE

Andreja Furlan Miklobušec, Mateja Kralj, Aljana Resinovič

Že več kot 60 let Ljudska univerza Sežana vidno zaznamuje celotno Primorsko na področju izobraževanja odraslih. Naše programe za pridobitev izobrazbe, usposabljanja, izpopolnjevanja in tečaje obiskujejo udeleženci od Bovca do Sečovelj ter od Trsta do Vrhnike, Cerknice in Ilirske Bistrice. Ker se naši udeleženci radi vračajo k nam, smo prepričani, da delamo dobro in kvalitetno. Zato se bomo za tak način dela trudili še naprej.

V Sežani zasledimo začetek izobraževanja odraslih že leta 1944. Samostojen zavod je Delavska univerza Sežana postala leta 1961, v Ljudsko univerzo Sežana pa se je preimenovala leta 1991, ko je Občina Sežana 17. julija 1991 izdala Odlok o ustanovitvi samostojnega zavoda Ljudska univerza Sežana.

Sedaj je Ljudska univerza Sežana sodobna organizacija za izobraževanje odraslih. Glavno vodilo našega dela so kakovostne storitve, pestra ponudba izobraževalnih programov in sodoben pristop k učenju. Delujemo v popolnoma prenovljenih prostorih in v sodobno opremljenih učilnicah. Vsako leto v svoje klopi privabimo veliko število udeležencev v programe za pridobitev izobrazbe, v jezikovne tečaje, v različna usposabljanja in izpopolnjevanja ter v tečaje za prosti čas.

Najrazličnejše poklicno izobraževanje

Pri nas se lahko izobražujete za številne poklice:

- v programih **srednjega poklicnega izobraževanja** (bolničar-negovalec, vrtnar, cvetličar, kuhar, natakar, administrator, gastronom-hotelir, trgovec-prodajalec);
- v programih **srednjega strokovnega izobraževanja** (ekonomski tehnik, gostinski tehnik, turistični tehnik, gastronomsko-turistični tehnik);
- v programih **poklicno tehniškega izobraževanja** (strojni tehnik, ekonomski tehnik, zdravstvena nega);

- v programih **visokošolskega izobraževanja** (visokošolski strokovni program I. stopnje Uprava - v sodelovanju s Fakulteto za upravo, Univerze v Ljubljani).

Še posebej smo ponosni, da v veliki ponudbi raznovrstnih visokošolskih programov na območju Primorske že 25 let sodelujemo s Fakulteto za upravo in da že dve leti poleg izrednega študija nudimo tudi redni študij Uprave.

Dodatna poklicna znanja

Na nas se lahko obrnete tudi tisti, ki že imate formalno izobrazbo, potrebujete pa **dodatna znanja z različnih področij**. Nudimo usposabljanje za knjigovodska dela, tečaje za: voznika viličarja, upravljavca stolpnega žerjava, mostnega žerjava, avtodvigala, strojnika težke gradbene mehanizacije, tečaje računalništva in tečaje za voditelja čolna.

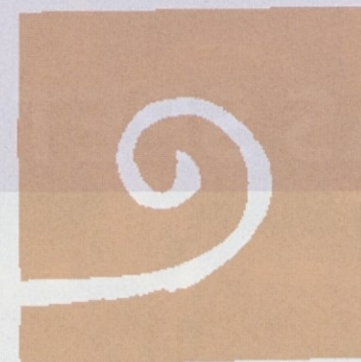
Tisti, ki se zavedate, da znanje tujih jezikov predstavlja prednost tako na poklicnem področju kot v osebnem življenju, se lahko vključite v naše **jezikovne tečaje**.

Če želite svoj prosti čas izkoristiti za pridobitev neformalnih znanj in spretnosti, se lahko vključite v **tečaje za prosti čas**. Na takih tečajih si lahko izdelate različne predmete ali se vključite v delavnice za osebno-stno rast.

Center vseživljenjskega učenja

Poudariti je treba tudi naše sodelovanje z okoljem, predvsem s podjetji ter z zavodi in drugimi ustanovami v ožjem in širšem okolju. Predvsem je uspešno naše sodelovanje z Ljudsko univerzo Koper, s katero smo vključeni v več skupnih projektov. Eden izmed pomembnejših je CENTER VSEŽIVLJENJSKEGA UČENJA - CVŽU, v okviru katerega nudimo številne brezplačne dejavnosti.

www.lu-sezana.si

Glavna dejavnost poteka v SVETOVALNEM SREDIŠČU, v katerem vam nudimo brezplačno, nepristransko in zaupno informiranje in svetovanje v zvezi z izobraževanjem. Pomagamo vam pri premagovanju učnih in drugih težav in tudi pri načrtovanju in spremljanju vašega izobraževanja.

Nudimo vam tudi možnost ORGANIZIRANEGA SAMOSTOJNEGA UČENJA, ko se s pomočjo računalnika in z uporabo multimedijских gradiv učite tujih jezikov, ekonomije, psihologije, tipkanja, lahko napišete seminarske naloge, prošnje ... ali pa brezplačno brskate po internetu.

Za starejše odrasle imamo v DOMU UPOKOJENCEV SEŽANA TOČKO VSEŽIVLJENJSKEGA UČENJA, kjer je naša mentorica enkrat tedensko po dve uri. Na voljo so osebni računalnik, dostop do interneta in pomoč, svetovanje ter informiranje naše mentorice.

Poleg tega pa v okviru Centra VŽU organiziramo številne DRUGE DEJAVNOSTI, kot so delavnice, predavanja, predstavitve, učenje računalništva in tujih jezikov ...

Vse dejavnosti v okviru Centra VŽU so BREZPLAČNE, saj jih financirata Evropski socialni sklad in Ministrstvo za šolstvo in šport. Ker se zavedamo, da v današnjem času marsikdo svoja že tako skromna denarna sredstva težko nameni izobraževanju, se prijavljamo na razne javne razpise in udeležencem tako ponujamo brezplačno ali cenovno ugodnejše izobraževanje.

Vse večja skrb za kakovost izobraževanja

Zavedamo se, da je kakovost v izobraževanju odraslih v današnjem času zelo pomembna. Zato smo že pred nekaj leti začeli analizirati stanje in si na osnovi ugotovitev zastavili cilje, s katerimi smo povečali prepoznavnost Ljudske univerze in kakovost na področju

organizacije izobraževanja in v samem izobraževalnem procesu.

Da bi naša prizadevanja ovrednotili, smo se pred leti vključili v projekt »Ponudimo odraslim kakovostno izobraževanje«, katerega cilj je spremljanje in povečevanje kakovosti izobraževanja odraslih. Sodelovanje v projektu je okrepilo timsko delo znotraj kolektiva in z zunanjimi sodelavci, prav tako se je povečalo tudi sodelovanje z našimi udeleženci. Vsi skupaj se vedno bolj zavedamo potrebe po uvajanju kakovosti, ki bo pripomoglo k večjemu uspehu udeležencev, k boljši organizaciji izobraževanja in h kvalitetnejšemu pouku. Od vključitve v omenjeni projekt je skrb za kakovost pomemben del našega vsakdanjega dela.

Uspešna izpeljava vseh naštetih izobraževalnih programov in projektov je posledica sodobne organiziranosti naše ustanove, za katero skrbi šest redno zaposlenih. Številni predavatelji in udeleženci, raznovrstni programi, različna pričakovanja, želje in zanimanja, da vse to uspešno usklajujemo, narekujejo veliko truda, organizacijskih spretnosti, prilagajanja, dogovarjanja, potrpljenja, timskega dela, usklajevanja različnih interesov in dobre volje. In ves trud je poplačan ob izrazu hvaležnosti, ki nam jo udeleženci naklonijo za naše dobro opravljeno delo, za pomoč in podporo, kar vse jim nudimo med izobraževanjem. In tudi mi se veselimo njihovih uspehov, kar nam daje dodatni zagon za naše nadaljnje delo.

Andreja Furlan Miklobušec, prof. - organizatorica izobraževanja
Mateja Kralj, prof. - vodja izobraževanja
Aljana Resinovič, univ.dipl. pedagoginja - direktorica

KRAS SPET DIŠI PO SIVKI

Tanja Arandjelović

Sivka je zelo stara rastlina, ki so jo uporabljali kot dezinfekcijsko, antiseptično in pomirjevalno sredstvo, tako v kulinariki kot za medicinske in terapevtske namene, že v rimskih časih. Ta dišavnica je najpogostejše zasajena na sončnih poljih zahodnega Sredozemlja. Poznamo jo pod različnimi ljudskimi imeni: *kofendl*, *lafendl*, *lavendel*, *sivač*, *špiknada*, *lavanda*, njeno latinsko ime pa je *Lavandula Officinalis* Chaix. Prvi znani zapisi o gojenju sivke z imenom *Lavandula Angustifolia* Mill segajo v 13. stoletje, vzgoja hibrida *Lavandula Intermedia* pa se je začela nekaj stoletij pozneje.

Poznanih je okrog 50 vrst iz rodu sivke

Najbolj znana gojena vrsta je vsekakor *Lavandula Angustifolia* Mill, tudi kot *Lavandula Officinalis* Chaix ali *Lavandula Vera*. To je ozkolistna sivka, ki ji pravijo tudi francoska sivka, pri nas pa je znana kot **prava sivka**.

V Evropi gojijo tudi širokolistno »moško« sivko z latinskimi imeni *Lavandula Latifolia* Medicus ali *Lavandula Spica*.

Zadnje čase je na tržišču precej prisotna tudi *Lavandula Stoechas*, znana kot španska sivka, ki se po naša z zanimivim cvetom v obliki metuljčka, ter nekaj manj *Lavandula Dentata*, ki je najmanj popularna.

Industrijsko in ekonomsko najbolj pomembna je hibridna sivka *Lavandula Hybrida Reverchon I*, ki ji pravijo tudi lavandin, da bi jo ločili od prave sivke - lavande.

Ker je samoniklih rastlin sivke vse manj, jo v zadnjem času intenzivno gojijo. Najbolj znani pridelovalci so v Franciji (Provansa), Španiji, Italiji, Bolgariji, na Madžarskem, v Ukrajini, Grčiji in Angliji (Norfolk). Zunaj Evrope jo v velikih količinah gojijo v severni Ameriki, Alžiriji, Argentini in v Avstraliji (Tasmanija).

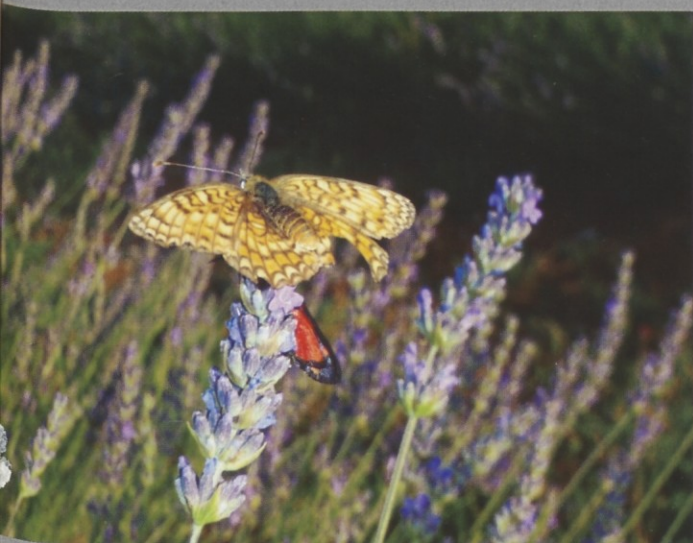
Zgodba o barbi Berteju - Bartulu Tomičiću s Hvara

Pri naših južnih sosedih so z gojenjem sivke najprej začeli v Dalmaciji in sicer po prvi svetovni vojni, v času tako imenovane vinske krize. Na otokih Hvar, Brač in Vis ter v njihovem zaledju so gojili pravo in hibridno sivko. Danes je po sivki najbolj poznan otok Hvar. V vaseh Grablje in Brusje v glavnem gojijo »domačo sivko«, znano pod imenom Hvarska budrovka. Leta 1999 je bila v požarih na Hvaru uničena skoraj tretjina vseh sivkinih nasadov, zato so nekaj let pozneje s pomočjo evropskih sredstev na več območjih Hrvaške začeli intenzivno saditi sivko in na ta način obudili že malo pozabljeno zgodbo, ki se je leta 1930 začela na Hvaru, na vrtu Bartula Tomičića, ki so ga klicali barba Berte.

Tistega leta je barba Berte kloniral star sivkin grm. Na skalnate površine v bližini Velega Grablja je zasadil eno »motiko« (današnjih 436 kvadratnih metrov) hibridne sivke. Vaščani so se mu na začetku posmehovali, kmalu pa so ga začeli posnemati, kajti barba Berte je vsako leto sivko požel, destiliriral in kmalu dobil 2 do 3 kg eteričnega olja hibridne sivke, ki ga je odlično pro-

Lavandula X Angustifolia Munstead v zorenju.

Sivka privablja tudi žuželke - od metuljev do čebel - zaradi svojega prijetnega vonja in medicīne, ki jo predelujejo v sivkin med.

Cvetovi posušene sivke - Lavandula X Intermedia

dajal. Leta 1947 je bilo na Hvaru približno 31 ha skalnatih površin zasajenih s sivko. Ko je barba Berte leta 1953 umrl, je v časopisu izšel članek z naslovom: »Smrt pionirja sivke«. Med drugim so zapisali tudi tole: »V Velem Grablju je umrl Tomičić Bartul, napreden kmet in zadružnik, star 83 let, ki je bil pionir zasaditve sivkinih polj v svoji vasi in s tem tudi na otoku Hvaru«. Za njim so ostali hektarji s sivko oplemenitenih skalnatih površin. V času njegove smrti je bila sivka zasajena na okrog 800 ha, proizvodnja eteričnega olja pa se je vrtela okrog 60.000 kg. Izrazito se je znižala tudi populacija komarjev na otoku.

Gojenje sivke je postalo dober posel

Gojenje sivke je postalo dober posel, ki ga danes spet poskušajo obuditi. Tudi pri nas na Krasu. V zadnjem času postaja sivka na svetovnem tržišču zelo zaželena dišavnica. Najdemo jo v industriji svežega cvetja, posušenega cvetja in eteričnega olja ter v proizvodih z dodano vrednostjo, ki se uporabljajo v kuhinjski, kozmetiki in izdelkih domače obrti. Nepogrešljiva je v aromaterapiji. Njena glavna sestavina je eterično olje, ki je naravni antiseptik, baktericid in antialergik, čeprav obstajajo tudi ljudje, ki so nanjo alergični.

Eterično olje prave sivke je eno izmed redkih, ki ga lahko nanašamo direktno na kožo. Rane in brazgotine se nam bodo lepše zacelile, akne pozdravile, piki pa hitreje pomirili. Nekaj kapljic ga bomo dodali v toplo kopel in s tem ublažili revmatične tegobe, išias, bolečine v kosteh in mišicah. Pomagala nam bo tudi pri nadlogah, kot so lišaji, ekcemi in glivice na koži. Sivkina kopel nas bo prijetno pomirila pred spanjem. Sivkin čaj je dobrodošel pri vnetih dlesnih, fistulah in aftah. Odličen je tudi pri prebavnih težavah, saj pospešuje izločanje žolča, je spazmolitik, pomaga pri nervoznem želodcu in pomirja srce.

Glavna učinkovina sivke je eterično olje, katerega najpomembnejši sestavini sta linalilacetat in linalol. Njuna vsebnost v odstotnih deležih (%) določa vrsto sivke. Tole je tabela za tri najbolj razširjene vrste sivke:

Vrsta	linalilacetat	linalol
<i>Lavandula angustifolia</i>	35-50 %	30-40 %
<i>Lavandula latifolia</i>	2-10 %	20-30 %
<i>Lavandula hybrida</i>	15-30 %	40-45 %

Pri sivki so zdravilni cvetovi, listi in vsa cvetoča zel. Sivka je pogosta sestavina pomirjevalnih čajev, njeni izvlečki pa so pogosto sestavine pomirjeval, zdravil za odvajanje žolča in krepil. Zunanje jo uporabljamo v pripravkih za zdravljenje manjših ran, opeklin in površinskih sončnih opeklin.

Vzgoja sivkinih sadik v rastlinjaku.

Sivka je zaradi svojega videza in vonja vedno dobrodošla v naših domovih. Vse fotografije: Jure Medvedšek

Lavandula Angustifolia

Ozkolistna prava sivka je močan spazmolitik, blag sedativ in hipnotik. Deluje analgetično in protivnetno, ima precej šibek antibakterijski učinek, pospešuje pa celjenje kože. Indicirana je pri:

- tesnobi, nervozah, motnjah spanja - (dermalno, oralno, inhalacijsko)
- alergijskih in infektivnih vnetjih kože - (dermalno)
- opeklinah - (dermalno)
- mišičnih krčih - (dermalno in oralno)
- spazmih prebavnega trakta - (oralno)

Hidrolat se največkrat uporablja pri zdravljenju aken in vnetnih boleznih kože ter pri bakterijskem ko-njunktivitisu.

Lavandula Latifolia

Zaradi povečane vsebnosti oksidov in monoter-penskih alkoholov ima eterično olje širokolistne sivke močno antibakterijsko in antivirusno delovanje. Ima močan izkašljevalni učinek. Njena uporaba je indicirana pri:

- virusnih dihalnih infekcijah - (inhalacijsko, dermalno)
- opeklinah - (dermalno)
- virusnih črevesnih vnetjih - (oralno)
- glivičnih infekcijah kože (atletsko stopalo) - (dermalno)

Lavandula Hybrida

To je križanec vrst *Lavandula Spica* in *Lavandula Angustifolia*. Poznamo ga pod več imeni. Največ se uporablja imeni *Lavandula X Intermedia* in *Lavandula Hybrida*, drugače pa spada med lavandine. Zanje velja, da imajo precejšnjo vsebnost kafe in zato niso najbolj primerni za oralno terapijo oziroma uživanje, drugače pa so po farmakološkem delovanju precej podobni delovanju prave sivke. V glavnem ga uporabljamo za pre-ganjanje moljev in drugih insektov, v čistilnih sredstvih in nasploh tam, kjer nas zanima vonj in ne okus.

Lavandula Stoechas

Znana je kot španska sivka. Od ostalih jo ločimo po drugačnem cvetu, ki spominja na metuljčka. Ni primerna za uživanje. V glavnem služi kot okrasna rastlina. Ima pa zelo zanimivo lastnost. Njeno olje je namreč izredno učinkovito pri seroznem otitisu, vnetju ušesa, pri katerem pride do prevelikega tvorjenja ušesnega masla, ki zapira sluhovod in s tem podaljšuje infekcijo. Uspešno se ga uporablja tudi proti bakterijam iz rodu *Pseudomonas*.

Tudi kraški pridelovalci sivke se zavedajo vseh pozitivnih lastnosti te dišeče rastline in vse več kmetov se odloča, da posadijo vsaj nekaj sto grmov sivke. Letos so se obstoječim kraškimi poljem sivke pridružila nova polja v Divači, Gabrovici, Preserju, na Ivanjem Gradu in verjetno še kje. Ideja, ki se je porodila pred nekaj leti, postaja vse bolj razširjena, in zapuščena kraška gmajna se počasi, a vztrajno spreminja v lepo obdelana in čudovito dišeča polja. Letos so sivkina polja močno zadišala tudi čebelar in verjetno bo tudi kraški med kmalu dišal po sivki.

Tradicionalnemu vinarstvu se na Krasu postopoma pridružuje tudi gojenje sivke. 12. in 13. junija si bodo obiskovalci na predstavitvi vinarjev v Štanjelu lahko ogledali tudi nekaj domačih proizvodov iz sivke in odnesli s seboj kakšen svež šopek te dišeče rastline. Kraška polja, zasajena s sivko, že spreminjajo barvo. Letos bodo na Ivanjem Gradu praznovali že tradicionalni Festival sivke v soboto, 2. julija, če bo prirediteljem vreme naklonjeno.

Literatura:

Kemija i farmakologija esencijalnih ulja
Plesala je jedno stoljeće
Povijest lavande (Svijet biljaka),
The Australian Lavender Industry

TERAN
PRESTIGE.
NAJBOLJ
ŽLAHTNO
S KRASA.

VINAKRAS
SEŽANA

Uredite si svet po svoje!

Z BARVAMI ZA DEKORACIJO IN ZAŠČITO LESA

Zakaj bi les samo ščitili pred zunanji vplivi, če zaradi vaše kreativnosti lahko tudi na novo zaživi? Poudarite njegovo teksturo in lepoto ter ga obenem zaščitite z lazurnimi premazi BORI.

www.soncne-barve.si

HELIOS

BORI®

Beno
je izbral **Paket A**

Kličite v vsa slovenska omrežja

Z najboljšim družabnim omrežjem in najugodnejšimi **Paketi A, B in C.**

A 222 minut 19⁹⁰€

B 444 minut 29⁹⁰€

C 777 minut 39⁹⁰€

SMS-paketi
-50%
do 30. 6. 2011

Storitve Mobilni Internet	Mesečna naročnina	SMS paketi	Vključena količina SMS-ov/MMS-ov	Mesečna naročnina do 30. 6. 2011
Mobilni Internet 100 MB	4 €	SMS S	50	1,50 €
Mobilni Internet 500 MB	9 €	SMS M	100	2,50 €
Mobilni Internet 1 GB	12 €	SMS L	500	8 €

Pred dvajsetimi leti smo spremenili komunikacijo in ljudi še tesneje povezali med seboj. Sedaj pa smo komunikacijo tudi zares poenostavili s **Paketi A, B in C**, ki že vključujejo klice v vsa slovenska omrežja po enotni ceni. Sestavite si enega od **Paketov A, B ali C** po svojih željah s **SMS-paketi** ter storitvami **Mobilni Internet**. In vsakič, ko vam zazvoni mobilni telefon, uživajte v **najboljšem družabnem omrežju**.

Cenik pogovorov nad vključeno količino ter pogoji uporabe Paketov A, B in C so objavljeni na www.mobitel.si. Zakupljene količine v SMS-paketih veljajo za pošiljanje SMS-ov in MMS-ov iz Mobitelovega omrežja. Za dodatne informacije pokličite brezplačno telefonsko številko za Mobitelove uporabnike 041 700 700 ali obiščite najbližji Mobitelov prodajni center. Družba Mobitel si pridržuje pravico do spremembe cen in pogojev. Cene vključujejo DDV.

041 700 700 • WWW.MOBITEL.SI

20LET

Si želite take sproščenosti in brezskrbnosti?

Potem svoje prihranke zaupajte nam.

Prepričani smo namreč, da si zaslužite življenje brez skrbi. To je tudi razlog, zaradi katerega se trudimo, da bi na najboljši način upravljali z vašimi prihranki. Pozorno prisluhnemo vašim željam, zato vam lahko ponudimo take rešitve, ki so hkrati enostavne, varčne in učinkovite. Razlikujemo se tudi v tem!

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

